

T.C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**İLK ÇAĞ ANADOLU MEDENİYETLERİNDE
EKONOMİK
HAYATIN GELİŞİM SÜREÇLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MEHMET ŞEN

2012 – NİĞDE

T.C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**İLK ÇAĞ ANADOLU MEDENİYETLERİNDE
EKONOMİK
HAYATIN GELİŞİM SÜREÇLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MEHMET ŞEN

DANIŞMAN
DOÇ. DR. FATİH YÜCEL

2012 – NİĞDE

ONAY SAYFASI

Doç.Dr. FATİH YÜCEL danışmanlığında MEHMET ŞEN tarafından hazırlanan “İlk Çağ Anadolu Medeniyetlerinde Ekonomik Hayatın Gelişim Süreçleri” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

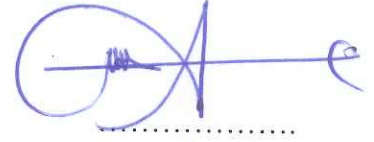
14 / 02 / 2012

JÜRİ :

Danışman : Doç.Dr. FATİH YÜCEL

Üye : Yrd.Doç.Dr. AHMET TURGUT

Üye : Yrd.Doç.Dr. MEHMET SERKAN TAFLIOĞLU

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Mehmet ÖZEL
Enstitü Müdürü

ÖZET

İLK ÇAĞ ANADOLU MEDENİYETLERİNDE EKONOMİK HAYATIN GELİŞİM SÜREÇLERİ

İlk çağ döneminde her dönem olduğu gibi insanların coğrafi şartlara uygun yaşadıkları ve geçim kaynaklarının o şartlara uygun olduğu görülmektedir. İlk çağda Anadolu'da yaşamlarını sürdüren uygarlıklar, çevre uygarlıklar ve diğer etkileyen uygarlıkların yaşam tarzları buldukları bölgenin iklim şartları ve coğrafi şartlarına göre şekillendi. Bu dönemde yaşayan devletlerin geçim kaynakları çoğunlukla tarım ve hayvancılıktı. Tarım ve hayvancılığın yanı sıra; madencilikte, kara ve deniz ticaretiyle de yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Öyle ki kral yolunu inşa etmişlerdir. Günümüzde kullandığımız birçok nesne, o dönemden günümüze gelişerek gelmiştir. O dönemde ticarete ilk başlarda takas sistemi varken, Lidyalıların parayı icadıyla takas yerini sikkeler almıştır ve para kullanılmaya başlanmıştır. Yapılan ticaret sonucunda o dönemlerde de rüşvetin olduğu görülmektedir, bunun yanı sıra tüccarlardan belirli oranlarda vergilerde alınmaktaydı. En önemli icatlardan biriside yazının bulunmasıdır. Sümerlerin yazıyı bulması o dönemler hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır. Bugün kullandığımız takvim, matematiğin gelişmesi gökbilimi hakkında çalışmalar hepsi o devirlerde günümüze kadar gelişerek gelmiştir. Bu amaçla ilk bölümde ilk çağ Anadolu uygarlıklarının ekonomik hayatı, çevre uygarlıkları ve Anadolu'ya etkileri, bu uygarlıkların geçim kaynakları ikinci bölümün konusu olmuştur. Çalışmanın son bölümünde ise etkileyen diğer uygarlıklar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İlk Çağ Anadolu Uygarlıkları, Uygarlıkların Ekonomileri

ABSTRACT

DEVELOPMENT PROCESS OF ECONOMIC LIFE IN THE ANATOLIAN CIVILIZATIONS IN THE ANTIQUITY

Like in every period, it is also seen in the antiquity (ancient times) that people lived in accordance with geographical conditions and their means of livelihood were conformed to those conditions. Civilizations who survived in Anatolia, surrounding civilizations and other influential civilizations were shaped their life styles in accordance with climate conditions and geographical conditions of region where they were. Means of livings of states lived in this period of time were mostly agriculture and stockbreeding. Beside agriculture and stockbreeding, they also maintained their life with mining, land and sea trade. So they built the Royal Road. Many objects that we have been using now came from that period by developing until today. While there was exchange system in trade at the beginning, coins replaced with exchange due to the invention of money by the Lydian and it was initiated to use money. As a result of trade made, it was seen that there was corruption at that period of time. In addition to that, a certain amounts of tax were taken from merchants. One of the most important inventions was the writing. Invention of writing by the Sumerians provided us to have knowledge of those periods. Calendar that we are using today, development of mathematics, studies about astronomy all came from those periods by developing until today. For that purpose, in the first part, it was emphasized on economic lives of Anatolian civilizations in the antiquity, surrounding civilizations and their influences on Anatolia, and the means of livelihood of these civilizations was the topic of the second part. In the last part of the study, other influential civilizations were discussed.

Keywords: Anatolian Civilizations in the antiquity, Economies of Civilizations

ÖNSÖZ

Bu çalışmaya, başlarken kaynak konusunda tereddüt taşımama rağmen araştırdıkça ufkumu genişletmiş ve düşünsel anlamda katkıları olmuştur. Çalışmanın amacı, İlk Çağ Anadolu Medeniyetlerindeki Ekonomik Hayatın Gelişim Süreçleri, ilk çağ Anadolu'sunda ekonominin ne düzeyde olduğu, devletlerin geçim kaynaklarının ve o dönemdeki insanların nasıl yaşadıklarının araştırılarak incelenmesidir.

İlk Çağ Anadolu Medeniyetlerinde Ekonomik Hayatın Gelişim Süreçleri konulu tez çalışmamın hazırlanması sırasında değerli bilgilerini ve tecrübelerini aktararak çalışmamın hazırlanmasına yardımcı olan danışmanın Sayın Doç. Dr. Fatih Yücel'e, ayrıca her zaman olduğu gibi bu çalışma sürecinde de fedakarlıkları ve destekleriyle yanımda olan aileme ve yoğun iş temposuna rağmen tezin düzenlenmesi aşamasındaki yardımlarından ötürü sevgili dostum M. Celaleddin Yükseltmek'e teşekkürlerimi sunarım.

MEHMET ŞEN

ŞUBAT, 2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLOLAR LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İLK ÇAĞ ANADOLU UYGARLIKLARI

1.1. HİTİTLER.....	4
1.1.1. Hititler’de Ticaret	5
1.1.2. Hititler’de Ekonomi.....	7
1.1.3. Üç Bin Beş Yüz Yıl Öncesinde Bir Borsa	10
1.1.4. Tarım, Ürün ve Arazilerin Fiyatları	10
1.2. FRİGYALILAR	15
1.2.1. Frigyalılar’da Ekonomi	16
1.3. LİDYALILAR.....	17
1.3.1. Lidyalılar’da Ekonomi	18
1.3.2. Lidya Silkeleri	20
1.4. URARTULAR	24
1.4.1. Urartular’da Ekonomi	25
1.4.2. Urartular’da Madencilik ve İşletmeciliği	27
1.5. İYONLAR.....	31
1.5.1. İyonlarda Ekonomi	32
1.6. BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE UYGARLIKLAR VE ANADOLU’YA ETKİLERİ

2.1. SÜMERLER.....	36
2.1.1. Sümerler’de Ekonomi	37

2.1.2. Sümerler’de Ticaret.....	41
2.1.3. Sümerler’de Vergi Reformu.....	42
2.1.4. Sümerler’de İşçi Sınıfının Durumu.....	45
2.2. BABİLLER.....	46
2.2.1. Hammurabi Kanunları.....	48
2.2.2. Klikya’nın Babil için Önemi.....	51
2.3. ASURLAR.....	53
2.3.1. Asurlar’da Vergi ve Rüşvet.....	54
2.3.2. Asurlar’da Ticaret.....	57
2.3.3. Tarihte En Eski Gümrük Kaçakçılığı.....	62
2.4. AKADLAR.....	65
2.4.1. Akadlar’da Ticaret.....	66
2.4.2. Akadlar’da Ekonomi.....	67
2.5. BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ.....	68
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
ANADOLUYU ETKİLEYEN DİĞER UYGARLIKLAR	
3.1. PERSLER.....	70
3.1.1. Persler’de Ekonomi.....	70
3.2. ROMA İMPARATORLUĞU.....	71
3.2.1. Roma İmparatorluğunda Ekonomi.....	72
3.2.2. Roma İmparatorluğunda Toprakların Kiralanması.....	75
3.2.3. Roma İmparatorluğunda 12 Levha Kanunları.....	77
3.3. MISIR.....	78
3.3.1. Mısır’da Ekonomi.....	80
3.3.2. Kadeş Antlaşması.....	82
3.4. BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ.....	86
SONUÇ.....	88
KAYNAKÇA.....	91
ÖZGEÇMİŞ.....	95

TABLolar VE LEVHALAR LİSTESİ

Tablo 1. Ekim Alanlarının Fiyatları	11
Tablo 2. Hayvan Fiyatları	11
Tablo 3. Hayvanlardan Elde Edilen Ürünlerin Fiyatları	12
Tablo 4. İşgücü Fiyatları	13
Tablo 5. İş Teslimi Alınan Ücret	14
Tablo 6. Köleler İçin Verilen Ücret	15
Levha 1. Mastaura I.1	22
Levha 2. Tabala II.2	22
Levha 3. Tripolis III.3	22
Levha 4. Tripolis III.6	23
Levha 5. Tripolis III.8	23
Levha 6. Tripolis III.9	23

KISALTMALAR

Çev. :	Çeviren
EH. :	Erken Hanedan
Gr. :	Gram
İ.Ö. :	İsa'dan Önce
İ. S. :	İsa'dan Sonra
Km. :	Kilometre
M. Ö. :	Milattan Önce
M. S. :	Milattan Sonra
V. b. :	Ve Benzeri
Y. y. :	Yüz yıl

GİRİŞ

Tarihin başlangıcı olarak kabul edilen M. Ö. 5000'lerden günümüze kadar geçen 7000 yıllık medeniyet tarihinde, neolitik dönemden global kozmopolitizm adı verilen son döneme kadar geçen süreci başlatan, etkileyen ve bir bakıma tarihin akış çizgisini belirleyen en önemli olgu Ortadoğu'da yerleşik medeniyetlerin tarih sahnesine çıkmasıdır.

Coğrafi konumu nedeniyle taş devrinden itibaren iskan edilmiş olan Anadolu toprakları tarih boyunca farklı kavimlere ev sahipliği yapmıştır. Bu kavimler özellikle çivi yazısının Anadolu'ya gelmesinden sonra zengin ve yüksek medeniyetler kurmuşlardır. Eski Mezopotamya ile Anadolu arasında gelişen gerek ticari gerekse siyasi münasebetlerden dolayı Mezopotamya'da yaklaşık olarak bin seneden beri kullanılan gelen çivi yazısı M. Ö. 2 bin yıllarında Anadolu'ya kadar gelmiş ve yazılı kaynakların ortaya çıkmasıyla Anadolu tarihi devirlere geçmiştir.

İlkçağ Anadolu'su ve çevresindeki coğrafyalar uygarlık sürecinde temel oluşturan, iz bırakan, yol açan anlamlı katkıların yapıldığı topraklardır. "Uygarlığın incisi" olarak nitelenen, tarihin hemen her döneminin yaşandığı, oransal olarak uygarlığın önemli bir bölümünün yaratıldığı ve en yalın anlatımıyla "bilimin ortaya çıkışı" döneme ev sahipliği yapmış olan İlkçağ Anadolu'su bu nedenlerle dünya uygarlık mirasının hem en önemli yaratıcıları hem de mirasçıları arasında özgün bir yere sahip görünmektedir.

M. Ö. 2 bin yıllarında kuzey Mezopotamya'dan gelen Asurlu tüccarlar Anadolu'ya çeşitli mallar getirerek pazar yerleri kurmaya başlamış ve ekonomik faaliyetleri çerçevesinde kullandıkları çivi yazısını Anadolu'ya da yaymışlardır. Ticaret yoluyla Anadolu'ya gelen yazı, yerliler tarafından benimsenmiş ve resmi yazışmalarda kullanılmıştır.

Tüccarların kurdukları ticari kolonilerin merkezi Anadolu'da yetkili bir siyasi güce sahip olduğu ve ayrıca coğrafi bakımdan tüm ticari yolların kesiştiği yerde bulunduğu için bugünkü Kayseri yakınlarındaki Kaniş (Kültepe) şehrinde idi.

İlk çağ Anadolu'sunda görülmektedir ki ticari koloniler kurulmuş, tüccarlar bir ülkeden başka bir ülkeye ticaret yapmak için günlerce yol gitmişler,

hatta gittikleri bölgeye yerleşmişlerdir. Günümüzde olan vergi reformu, alınan vergiler, gümrük kaçakçılığı borsa bunların hepsi İlkçağ dönemlerinde de görülmektedir. Kralların aldıkları ağır vergiler o dönemde yaşayan tüccarları zor durumda koyarak tüccarların rüşvete başvurmalarına neden olmuştur.

Hititlerin Anadolu'ya geliş yönleri veya nereden geldikleri mevcut araştırmalarla açıklığa kavuşturulamamış olmasına rağmen dışarıdan geldikleri, Anadolu'nun yerli halkı olmadıkları genellikle kabul edilen bir görüştür. İlkçağ uygarlıkları genellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşmışlardır. Nitekim Mısır ve Mezopotamya gibi ilk medeniyetlerde, Nil, Fırat ve Dicle nehirlerinin havzasında kurulmuştur. Bu nehirler tarafından sulanan kurak coğrafyalar ise, M. Ö. 5000'lerden M.Ö. 500'lere kadar devam edecek olan 4500 yıllık Ortadoğu uygarlığının oluşuma tanıklık edecektir. Nehir kıyılarında kuruldukları için bu bölgelerde tarım yapmak elverişli olacaktır. Nehirlerin taşması ve getirdikleri alüvyonlar toprağın mineral bakımından zengin olmasına neden olacaktır.

Eski devirlerden beri Mezopotamya halkları Anadolu'nun değerli madenler bakımından (altın, gümüş, bakır, kıymetli taşlar) zengin olduğunu biliyorlardı. Fakat Anadolu'da bronz yapımı için önemli bir maden olan kalay yeterince elde edilmiyordu. Bronzun silah ve (zirai) aletlerin yapımından geniş bir biçimde kullanılmaya başlamasıyla, bu alışım stratejik bir önem kazanmıştır. Bu yüzden kalay Anadolu insanı için öncelikli bir ihtiyaç halini almıştır. Asur ticaret kolonileri devrinde Anadolu'ya gelen tüccarlar başta kalay, tekstil ve süs eşyaları olmak üzere, yerlilerin ihtiyaç duydukları malları getirerek buradan altın, gümüş ve bakır gibi madenlerle takas usulü değiştirerek ticari faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Kalay madeni bakımından Anadolu gibi kendisinde fakir olan Mezopotamya hem kendi ihtiyacını karşılamak hem de bu madene gereksinim duyan bölgelerin ihtiyacını gidermek üzere muhtemelen İran ve Afganistan bölgesinde bol miktarda kalay ithal etme yoluna gitmişlerdir.

Asurlu tüccarların Anadolu'ya getirdikleri kumaş ve tekstil ürünlerinin yalnızca Asur'da değil Mezopotamya ve Kuzey Suriye bölgesinde üretildiği ve Asur üzerinden nakledilerek Anadolu'da pazarlandıkları bilinmektedir. Ticari bağlantıların

gelişmesi sonucu Asurlu tüccarlar Anadolu'da merkezi Kaniş olan Karum ve Wabartum denilen pazar yerleri kurmuşlardır.

Kuzey Suriye'deki zengin maden yatakları ve ticaret yollarına sahip olma isteği, Urartuların en güçlü rakibi olan Kuzey Mezopotamya'daki Yeni Asur devletiyle karşı karşıya getirmiştir. Siyasi ve kültürel alanda Asur'dan etkilenen Urartular, devlet çıkarları doğrultusunda, ortak düşmanları olan Kimmer saldırılarına karşı birbirlerine yakınlaşmak zorunda bile kalmışlardır. Urartular buldukları coğrafyanın olumsuz koşullarını kendileri için ve bölgedeki varlıklarının sürdürülebilmesi amacıyla ustaca kullanmışlardır. Sert dağlık, tepelik yamaçlar üzerine savunma amacıyla kaleler ve burçlar inşa etmişler, hendekler açmışlar, taşlara kitabeler ve tasvirler yapmışlardır. Suni göller, barajlar ve kanallar kurmuşlardır. Bu kanalların bazıları günümüzde hala kullanılmaktadır.

Görülmektedir ki o dönemlerde yaşayan uygarlıkların ekonomiyi içli dışlı oldukları ürettikleri malları satmak için pazarlar kurdukları, ticaret sayesinde birbirlerinin kültürlerinden etkilendikleri ve birbirleriyle ithalat ve ihracat yaptıkları yapılan araştırma sonucunda anlaşılmaktadır.

I. BÖLÜM

1. İLK ÇAĞ ANADOLU UYGARLIKLARI

1. 1. Hititler

M. Ö 2000 yıllarında Anadolu'ya gelerek Kızılırmak çevresinde devlet kurmuşlardır. Hitit devletinin başkenti Kussardır. Kussar kenti için en güçlü aday Aksaray'ın batısındaki Achemhöyüktür. İkinci başkenti Nesa'dır. Günümüzde Kayseri yakınlarındaki Kültepe'dir (Alp, 2005: 48-49). Başkentleri Hattuş gümümüzde Çorum yakınlarında Boğazköy şehridir. Ülke krallık ile yönetilmiştir. Kraldan sonra en yetkili kişi kraliçedir. Kraliçenin diğer adı Tavanana'da denilmektedir (Kurtöz, 2008).

Hititlerde krallık veraset yoluyla yani kralın belirlediği kişi geçmektedir. Ancak eski devlet döneminde, kralın kendi yerini alacak veliahdı kendisi hayatta iken belirlemektedir. Veliaht seçiminde, bir tür soylular meclisi olan panku'nun da söz sahibi olduğu görülür.

Hitit devleti sosyal sınıflara ayrılmıştır. Bunlar; kral ve ailesi, soylular, rahipler, askerler ve kölelerdir. Bu sınıfların ayrı ayrı hakları vardı, kölelerin ise hemen hemen hiçbir hakkı yoktur. Hititlerin hukuka bakış açısı, bütünüyle din üzerinedir. Onlara göre tanrılar, bütün varlıkların hakkını koruyan, adil ve dürüst kişilerdir. Hitit devletinin eski dönemlerinde ölüm cezasının yaygın olmasına karşılık yapılan hukuk reformundan sonra sınırlandırılmıştır. Yasalarda ölüm cezası; ırza geçme, hayvanlarla cinsel ilişkide bulunma ve devlet otoritesine karşı gelme suçlarına verilmektedir.

“Hitit dini pek çok değişik kökenli ögenin birleşmesinden oluşmuş karışık bir yapı göstermektedir. Hititlerde tanrı sayısı çok fazla olduğundan Hititlerin ülkesine “Bin Tanrı ili” denirdi. Hititliler Suriye'yi ele geçirmek için Mısırlılarla savaşmışlardır. Bu savaşın sonunda iki devlet arasında Kadeş antlaşması imzalandı” (Alp, 2005: 48-49).

“Kadeş savaşını yapan iki kralın, Hitit kralı II. Muvatalli ile Mısır firavunu II. Ramses'in görüntüleri idi. Kadeş savaşı, tarihin bilinen ilk büyük meydan savaşıdır. Hitit ülkesi ya da onların deyimiyle Hatti ülkesi bugünkü Türkiye'nin

büyük bölümünün yer aldığı Anadolu topraklarının ortasından Suriye'ye kadar yayılan bir alanı kaplıyordu. Mısır ülkesi bugün ki Mısır'ın bir bölümü ile Suriye'ye kadar uzanan toprakların bir bölümünü kapsıyordu. Kadeş kenti bir kale-kentti ve Hititlerin Suriye üzerindeki denetimini sağlayan çok önemli bir yerleşime sahiptir. Savaşın çıkış nedeni çok çeşitli geçmiş kavgalara dayalıdır. Ama bahanesi Orantes Nehri'nin, yani bugünkü adıyla Asi Nehri'nin iç bölümünü oluşturan ve Amerru Prensiğine ait olan toprakların Mısırlılar tarafından kendilerine bağlanmasıdır” (Eğilmez, 2008: 128-129-130).

Hitit aile yapısı ise, on kişiden oluşuyordu, on kişi arasında anne, baba, çocuklar büyükanne ve büyükbaba vardır. Yani geniş aile'dir. Buradan anlaşılmaktadır ki Hitit aile yapısı Türk aile yapısına benzemektedir. Beklide o günlerden günümüze kadar süre gelmiştir. Hitit evleri ise ard arda konuşlanan, bitişik sisteminde yapılar bulunmuştur. Bu evler, taş temel üstüne, üzerine ağaçtan bir hatıl (kalın tahta) konularak ve bunların da üstüne kerpiç duvarlar örülerek yapılmıştır. Kerpiç yapılar günümüzde de görülen Anadolu köylerinde olduğu gibi kışın soğuğa karşı, yazın sıcağa karşı insanları korumuştur. Evler genellikle tek katlıdır (Alp, 2003: 42-43).

1.1. 1. Hititler'de Ticaret

Hititlerde ticaret yapılıyordu ve bu ticareti yapan kişilere günümüzde olduğu gibi tüccar deniliyordu. Bu tüccarlar mallarını ilk önce krala sunuyor ve kral beğendiklerini aldıktan sonra diğer malları tüccara veriyor ve tüccarlarda bu malları satacak pazarlar buluyor ve satıyorlardı. Hititlerde sanatçıların özel çalışacak yerleri olduğu da görülmektedir.

Hitit mabet ve saraylarında sanatçı atölyeleri olduğu görülmektedir. Buralarda çeşitli üretim yapmışlardır. Sarayda ayakkabı, deri eşyaları üretiliyor, bunlar için gerekli malzemelerde ancak sarayda üretilen deriden almaktadırlar. Saray içinden değil de dışarıdan alınan malzemeyi kullanan olup yakalanırsa büyük ceza alıyorlardı, fakat yanlışlıkla başka deri alınmışsa ve kullanılmışsa bu durum krala hemen bildirilirse bu suç sayılmıyormuş. O zaman deriden yapılan eşyayı kral bir yabancıya veya işçiye veriyordu. Kral bu durumu görmez duymaz diyenleri, kralın Tanrısı hemen görür ve gereken cezaya çarptırır. Hititlerde böyle bir inanış

vardır. Mabette ve sarayda üretilen nesnelere kendi ihtiyaçları karşılandıktan sonra artanları, aynı şekilde tahıldan artanları ve madenleri tüccarlar satmak için alıyordu. Hititlerde tüccarlar vardı, yalnız Hitit zamanında, onlardan önceki Kaniş'te bulunan Asur tüccarlarının olduğu zamanki gibi, Anadolu'da canlı bir ticaret kalmamıştır. Bunun nedeni ise Hitit kralları yabancı tüccarların ülkelerine gelmesine, yerleşmelerini yasaklamıştır. Kendi topraklarında para kazanmalarına izin vermemiştir. Böylece kendi ürünlerini kendileri kullanarak, dışarıdan fazla mal getirmelerine gerek kalmamıştır. Hitit kralları alışverişleri kendi denetimlerine alınca, kendi aralarında tüccarlar oluşmaya başlamıştır. Böylece yabancı tüccarlar ülkeye gelmemiştir.

Krallar yabancı tüccarların ülkeye gelmesini ve yerleşmesini yasaklayınca da ülkede farklı mallar ürünler yoktur. Hititlerle ilgili şöyle bir yorumda yapılabilir, ülkede bir yasak varsa ve o ülkeye tüccarların girmesi yasaklanıyorsa o ülkede dışa kapalı bir ekonomi olduğu söylenebilir. İçeride dönük bir ekonomi vardır. Kendi ürettikleri kendilerine yetmektedir.

Hitit ülkesinin denize sınırı olmadığından, deniz yoluyla yapılacak ticareti, uyruk yaptıkları deniz kenarındaki ülkelerin tüccarlarını gemilerini ve gemicilerini kendilerine bağlamak suretiyle sürdürmüşlerdir. Bu tüccarlara bazı ayrıcalıklar vermişlerdir. Böylece, kara ve deniz ticareti, devletin denetimi altında devam etmiştir. Hititlerde ticaret devletin denetimi altındadır. Kralın ve devlet yöneticilerinin bilgisi olmadan ticaret yapılmamıştır. Hitit tüccarlarının Anadolu'dan bazı madenler götürmüşlerdir. Bunlar; bakır, kalay, gümüş, altın gibi madenlerdir. Mezopotamya'dan ise; kumaş ve giysi getirmişlerdir. Bundan dolayı da giysilerin fiyatları pahalıdır. Hitit kralları yabancı tüccarları yalnız kendi ülkelerine sokmamakla kalmıyor, onlara bağımlı krallar bile, yabancı tüccarların kendi ülkelerine gelip yerleşmelerini, oralardan taşınmaz mal almalarını yasaklamıştır. Ayrıca kendilerine düşman olan krallıklara da ambargo koydurmuşlardır. Tamamen bir çıkar içerisinde davranmışlardır. Bugün dünyada da böyle olaylar görülüyor, en yakını Kıbrıs Türk Cumhuriyetine uygulanan ambargolardır, bunun yanında İsrail'in Filistin'e uyguladığı ambargoda tamamen çıkar meselesidir.

“Kendilerine bağımlı Amurru Kralı’na “Asur bana düşman olduğu gibi sana düşmandır. Onun için, tüccarların Asur’a gitmeyecek, oradan gelen bir tüccarı da sen ülkeneye bırakma! O tüccarlar senin ülkenden geçmeyecektir. Geçerse Hitit Kralı’na göndereceksin!” şeklinde emir verilmiştir. Ugait Krallığı’nı rahatsız eden tüccarlar için de, Kraliçe Putuhepa’e bir yazı göndermiş. Bu yazıda, “Denize liman olan Ura tüccarları, Ugarit’te işlerini bitirdikten sonra ülkelerine dönmeli ve Ugarit’te arazi ve taşınmaz mal almaları yasaklanmıştır” denmektedir” (Çığ, 2009a: 121-122-123).

Hititler yalnız tarım ve hayvancılıkla uğraşmamışlar madencilikle de uğraşmışlardır. Günümüzde olduğu gibi Hititler zamanında da Anadolu dağlarında bol maden vardır. Ancak arada fark var tabii ki Hititler bu madenlerden yararlanmışlardır. Bakır ve tunç en çok kullanılan madenlermiş. Bunlar dışında; gümüş, kurşun, kalay ve altında vardır. Bize gelince biz ülkemizde topraklarımızda olan madenlerden yararlanamıyoruz. Komşumuz olan İran, Irak, Suriye devletlerinde günümüzün en değerli madeni petrol bulunurken bizim topraklarımızda bulunamıyor. Petrolün bizim ülkemizde niye çıkarılmadığını düşünmek gerekiyor. Bunun sebebinin dış güçler mi yoksa siyasi nedenler mi olduğunu düşünmek gerekiyor.

“Bakır ve tunç Toros’lardaki Bolkar Dağı’ndan elde ediliyormuş. İşin ilginç yanı, bakır Kıbrıs’tan gelmiştir. Bakır ve bronzdan savaş aletleri yapmışlardır. Gümüşü de para olarak kullanmışlardır. Hititler de demir çok değerlidir. Anadolu’da demir işçiliği MÖ 2000’lerden önce başlamıştır. Demirden Tanrı ve hayvan heykelleri kılıç ve kamalar yapmışlardır. Bunlar değerli eşya olarak, krallar tarafından mabetlere hediye edilmiştir” (Çığ, 2009a: 117-118-119).

1. 1. 2. Hititler’de Ekonomi

Hitit devletinin ekonomik yapısı İlkçağ Anadolu devletlerinde olduğu gibi dört ana temele dayanmıştır. Bunlar; tarım, zanaat-serbest meslek, ticaret ve haraçtır. Bu dörtlü yapıya, bunlardan sağlanan vergiler aracılığıyla yürütülen kamu hizmetlerini de eklemek gerekmektedir. Hititlerde tarımın yüzde 80’i kuru topraklar ya da yağmurla ıslanan toprak üzerinde yapıldığı için iklim koşullarından fazlasıyla etkileniyor, zaman zaman kuraklığın etkisinde kalıyordu.

“Hitit tarımının buğday, arpa gibi tahıllara, mercimek, nohut gibi bakliyata elma, armut, nar, üzüm gibi çeşitli meyvelere ve bazı sebzelere dayandığı biliniyor.

Üzüm, arpa ve zeytin ayrıca tarımsal ürüne dayalı sanayi üretiminin de temelini oluşturuyordu. Hititlerde şarap, bira ve zeytinyağı üretimi olduğunu biliyoruz. Tarımsal üretim, bütün üretimin en büyük parçasını oluşturuyordu” (Eğilmez, 2005).

Hititlerin günümüz Anadolu insanının olduğu gibi tarım, hayvancılık ve bağ, bahçe yapmakta çok usta oldukları anlaşılmaktadır. Geçimlerini bunlardan sağlamaktadırlar. Tahıl olarak arpa, buğday yanında, nohut, mercimek, fasulye, bezelye gibi baklagiller de yetiştiriliyordu; bunlardan un, çeşitli ekmekler, yiyecekler ve bira yapmışlardır. Bunlar, Hititlerin başlıca besin kaynağıdır. Bağlarında bol üzüm yetiştirip çok şarap yapmışlardır. O dönemde şarap en önemli içecektir.

“Bağların, Anadolu’da Hititler zamanında başladığı düşünülmektedir. Dinsel törenlerinde Tanrılara şarap, bira sunuluyordu. Pek çok meyve bahçesi olduğu da bilinmektedir. Yetiştirdikleri meyvelerde; incir, kayısı, elma, armut hatta muşmula bile üretiliyormuş. Hitit, ülkesindeki bütün topraklar mabede ve krala aitmiş. Kral, hatta kraliçe istediği kimseye toprağın bir kısmını bağış yaparmış. Bağış alanında devlete karşı savaşta asker vermek, vergi vermek gibi sorumlulukları vardır. İlginç bir bilgi var ki; Hititler de özel toprağı olanlar, dört gün kendilerine, dört gün de yakınında olan toprak sahibine çalışmak zorundaymış”(Çığ, 2009a: 117-118).

Hititlerde bir diğer geçim kaynağı ise; hayvancılıktır. Yetiştirilen hayvanlar arasında; sığır, domuz, eşek, at gibi büyükbaş hayvanların yanında koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlar da yetiştirmişlerdir.

“Hitit çivi yazılı metinlerden arılığın da yapıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin saraylı kadın Kuwatalla’ya yapılan toprak bağışını konu alan metin toplam 110 personeli barındıran 13 tane evden söz etmektedir. Bu evlerden 11 tanesi Suppilulivma adında mutfakta görevli bir ağaç tablet yazarına, 2 tanesi de saraydaki dokumacıların başı Hantapi’ye aittir” (Sevinç, 2008: 17-18).

“Hitit kanunlarına gelecek olursak, Mezopotamya kanunlarından farkı, ekonomide kontrat senet yapma konusu veya zorunluluğu olmaması, evlatlık olmak ve verasetle ilgili maddelerin bulunmamasıdır. Kanunda hayvan, yiyecek, giyecek, arazi, bağ, bahçenin fiyatları tespit edilmiştir. Bu, o zaman için son derece önemlidir. Yiyecekler arasında et, yağ, peynir, bal, şarap, bira, arpa, buğday gibi nesnelere vardı. Para olarak tartılı gümüş kullanılıyordu. Kanunda, tavan vergi, aile hukuku, insan

kaçırma, cinayet, sihir ile ilgili maddelerde bulunuyor. Bu maddelerin bazılarında eskiden verilen cezalarla yenileri belirtilmektedir. 91. madde olduğu gibi. Eğer bir kimse balarısını karanlıkta çalarsa evvelce bir mana gümüş verilir. Şimdi ise beş şegel veriliyordu. Mal beyanı da yapılıyordu. Bu metinlere göre halk tarım ve hayvancılıkla geçiniyordu. Onların tarlaları, bağları, bahçeleri vardı. Zeytini de biliyorlar ve kullanıyorlardı. Tanrılara verilenler arasında en önemlileri tahıl, şarap ve zeytinyağıdır. Tarım yanı sıra madencilikte vardı. Devlet arşivinde çıkan bazı kimselere ait mal listeleri de çok ilginçtir. Memleketimizde hala doğru dürüst uygulanmayan mal beyanı o zamanlar uygulanmış görünüyor. Böyle bir metinde şunlar yazılıdır”:

“Tivataparas’ın malları: Bir adam Tivadaparas, Harivanduliş adlı bir çocuk bir kadın, iki kız hepsi beş kişi. İki öküz yirmi iki koyun, altı yük öküzü, on sekiz davar, iki dişi kuzulu koyun, iki erkek kuzulu koyun, on sekiz keçi, dört oğlak, bir erkek oğlaklı keçi, otuz altı küçük sığır, bir ev, sığırların otağı olarak Parkalla kasabında yaklaşık dört buçuk dönümlük arazi içinde kırk elma ağacı bulunan on üç dönümlü bir bağ, kırk iki armut ağacı, Hunzura kasabında ki Antappaş’ın mallarına ait.” (Çiğ, 2009b: 127-128).

Hititler’de ekonomik büyüme; büyümenin temel dinamiğini yakalayabilmek için ekonominin temel ağırlığını oluşturan tarım, sanayi ve ticaret üçgeninden oluşmuştur. Tarımda ürün büyük ölçüde hava koşullarına bağlıdır. Tarımda büyüme hava koşullarına bağlı olduğundan hava koşulları iyi olduğu zaman ürün fazlası ve dolayısıyla büyüme söz konusu olmuştur. Hititler ürün fazlasının bir bölümünü kurak mevsimler için depolayıp saklarken bir bölümünü de başka ülkelerin tüccarlarına satmışlardır. Tarımsal üretimin, sona doğru azaldığı görülmektedir. Sanayide büyüme özellikle bronzdan yapılma silahlar, mutfak araçları ve yün ve pamuktan yapılan tekstil ürünlerinin miktarındaki artışla sağlanmıştır. Hititler hemen her yılın bahar aylarında komşu ülkelerden baş kaldırmış olanlara ya da Hitit egemenliğini kabul etmemiş olanlara seferler yapmışlardır. Bu da sanayi için yeni üretime yol açmıştır. Ticarete büyüme iç ticaretin yanı sıra dış ticaretle de ilgili olmuştur. Hitit ekonomisinin bir başka büyüme kaynağı da hiç kuşkusuz yağma ve talandır. Ele geçirilen kentlerden mal kaldırmanın yanı sıra insanlar köle olarak alınıyor ve

hayvanlarda Hitit kentlerine getiriliyormuş. Toprak kayıpları, kuraklıklar ve nüfusun azalmasına yol açan veba gibi salgın hastalıklarla birleşince Hitit imparatorluğu kolayca dağılacak noktaya gelmiştir. Vebanın sonucunda ortaya çıkan askeri güç kaybının yarattığı savaşların ertelenmesi Hitit ekonomisinin yavaş yavaş gerilemesine neden olmuştur (Eğilmez, 2004: 1).

1. 1. 3. Üç Bin Beş Yüz Yıl Öncesinde Bir Borsa

Borsa Hititler zamanında da yani üç bin beş yüz yıl öncesinde de görülmektedir.

“Ne yapmak için geldiniz çarşıya Arkadaşım ve ben Hattuşa’dan geliyoruz. Bu çarşıda satılan en iyi kalite şaraptan alacağız bir parisu kadar.”(1 parisu yaklaşık 50 litre ediyor.) Hattuşa’da şarap yok mu? Var tabii ama bizim müşterilerimiz Şapinuva’nın şarabını istiyorlar. O daha iyiymiş. Peki şarabı aldıktan sonra neyle taşıyacaksınız? Dışarıyı işaret ediyor ve devam ediyor. At arabası dışarıda fiyatta anlaşırsak arabayı kapıya çekip küpe dolduracağız şarabı. Nöbetçi üzerlerini aramaya başlıyor. O sırada elbisenin içine iğnelenmiş olan nazar boncuğu düşü veriyor. Birden ateşler basıyor. Nöbetçi şaşkınlık içerisinde boncuğa bakıyor, bir daha bakıyor. Sonra dönüp bu ne diye soruyor. Bunu bilmiyor musun? Hattuşa’da çok ünlüdür bu taş. Bunu taşıyanları Tanrı Teşup korur. Hiç duymamıştım ama çok güzel. Sana verebilirim ben de bir tane daha var. Birden gözleri parlıyor nöbetçinin ve bir başka Hititli’yi sorguya çeken arkadaşına bakıyor, onun görmediğinden ve duymadığından emin olduktan sonra bize geç işareti yapıyor. Pazar daha çok bir borsayı andırıyor. Satıcının önünde toplananlar satıcının verdiği fiyatın altında fiyat öneriyorlar. Satıcı bunları duyduktan sonra yeni ve daha düşük bir fiyat veriyor ve o fiyattan alımlar başlıyor” (Eğilmez, 2008: 71-72-73).

Görülüyor ki günümüzde olduğu gibi rüşvet ve borsa üç bin beş yüz yıl öncesinde de aynen varmış. Zaman geçtikçe insanoğlunun yapısında değişiklik olmadığı ve insanoğlunun rüşvet gibi yasal olmayan olaylara eğilimi olduğu görülmektedir.

1. 1. 4. Tarım, Ürün ve Arazilerin Fiyatları

Tarımın iktisadi hayatın temelini oluşturduğu Hitit dönemi Anadolu’sunda bugün yetiştirilen tarım ürünlerinin çoğunu görmek mümkündür. Tarımsal üretimler

yapılan ürünler arasında ilk sırayı arpa ve buğday almaktadır. Bunların yanında mercimek, nohut gibi bakliyat ve elma, armut üzüm gibi çeşitli meyveleri görmekte mümkündür. Her bir tarım ürününün toplumsal ihtiyaca göre yönetim tarafından belirlenmiş belli bir fiyatı vardır. Örneğin; 3 PA ZİZ “3 PA kıvı buğday” = 1 Őkel gümüştür. Hitit çivi yazılı belgelerinden dönemin deęiŐim aracı olarak gümüşün kullanıldığı anlaşılmaktadır (Reyhan, 2010: 66).

Ekin alanlarının fiyatlarının verilmiş olması mülk edinme konusuna ıŐık tutmaktadır. GIN, Őkel, PA ve zipaddani ağırlık ölçüsü, IKU ve gıressar alan ölçüsü olarak kullanılıyor.

Tablo 1. Ekin Alanlarının Fiyatları

1 IKU. ASA sissura “1 IKU sulanmıŐ ekin alanı”	3 Őkel gümüş
1 IKU. ASA HA. LA. NI. “1 IKU halani ekin alanı”	2 Őkel gümüş
“halani arazisine bitişik bir ekin alanı”	1 Őkel gümüş

Kaynak: Reyhan, 2010: 67

Tarım arazilerine ve tarım ürünlerine karşı işlenen suçlar ise ekin alanının ateŐe verilmesi, ekinlerin çalınması, meyve ağaçlarına el koyulması ve ekin alanlarının sınırlarının ihlal edilmesi Őeklinededir (Reyhan, 2010: 67).

Hayvan ve ürünlerinin fiyatları ise; Hitit dönemi Anadolu’sunda da iktisadi hayatın ziraattan sonra en temel dayanağı hayvancılıktır. Hititler de sığır, domuz, eşek, at gibi büyük baş hayvanların yanında koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlarda yetiŐtiriliyormuŐ. Hititlerin elde ettikleri ganimetler arasında hayvanlar da vardı. HattuŐanın beyleri yay ve arabalı askerleri, NAMRA, sığır ve koyunları getirdi ve onların sayısı yok idi. (Sayılamayacak kadar çoktu.) Hitit kanunları ve çeşitli Hitit çivi yazılı belgelerinden o dönemin hayvancılığı hakkında genel bir tablo çıkarmak mümkündür. Bu hayvanların fiyatları (Tablo 2) kanunlarda belirtilmiştir.

Tablo 2. Hayvan Fiyatları

GU. APİN. LA “saban öküzü”	12 Őkel gümüş
GU. MAH. “cins bir öküz”	10 Őkel gümüş
ABGAL “yetiŐkin bir inek”	7 Őkel gümüş
GU. APİN. LA “saban öküzü”	5 Őkel gümüş
AB iuga “bir yaŐında bir inek”	5 Őkel gümüş
Sawitistas “sütten kesilmiŐ bir öküz”	4 Őkel gümüş
AB armahanti “gebe inek”	8 Őkel gümüş
Amar “dana”	2 Őkel gümüş
ANSE. GUR. RA. NİTA “erkek at”	2 Őkel gümüş
ANSE. GUR. RA. MUNUS. AL. LA “yük çekme kırsrağı”	2 Őkel gümüş
ANSE. NİTA “eşek”	2 Őkel gümüş

ANSE. MUNUS. AL. LA. "dişi yük çekme eşeği"	2 Őkel gümüş
UDU "koyun"	1 Őkel gümüş
3 UZ "3keçi"	2 Őkel gümüş
2 SILA "2 kuzu"	1 Őkel gümüş
2 MAS. TUR "2 oğlak"	½ Őkel gümüş
ANSE. GUR. RA turiyavas "koşum atı"	20 Őkel gümüş
ANSE. GİR. NUN. NA "katır"	1 Mina gümüş
ANSE. GUR. RA "at"	14 Őkel gümüş
ANSE. GUR. RA. NİTA iuga "1 yaşında erkek at"	10 Őkel gümüş
ANSE. GUR. RA. MUNUS. AL. LA iuga "yük çekme kısırağı"	15 Őkel gümüş
ANSE. GUR. RA. NİTA "erkek at"	4 Őkel gümüş
ANSE. GUR. RA. MUNUS. AL. LA sawitistas "6 ay -1 senelik kısarak"	4 Őkel gümüş

Kaynak: Reyhan, 2010: 68-69

Fiyatlardan anlaşıldığına göre günlük işlerde kullanılan hayvanlar arasında en pahalı olan katırdır: 1 mina (yani 496 gr) gümüştür (Reyhan, 2010: 68-69).

Hayvanlardan elde edilen ürünlerin fiyatları da kanunlarda belirtilmiştir:

Tablo 3. Hayvanlardan Elde Edilen Ürünlerin Fiyatları

<i>1 zipaddani IA. SAH "1 zipaddani domuz yağı"</i>	1 Őkel gümüş
1 zipaddani I. NUN "1 zipaddani tereyağı"	1 Őkel gümüş
2 GA. KIN. AG "2 peynir"	1 Őkel gümüş
3 IMZU "3 porsiyon peynir masası"	1 Őkel gümüş
2 GU. GAL UZU "yetişkin 2 sığırın eti"	Karşılığında bir koyun(=1 Őkel gümüş)
5 GU sawitistas UZU "sütten kesilmiş 5 adet sığırın eti"	Karşılığında bir koyun(=1 Őkel gümüş)
10 UZU. AMAR "10 adet dananın eti"	Karşılığında bir koyun(=1 Őkel gümüş)
10 UZU. UDU "10 adet koyunun eti"	Karşılığında bir koyun(=1 Őkel gümüş)
2 GU.GAL "yetişkin iki adet öküzün eti"	Karşılığında bir koyun(=1 Őkel gümüş)
20 UZU. SİLA "20 adet kuzunun eti"	Karşılığında bir koyun(=1 Őkel gümüş)

Kaynak: Reyhan, 2010: 69

Hayvancılık da önemli bir iktisadi üretim aracı olunca doğal olarak devlet hayvancılıkla ilgili düzenlemeler yapmak zorunda kalmıştır. Bu durum Hitit kanunlarında izlenebilmektedir. Kanunlarda hayvanlarla ilgili suçların cezaları ayrıntılı şekilde verilmiştir. En çok işlenen suçlar: hayvanın çalınması, hayvanın üzerindeki damganın silinmesi, başka ahırlara taşınması, hayvanın başkası tarafından bulunması, hayvanın başka birinin ekin alanında ölmesi, birisinin hayvanı kendisine mal etmesi, hayvanın boynuzunun ya da ayağının kırılması vb. olarak verilmiştir. Hitit kanunlarında bunlarla ilgili ifadelere sıklıkla rastlanmaktadır. Hitit toplumunda,

hayvanlara karşı işlenen suçlara verilen cezaların oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin, bir öküzü çalan kişi 15 öküz vermekle cezalandırılmaktadır (Reyhan, 2010: 69-70).

İş gücü fiyatları ise Hitit kanunlarının çeşitli maddelerinden, bazı kişilerin yaptıkları çalışmaların süresi ve de gördükleri işlere göre aldıkları ücretleri belirlenmiştir. Yaklaşık 4000 yıl öncesinde Anadolu’da tarımın basit yöntemlerle yapılması, kurak geçen mevsimlerde tarımın sektemeye uğraması, yağmur duasına çıkılması, büyük arazilerde ortaya çıkan iş gücü ihtiyacı sebebiyle kadın ve erkek işçilerin ücretli olarak çalıştırılması gibi durumlar belgelerde vurgulanmıştır. Hitit kanunlarına, ekin zamanında çalıştırılmak üzere kiralanan kadın işçilerle erkek işçilere verilen ücretler arasında eşitsizliğin var olduğu görülmekle birlikte kadının, ücretleri önceden belirlenmiş işleri üstlenmesi ve bu şekilde üretim sürecine dahil edilmesi eski çağ toplumlarına göre oldukça dikkat çekicidir. Toplumumuzda bile kadının daha yeni kendi ayaklarının üzerinde durması ve çalışmaya başlamaları bundan yıllar önce ilkçağ toplumlarında kadınların çalıştıkları görülmektedir.

Tablo 4. İşgücü Fiyatları

<i>Bir adam ücret karşılığında işe girerse (ekin demetlerini bağlamak, onları nakil arabalarının üzerine koymak ve onların saman evine (ambara) kapatmak, harman yerini temizlemek için)</i>	Üç ay için “30 PA buğday”
Bir kadın işe girerse (ürün kaldırma işi için)	İki ay için “12 PA buğday”

Kaynak: Reyhan, 2010: 70

Bu tablodan bir erkek ve kadının yaptığı işe göre aylık gelirin tespit etmek mümkündür:

Yapılan işe göre erkeğin aldığı ücret:

Üç ay için = 30 PA buğday (1 PA = 50 litre, 30 PA = 1500 litre)

Bir ay için = 10 PA buğday (10 PA = 500 litre)

3 PA buğday = 1 şekel gümüş ise;

1 şekel gümüş = 12,4gr

10 PA buğday = 3,3 şekel

3,3 şekel ise;

3,3 * 12,4 = 40,92 gr gümüş eder.

Mevcut verilere göre, belli bir iş karşılığında bir erkeğin aylık ücret :

3,3 şekel = 40,92 gr gümüş olur.

Yapılan işe göre kadının aldığı ücret:

İki ay için = 12 PA buğday (1 PA = 50 litre, 12 PA = 600 litre)

Bir ay için = 6 PA buğday (6 PA = 300 litre)

3 PA buğday = 1 şekel gümüş

1 şekel gümüş = 12,4 gr gümüş

6 PA buğday = 2 şekel

2 şekel ise,

2 * 12,4 = 24,8 gr gümüş olur.

Mevcut verilere göre, belli bir iş karşılığında bir kadının aldığı aylık ücret :

2 şekel = 24,8 gr gümüş olur (Reyhan, 2010: 70-71).

Ayrıca herhangi bir zaman belirtilmeden yapılan işe karşılık yani iş teslimi alınan ücretler vardır.

Tablo 5. İş Teslimi Alınan Ücret

<i>Bir kişi (çift öküzlerini boyundurağa koşarsa)</i>	(iş karşılığı) "1/2 PA buğday"
Bir demirci 1,5 mina ağırlığında 1 PISAN yaparsa	(iş karşılığı) "1,5 PA buğday"
(Bir demirci) 2 mina ağırlığında bir balta yaparsa	(iş karşılığı) "1 PA kızıl buğday"
(Bir demirci) 1 mina ağırlığında balta yaparsa	(iş karşılığı) "1 PA buğday"

Kaynak: Reyhan, 2010: 72

Hitit kanunlarının bir maddesi, kaçan bir kadın ya da erkek köleyi bulup çalıştıran bir kişinin, kölelerin sahibine ödemesi gereken ücreti içermektedir. Bu maddeden kadın ve erkek kölelerin bir yıllık iş gücü karşılığının ne olduğunu anlamak mümkün olmaktadır. Belge kırık olduğundan erkek kölenin iş gücünün bir yıllığına ne değer biçildiği anlaşılamamaktadır. Ama ödenen miktar mina üzerinden gösterilmektedir ve 1 mina = 40 şekeldir. Ve mina üzerinden hesaplanan erkek köle

için verilen ücret, büyük olasılıkla kadın için istenenden daha fazladır (Reyhan, 2010: 72).

Tablo 6. Köleler İçin Verilen Ücret

<i>Bir adamın (köle) bir yıllık ücreti</i>	X mina gümüş
Bir kadının (köle) bir yıllık ücreti	50 şekel gümüş

Kaynak: Reyhan, 2010: 72

Hitit kanunlarının bir diğer maddesi (& 42) askerlik hizmeti için tutulmuş kişilere verilen ücreti içerir. Erkeklerin yanında kadınların da bu iş için kiralanması söz konusudur. Bu kişilerin ücreti peşin olarak verilmektedir.

Hitit kanunlarının çeşitli maddeleri hayvan ve eşyaların kira fiyatları ile ilgilidir. Kiralama fiyatları bir ay için belirlenmiştir. Güçlerinden faydalanmak üzere saban öküzü, inek, at, katır gibi hayvanların kiralanmasından başka, herhalde inek de sağımlılık olarak kiralanmaktadır (Reyhan, 2010: 74).

Hitit belgelerinde “bağ” ve “şarap” konusunda teşvik edici ibareler bulunmakta, bağıcılığa zarar veren unsurlarla mücadele edilmesi gerekliliği önemle vurgulanmaktadır. Bu ifadeler Hitit ekonomisinde bağıcılığın ve şarapçılığın önemine dair önemli bir kanıttır. Bir askeri valinin, kraldan aldığı emirler arasında “üzüm bağları ile dikkatlice ilgilenmesi” direktifinin bulunması, bağıcılığın ekonomik yapı içindeki önemine işaret etmektedir (Reyhan, 2010: 78).

1.2. Frigyalılar

M.Ö 1200 yıllarında Hititlerin yıkıldığı bölge üzerinde ve Ankara, Eskişehir, Afyon dolaylarında devlet kurdular. Devletin başkenti Ankara'nın Polatlı ilçesi yakınlarındaki Gordion şehridir. Ülke krallık ile yönetilmiştir. Frigyalılar krallarına Midas unvanı vermişlerdir. Hititlerde görülen tarım ve hayvancılık Frigyalılarda görülmektedir, hatta Frigler tarım ve hayvancılıkla ilgili sert kanunlar koymuşlar tarıma ve hayvancılığa zarar verenleri şiddetle cezalandırmışlar. Frigyalılar tarıma önem verdikleri için sert kanunlar koymuşlardır. Sabanını kıran öküzünü öldürene ölüm cezası vermişlerdir.

İlkçağ devletlerinin birçoğunda görülen çok tanrılı inanış Friglerde de vardır. Onlarda dini inanış olarak çok Tanrılı dine inanmışlardır. Frigyalılar tarımla uğraştıklarından bu durum dinlerine de yansımıştır. Frigyalıların en büyük Tanrısı

toprak ve bereket tanrısı olan Kibela'dır. Kendilerine ait bir yazı türleri vardır. Fabl türü hikayeleri ilk kullananlar olarak kabul edilmektedirler. Bazı ürünleri ilk icat eden Friglerdir. Bunlardan bazıları Fibula denilen çengelli iğnedir. Dokumacılıkta ileri gitmişlerdir. Tapates adı verilen halı ve kilimleri çok önemlidir. Kralları ve soyluları Tümülüs denilen anıt mezarlara gömmüşlerdir. Tümülüs, ağaçtan yapılmış ve üzeri yığma toprak ile örtülmüş bir mezar türüdür.

Hint – Avrupa kökenli oldukları halde kısa bir süre içinde Anadolu'ya gelmişler ve bir yandan Helen, öbür yandan Geç Hitit etkileri altında kalmış olmakla birlikte özgün ve Anadolu'ya bir kültür oluşturmuşlardır.

1. 2. 1. Frigyalılar'da Ekonomi

“Friglerin maden ve ağaç işçiliğinde, dokumacılıkta ürettikleri eserler Helen piyasasında beğeni kazanmış ve Helenli ustalar tarafından taklit edilmişlerdir. Makara kulplu bronz tabaklar ve bronz kazanlar; dönemin teknolojik bir başarısı olan altın, gümüş ve bronzlardan yaylı çengelli iğneler, değerli madenlerden giysi kemerleri, tokalar ve zengin bezemeli tekstil ürünleri, geometrik desenlerle süslü mobilya eşyası bunlar arasındadır” (ileritarih.blogspot. com/2007/07/frigyalılar _17.html.09.12.2011). Frigler özellikle maden işçiliğinde çok ileri gitmişlerdir. Kaya ve taş mimaride kullanılan malzemeyi işlemek için madenden çeşitli aletler yapmışlardır.

Frig mimarisinin ve mühendisliğinin en önemli ürünü İ.Ö. 8.yüzyılda inşa edilmiş olan başkent Gordion'daki kaledir. Yapıların içinde çakıl taşı mozaik döşemeleri vardır. Frigler bu bezemeci döşeme yönteminin mucididirler. Frigler tarım ve hayvancılıkla uğraşıyordu. Friglerin büyük sürüleri beslemeleri, özellikle at yetiştirmeleri, bağ ve bahçelerin verimliliği övgüyle anlatılır.

Frigler tekstil alanında da ileriye gitmişlerdir. Altın simle kumaş üzerine nakış işlemeler oldukça tutulan ve pahalı eserlerdi bunlar çok kıymetlidir. Büyük ihtimalle bu işlemleri kadınlar yapmaktaydı ve Friglerde de kadınların ekonomiye üretime katkı yaptıklarını söyleyebiliriz. Halktan çok asil sınıfa özgü kişiler kullanmışlardır. Frig işleri hala günümüzde kilim desenlerinde kullanılmaktadır. Bunu sebebi de Friglerin bir başka geçimlerini hayvancılıkla sağlamaktadırlar. Anadolu koyunlarının yünü çok kaliteliydi. Ayrıca Frig ülkesi geniş ormanlıkların

olduğu bir yerdi. Bundan dolayı Frigler ağaç işçiliğinde de ilerlemişlerdir (Turan Candan, 2008).

1.3. Lidyalılar

Lidyalılar Gediz ve Büyük Menderes ırmakları arasında kurulmuştur. Kral Giges zamanında bağımsız bir devlet kurmuşlardır. Başkentleri Sard şehridir (Bugünkü Manisa – Salihli yakınlarındadır). Ticaretle uğraşmışlardır. Kral Giges Efes'ten başlayıp Mezopotamya'ya kadar uzanan Kral yolunu yaptırmıştır. Ticaretteki bu gelişmeler nedeniyle Lidyalılar tarihinde ilk kez parayı icat ettiler. Lidyalıların parayı icat etmeleriyle bir devir kapandı diyebiliriz; çünkü daha önce ticarete alışverişte takas sistemi kullanılırken yerini paraya bırakmıştır. Lidyalılar kara ticaretine önem vermişler ve Kral Giges Ege kıyılarından başlayan ve Mezopotamya'ya kadar uzanan “Kral yolunu” yapmışlardır ve ticaret canlanmıştır. Lidyalılar İyonlar'dan etkilenerek onların tanrılarına tapmışlardır. Lidyalılar, Artemis, Zeus, Apollo gibi pek çok Yunan tanrısını İyonlardan alarak kendi tanrıları haline getirmişlerdir (Kurtöz, 2008).

Tüccarların mallarını korumak için devlet güvencesi verilmiştir. Böylece tarihte ilk kez sigortacılığı başlattılar. Lidyalılar, ticarete önem vermişler, fakat askerliği yeteri kadar önemsememeleri, vatan savunmasını ihmal etmelerine sebep olmuştur. Ordularını ücretli askerlerden kurmuşlardır.

“Lidyalıların bilinen en parlak dönemi M. Ö 700 – 550 yılları arasındadır. Bu dönem aynı zamanda Mermnadlar hanedanı dönemidir. Lidya adı Mermnadlar hanedanının ilk kralı olan Giges'ten itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Lidyalıların insanlık tarihine en büyük katkısı “sikkeyi” icat etmiş olmalarıdır. Başkent Sardes'in içinden geçen Paktalos ırmağının alüvyonlarında doğal olarak bulunan altın – gümüş karışımı “elektron” madeninden basılan ilk sikkelerin üzerinde Lidya krallığının arması olan aslan başı bulunuyordu. İlk Lidya sikkeleri muhtemelen Alyattes döneminde basılmıştır. Sikke basımının daha iyi bir duruma gelmesi ve elektron yerine altın ve gümüşten ayrı olarak sikke basımı Kral Kroisos zamanında ortaya çıkmıştır” (frmtr.com/tarih-ve-inkilap-tarihi/2645096-lidyalilarin-ekonomik-ve-kulturel-faaliyetleri.html 09.12.2011).

Lidyalılar M. Ö 547 yılında Anadolu'yu işgal eden Persler tarafından yıkıldılar.

1.3. 1. Lidyalılar'da Ekonomi

“Sırayla Giges, Ardys, Sadyattes, Alyattes ve Kroisos Lidya devletini yönetmişlerdir. Bu dönemde Lidya'nın zenginleşmesi ve güçlenmesi de altın madeninin bulunması, işlenmesi ve ticaretin yapılması çok önemli bir faktördür. Bu saydığımız kralların ilk adımda, güç politikasının silahı olarak ekonomik kaynakları kullandıkları sanılmaktadır. İlk sikkelerin ortaya çıkışının asker ücretlerinin ödenmesiyle ilgili olduğu bile düşünülmektedir. Lidya'nın zenginliği şurdan gelmektedir, bağlı bölgelerden alınan araçlar, ticari gelirler ve ülkenin doğal zenginliklerinden gelmektedir” (msxllabs.org/forum/soru-cevap/217341-lidyalilarin-ekonomik-ve-kulturel-yapisi-nasildi.html. 10.12.2011).

Lidyalıların birinci sıradaki geçim kaynakları ticaretti, ticaret Lidya ekonomisinin ana temelini oluşturuyordu. Ticaretin yanında madencilikte de gelişmişlerdir, en çok işledikleri maden altındır. Lidyalılarda madenin çok olması onların parayı icat etmelerine sebep olmuştur.

Lidyalılar Sard'tan başlayarak Ninova (Asurluların başkenti) ya kadar devam eden, ilk çağın en önemli ticaret yolu olan kral ticaret yolunu inşa etmişlerdir. Parayı icat ederek ticareti hızlandırdılar. Takas ekonomisi yerini para ekonomisine bırakmıştır. Sard'ta serbest ticaret pazarı inşa etmişlerdir. Ticarete ise Fenike, Mezopotamya ve Mısır gibi medeniyetlerle ticaret yapmışlardır.

Lidyalıların parayı icat etmeleri ekonomik açıdan o dönemde değişimlere neden olmuştur, alış verişi kolaylaştırmış ekonomik hayatı canlandırmış sermaye birikimine ve finans sektörünün oluşmasına ortam hazırlamıştır. Paranın kullanılmasına başlanmasından sonra değiş tokuş (takas) uygulaması ortadan kalkmıştır. Lidyalılar parayı icat etmeselerdi şu an takas sistemi uygulansaydı ekonomi, uluslar arası ticaret günümüzdeki gibi canlı olmayacaktır.

Altın ve gümüş madenin bolca bulunmasından dolayı gelişmiş dallardan biride kuyumculuktu. Lidyalı kuyumcuların başarısı öncelikle kralların kutsal alanlara gönderdikleri altın ve gümüşten armağanları görülmektedir. Bunlar Karun hazinelerinden anlaşılmaktadır. Şimdi Uşak müzesinde sergilenen Karun hazineleri bu

konuda çok iyi bir fikir verebilecek niteliktedir. Her ne kadar Lydia Krallığının yıkılışını takip eden döneme ait olmakla birlikte bu eserlerin bir bölümünün Pers beğenisine göre, Lydia kuyumcuları tarafından Paktolos (Sart Çayı) altınlarından yapmışlardır.

“Ayrıca Sardes’li kuyumcuların başarısı mezarlara bırakılmış armağanlardan da izlenebilir. Bunlar arasında ölü giysilerin süsleyen baskı kabartma bezekli küçük levhalar, rozetler, düğmeler ve altın şeritler önemli yer tutarlar. Lydia halkı süs eşyası olarak küpeye çok düşkünmüş. Bu tutku özellikle süvariler arasında da yaygınmış. Bu nedenle Sardes kazılarında elli altın küpe ile küçük küpeleri dökmekte kullanılan taş kalıplar bulunmuştur. Bu ve bunun gibi altın eserler, Lydialılar’ın altın işçiliğinde çok yüksek bir yetenek ile basitliğini yitirmiş uzun bir geçmişe dayanan çalışmaların olduğu ortaya koymaktadır. Lydialılar da ayrıca dokumacılık, çömlekçilik, dericilik ve madencilikte gelişmiştir” (makrodedektor.com/?t=Lidya1%C4%B1lar&mod=content&Cid=152&ID=121&sertLg=10.12.2011).

“Sardes halkı küçük dükkan halka açık gazinolar ve hatta genel evleri sahibi olan ilk insanlardır. Yapılan kazı ve eserlerde bilinen ilk serbest pazar kurmuşlar hatta geçmişi doğu pazarlarının öncesi olarak kabul edilebilir. Örneğin İyon fincanları, Aitolia kraterleri, samos alabastronları kuş biçimli Rodos kastleri Lydialıların ege kıyıları ve kent devletleri ile ticaret yaptığını göstermektedir. Altının bulunması doğanın ve coğrafya koşullarının oluşturduğu güzel bir rastlantı olması etkin bir ticaret merkezinde yaşayan halkın ticaret yaşamını pratik hale getirecek buluşlar yapması doğaldır. Çıkarılan eserlerde görüldüğü gibi Lidya’nın ilk çağ insanını en etkileyen yanı altın zenginliğidir. Sardes aşağı kentinde akropelden uzak kurulmuş sanayi çarşısının kuruluşunu göstermektedir. Altın işçileri ve mücevherci dükkanları ana tanrıçanın koruması altında bulunmaktadır. Lidya’da soylu denilebilecek ve kralın mutlak yönetiminde olmayan zengin sınıfı olduğu görülür” (hakkında-bilgi-nedir.com/lidya-karun-hazinelere-nedir+lidya-karun-hazinelere-hakkında-bilgi 10.12.2011).

1.3. 2. Lidya Silkeleri

“Mastaura, Aydın ilinin Nazilli ilçesine 3 km uzaklıkta bulunan Bozyurt ve Ereğli yaylaları arasına lokalize edilen antik bir kenttir. Romalı tarihçi Plinius’un da Roma imparatorluk döneminde sikke basacak kadar güçlenmiştir diyerek sözünü etmiş olduğu bu küçük Lydia kenti, gerçekte de Menderes Ovası’ndan doğuya doğru uzanan ana yol üzerinde kurulmuş önemli bir ticaret merkezi olarak ön plana çıkmıştır. Mastaura tanrıları arasında yer alan Leto’nun tapımına tanıklık eden tek sikke Philippus Junior dönemine aittir. İ.S. 247 -249 döneminde darp edilen bu sikkenin ön yüzünde II. Philippus’un zırhlı elbise ve paladamentumlu (komutanların askeri uniformaların üzerine giydikleri bir cins manto) büstü sağa dönük olarak lejandıyla resmedilmiştir. Arka yüzünde ise Leto, iki çocuğuyla-Apollon ve Artemis - birlikte canavar Python’dan kaçarken görülmektedir” (Üreten, 2007: 26).

Sardeis, Lydia devletinin başkenti Sardeis ve yakın çevresi Prehistorik dönemlerden beri yerleşimlere sahne olmuştur. Hermos ovasında ve hemen önünde uzanan tarihi doğu – batı yoluna egemen, stratejik bir noktada kurulmuş olan kent, İ.S. 17 yılında meydana gelen depremlerle yıkılmıştır. Ancak felaketten en çok etkilenen Sardeis, Roma imparatoru Tiberius’un (İ.S. 14 – 37) yardımları sonucu bu dönemden başlayarak Roma döneminde de ticari önemini sürdürmeye devam etmiştir. Her dönemde olduğu gibi o zamanda olan doğal olaylar ülkelerin ekonomilerini olumsuz yönde etkilemektedir. Ülkeler arası yardımlaşma o dönemde de vardır.

“Kentte Letto tapımına işaret eden tek sikke Roma dönemine (İ.S. 253 -268) aittir. Ön yüzünde imparator Gallienus’un karısı Salonina’nın sağa dönük büstü lejandıyla resmedilmiştir. Arka yüzünde ise ana tanrıçalar – Leto ve Kybele – cepheden, ayakta uzun khiton (ince bir elbise) ve peploslu (yünden yapılan omuzlarından tutturulan kadın elbisesi) resmedilmişlerdir. Ayrıca her iki ana tanrıçanın başlarında - ana tanrıça Kybele’nin şehrin kurucusu ve koruyucu olduğunu sembolize eden - kulelerden meydana gelmiş birer taç vardır” (Üreten, 2007: 27-28).

“Tabala, İzmir- Ankara yolu üzerinde Kula’nın 16 km doğusunda yer alan ve Yurtbaşı köyüne lokalize edilen antik Tabala kenti, ne yazık ki kendine özgü olaylar ve gelişmelerle adını duyurabilmiş değildir. Yalnız, Roma egemenliği

çağında para bastığı bilinmektedir. İmparatorluk döneminde basılan şehir sikkeleri iki gruba ayrılmaktadır. Birinci seride imparatorların portreleri yoktur, ikincisinde ise vardır. Tabala kenti sikkeleri sayıca az olmakla birlikte özellikle üzerlerindeki tanrı ve tanrıça betimlemeleriyle kent pantheonunun ortaya konulması açısından önemli bir kaynak aitliği taşımaktadırlar. Paranın ön yüzü başında defne dalından bir taş taşıyan Severus Alexander portresine ayrılmıştır. Arka yüzde ise uzun khiton (ince bir elbise) ve uçsan peplos (yünden yapılan omuzlardan tutturulan kadın elbisesi) içinde betimlenen Leto figürü sağa doğru koşar durumdadır” (Üreten, 2007: 28-29).

“Tripolis (Apollonia), kent bugün Denizli ili Buldan ilçesine bağlı Yenice Köyü'nün bulunduğu alana lokalize edilmektedir. Tripolis, Philadelphia (Alaşehir) - Hierapolis (Pamukkale) yolu üzerinde bir sınır kenti olduğu için Ptolemaios'ta Karia kentleri arasında sayılmıştır. Tripolis'e ait sikkeler, Apollon, Artemis, Dionysos, Demeter, Ares, Zeus, Lydios, Zeus Sarapis ile birlikte Leto'yu da kent yaşamında önemli bir tanrıça olarak karşımıza çıkarmaktadır. İkinci ve üçüncü Tripolis sikkeleri ise Septimus Severus'tan Gallienus dönemine kadar olan İ.S. 193 – 268 yıllarına aittir. Her iki sikke üzerinde aynı tasvirler bulunmaktadır. İmparatorluk dönemine tarihlendirilen bu sikkelerin ön yüzlerinde bir önceki sikkedeki gibi imparator portresi yerine bu kez yurttaşların kişileştirilmiş genç Demos büstü sağa dönük ve yalın; arka yüzlerinde ise her iki kolunda tuttuğu kutsal ikizlerini emziren Leto bir kayanın üzerinde oturur pozisyonda resmedilmiştir” (Üreten, 2007: 29-30).

“Dördüncü bronz sikkede arka yüzünde taşıdığı mimari tasvir açısından oldukça önemlidir. Muazzam büyüklükteki mimari tasvirlerde genellikle tapınakların on (decastyle – ön cephesinde on sütun bulunan tapınak tipi) ve iki (distyle – ön cephesinde iki sütun bulunan tapınak tipi) arasında değişen farklı sütun sayılarıyla önden görüntüleri tasvir edilmekteydi. Söz konusu sikkenin ön yüzünde Consul'ün (Roma Cumhuriyetinin en yüksek memurluklarından biri) kişileştirilmiş sağa dönük çıplak başı; arka yüzünde ise kollarında ikizleri taşıyan tanrıçanın kült heykelini barındıran dört sütunlu (tetrastyle – ön cephesinde dört sütun bulunan tapınak tipi) bir tapınak tasviri ile bulunmaktadır. Ön yüzlerinde rastlanan kutsal senato figürü özellikle Tripolis sikkelerinde düzenli olarak işlenen bir motif olarak yerini korumuştur” (Üreten, 2007: 30-31).

“Beşinci ve altıncı sikkelerin ön yüz tasvirleri aynı olup omuzları örtülü sağa dönük genç erkek senato büstü şeklindedir. Arka yüz tasvirleri ise üzerinde çeşitli atletizm yarışları için ödül olarak konulan urne'nin (vazo, testi) bulunduğu agonistik bir masadır. İki palmiyeli agonistik masanın (ödüllerin konduğu masa) altında da amphora (çift kulplu eski testi) görülmektedir. Bunlardan başka beşinci sikkenin arka yüz tasvirlerine iki katlı uzun khiton (ince bir elbise) ve geniş peplos (yünden yapılmış omuzlarından tutturulmuş kadın elbisesi) giyen Leto ikizleriyle birlikte koşar pozisyonundaki figürü ile eşlik ederken, altıncı sikkenin arka yüz tasvirlerinde tanrıça figürü olmaksızın sadece kent adı eşlik etmektedir. Ancak her iki agonistik sikke üzerinde de “IIVOIA” yazısıyla kutlanan oyunun adı açık olarak ifade edilmiştir” (Üreten, 2007: 31).

Aşağıda bazı Lydia sikkeleri resim olarak gösterilmektedir.

Levhalar:

Levha 1 Mastaura I.1

Levha 2: Tabala II.2

Kaynak: Üreten, 2007: 35

Levha 3: Tripolis III.3

Levha:4: Tripolis III.6

Kaynak: Üreten, 2007: 36

Levha 5: Tripolis III.8

Kaynak: Üreten, 2007: 37

Levha 6: Tripolis III.9

Kaynak: Üreten, 2007: 38

1. 4. Urartular

M.Ö. 900 yılında Doğu Anadolu’da kuruldu. Başkenti Tuşpa (Van) şehridir. Maden işletmeciliğinde ilerlemişlerdir. Halk soylular ve köleler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Tarımla ve hayvancılıkla uğraşmışlardır. Van ovasını sulamak için yaptıkları su kanalları (Şarman Kanalı) günümüzde bile kullanılmaktadır. Buldukları coğrafi şartlardan dolayı ilk başlarda hayvancılıkla geçimlerini sağlasalar da ilerleyen dönemlerde yaptıkları su kanallarıyla tarım yapmaya da başlamışlardır (Kurtöz, 2008).

Devlet yönetimi Krallıkla yönetilmiştir. Kralların yetkileri çok geniştir. Çok tanrılı inanışları vardır. En büyük tanrılarını savaş tanrısı “Haldi” dir. Krallar yaptıkları icatlarını tanrılarını adına yapmaktadırlar. Öldükten sonra dirilmeye yani ahiret inançları vardır. Bundan dolayı “Oda mezarları” yapmışlardır ve bu oda mezarlara ölen kişiye ait süs ve diğer eşyalarını koymuşlardır. Su mimarisinde ileri gitmişlerdir. O günün şartlarına göre mühendislik alanında gelişmişlerdir. (Suni göller, su kanalları, açmışlardır. = Van’a 80 km uzaklıktan kanallarla su getirmişlerdir.) Yaptıkları bu kanallar, göller Urartuların tarımda da gelişmelerine neden olmuştur. Çivi ve Hiyeroglif yazısını kullandılar.

Doğu Anadolu’da kalkan görevi yapmışlardır. Asurlulara karşı Anadolu’yu korudular. Urartular, Asurlularla siyasi rekabet içindelerdi. İlkçağ Anadolu devrinin devlet yönetimindeki ortak özelliği idare şeklinin mutlak monarşiyle yönetilmesidir.

“Urartular ile ilgili ilk bilgilere Asur kaynaklarında rastlanmaktadır. Asur Kralı Salmanassar I, M.Ö. 1274 yılında Urartu’ya karşı sefer yaptığını yazmaktadır. Ancak o dönemde Urartu kavimleri daha bir devlet haline gelmemiştir. Ayrıca Tevrat’ta Ağrı Dağı için kullanılan Ararat isminin de Urartu ile alakalı olduğu kesindir. Urartular ise kendilerine Biaini’li demişler Biane’ya da Viane isminde bugünkü Van şehrinin adı türemiştir. Urartu ülkesi geçit vermez dağlarla dolu olduğundan kavimler ilk olarak müstakil yerleşim birimlerinde yaşamışlar ancak, büyük olasılıkla, dışarıdan gelen baskılarla birleşmek yoluna gitmişler ve tahminen M.Ö. dokuzuncu yüzyılın başlarında krallıklarını kurmuşlardır. Urartu devletinin ve krallık sülalesinin kurucusu I. Sarduri Van Kalesinin ilk kurucusudur. Bu yıllar M.Ö. 810 – 730 Urartuların en kuvvetli oldukları dönemdir. Asur’un bu dönemde

zayıflaması da Urartuların işine gelmiştir” (msxlabs.org/forum/soru-cevap/231061-urartular-hakkinda-bilgi-verir-misiniz.html 10.12.2011).

1. 4. 1. Urartular’da Ekonomi

Geniş bir alana yerleşmiş olan Urartu krallığının en önemli faaliyetlerinden biri, ülkenin en ücra köşesine kadar ulaşan karayolları yapmalarıdır. Urartuların buldukları dağlık coğrafi şeklin oluşturmuş olduğu insanlar arası iletişim kopukluğu, bu yollarla giderilmeye çalışılmış ve bunda da büyük bir başarı sağlanmıştır. Bu yollar yapılmış olmasaydı Urartular da ticaret, tarım yani ekonomi sekteye uğrardı. Eyaletlerde her türden erzak ve malzeme, krallığın emrine hazır bir durumda depo binalarda bekletilirdi. Ayrıca doğunun iklim şartlarından dolayı uzun ve çok sert geçen kış mevsimi boyunca, fazla nüfus barındıran kale – kentlerde halkın besin ihtiyacını karşılamak için büyük depoların yapılması gerekiyordu. Bu depolar tahıl ambarı ve şarap mahzenleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Şarap olduğuna göre Urartular da bağıcılıkta gelişmiş olma ihtimalleri yüksektir. Devletin ortak sınırları paylaştığı komşu devletlere yakın bölgelerde ise, Hititlerde olduğu gibi, Urartu krallarına bağlı beylikler yer almaktadır ve bunlar krala haraç vermektedirler. Urartularda da devlet yani kral geçimini sağlamak için ekonomiyi düzeltmek için kendilerine bağlı beyliklerden vergi almaktadırlar. O dönemde ülkelerin ekonomilerinde büyük bir yere sahip olan vergiler günümüzde de Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde büyük bir öneme sahiptir.

“Urartu’nun I. Arğişti zamanında (M.Ö. 786 – 764) kuzeye yaptığı seferlerden birinde, elde ettiği ganimetler arasında, 19225 erkek çocuk, 10140 savaşı ve 25280 kadın olmak üzere 52675 kişi bulunmaktaydı. Bu insanlar, toplu nüfus aktarımı yoluyla Van ve civarında yerleştirilmiş şehrin imar faaliyetlerinde ve ordunun güçlendirilmesinde kullanılmıştır” ([Anadolu .iwarp.com / Anasay_ files/ YONETIM/ yonetim.htm](http://Anadolu.iwarp.com/Anasay_files/YONETIM/yonetim.htm) 09.12.2011).

Urartular, çalışkanlıkları ve azimli ruhlarıyla güçlü bir ekonomi oluşturmuşlardır. Zenginliklerin kaynağı da özellikle hayvancılık ve madencilığe dayanmaktadır.

Tarım, hayvancılık, bağ, bahçelik, tarla tarımı arazinin ve iklim şartlarının elverdiği ölçülerde yapılabilmektedir. Urartu devletinin bulunduğu bölgeye

baktığımızda da günümüzde Doğu Anadolu bölgesinde yer almaktadır. Doğu Anadolu bölgesinin en önemli özelliği de dağlık ve engebeli bir yapıya sahip olmasıdır. Bu da şundan kaynaklanmaktadır deniz seviyesinden oldukça yüksekte yer almaktadır, Doğu Anadolu bölgesini diğer bölgelerden ayıran en önemli coğrafi özellikte budur. Bu iki özellik Urartular da ekonominin hayvan besiciliğinin tarımdan daha yaygın olmasına sebep olmuştur. Fakat Urartu krallarının yaptırdıkları sulama tesisleri, kanallar ve suni göller sayesinde daha sonraları tarım ön plana geçmiştir. Böylece küçük ve ova vadilerde tarım canlanmış, önemli ölçüde arpa, buğday, kızılca (kılçıklı) buğday, darı, çavdar, bezelye, nohut, bakla, mercimek ve susam yağı yetiştirilmiştir. Ürün fazlası komşu ülkelere satılmış bu da, ekonomik zenginliğin artmasına neden olmuştur. Urartular da her biri 1000 litre yiyecek ve içecek alan yüzlerce pitos (antik çağda küp çeşidi), yapılan tarımın ne denli modern ve geniş kapsamlı olduğunu göstermektedir. Bu depolarda en fazla konan ürün ise, oldukça geniş üzüm bağlarından toplanan üzümlerden elde edilen yapılan şaraplara ayrılmıştır.

Urartular tarım ve hayvancılığın gelişebilmesi için büyük ölçekli projeler uygulanmıştır. Bu amaçla inşa edilen baraj, gölet, kanal ve sulama sistemleri Urartu mühendisliğinin ulaştığı yüksek seviyeyi göstermesi bakımından önemlidir. Toprakların verimini artırmak ve özellikle kurak yaz aylarında sulama yaparak tarım gereksinimini karşılamak için, ülkenin en uç noktalarına kadar su kanalları ve bentler inşa etmişlerdir. Bunlardan biri günümüzde de kullanılmakta da olan Kral Menua döneminde yapılmış olan 51 km uzunluğundaki Menua Pili (Şamvan kanalı) dır. Bütün bu gölet, baraj ve sulama kanallarının yapımı, güçlü bir ekonomik yapı gerektirmekteydi. Fakat aynı zamanda bu yapılar nedeniyle de Urartularda tarım çok gelişmiştir. Ürün fazlası büyük kaplar içerisine konularak ambarlara saklanmıştır, içindeki ürün cinside üzerlerine yazılmıştır. Bu kapları saklamak giderek sorun haline gelince, evlerin alt katlarına da depo olarak düzenlenmeye başlanmıştır. Urartu kralları ve soyluları, ileriki bölümde incelediğimiz Asurlular gibi meyve bahçeleri ve üzüm bağları kurmaya çok meraklı oldukları görülmektedir. Hatta daha da ileri gitmişlerdir. Yeni bir kentin kurulmasında evlerin yanında daima bir üzüm bağı ve meyve bahçesi kurulmasına özen göstermişlerdir.

Urartularda tarımdan önce hayvancılık ekonomide ilk sırayı almaktadır. Urartular Müslümanlıkta olduğu gibi kendi tanrılarına kurban adarlardı. Bu adanan

adalar bize Urartu hayvancılığı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Urartular; koyun, keçi, deve, eşek, at ve sığır yetiştiriyordu. Doğu Anadolu Bölgesinin büyük bir bölümünün uçsuz bucaksız çayır, otlak ve yüksek yaylalarla kaplı olması hayvancılığın gelişmesine ve başlıca gelir kaynağı olmasının en büyük nedenidir. Urartular da at yetiştiriciliği de çok büyük bir yere sahiptir. Kazılar da ele geçen koşum takımları da buna örnektir. Urartu atları, gerek Asur gerekse diğer komşu ülkelerde büyük rağbet görür ve bu da başka bir alışverişe neden olmuştur. Tabii ki başka ülkelerin Urartulardan at almaları Urartuların ihracat yaptığına bir kanıttır. Asur kralları kuzeye yaptıkları seferlerden dönüşte, yanlarında çok sayıda Urartu atı da getirirlerdi.

“Urartu ekonomisinin önemli gelir kaynaklarından biri de, yaptığı seferler sonucu elde ettiği ganimetler ve yendiği ülkelere koymuş olduğu ağır vergileriydi. Örneğin, I. Argiştî döneminde yalnızca Daiaeni (Diaohi ya da Diauehi) kralının Urartu kralına her yıl vereceği verginin yanında “41 mina saf altın, 37 mina saf gümüş, 10000 külçe bakır, 1000 binek atı, 300 büyük boynuzlu sığır, 10000 koyun” vermesi gerekiyordu” (anadolu.iwarp.com/ANASAY_files/Ekonomi/Ekonomi.htm 09.12.2011).

“Urartularda tüm ekonomik faaliyetler ve sosyal hareketlilik, devletin bir organizasyonu çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Üretilen ürünler, her kentte yer alan kraliyet depolarında ve ambarlarında toplanarak, kent muhafızlarının koruması altına alınıyordu. Bu şekliyle hem ordunun beslenme sorunu çözülüyor, hem kıtlık gibi daha başka sorunlar ortaya çıktığında, depodaki ürünler kullanılarak sorunun büyümesi engelleniyordu. Urartularda ekonomik üretim daha çok iç tüketime yönelik olmuştur. Bu sebeple içe kapalı bir ekonomileri vardır. Urartu coğrafyasındaki arkeolojik kazılardan, çevre uygarlıklara ait buluntulara pek fazla rastlanılamamış olması ve Urartu üretimi mallarında diğer uygarlıkların kazı alanlarında yoğun olarak ortaya çıkmaması bu ifademizi doğrulamaktadır” (Üsküdar, 2009).

1.4. 2. Urartular’da Madencilik ve İşletmeciliği

Urartular tarım ve hayvancılığın yanında ekonomiye katkı sağlayan bir diğer geçim kaynağı ise madenciliktir. Urartular buldukları bölge nedeniyle birçok maden yatağına ev sahipliği yapmıştır. Urartu’nun üstün maden teknolojisi, bu

uygarlığın en önemli ve ayrıcalıklı özelliklerinden birisidir. Ön – Asya uygarlıkları arasında, madencilik açısından en ön sırayı alan uluslardan birisidir. Burada üzerinde durulması gereken önemli nokta ise, bir çağa adını veren demir madeninin bu bölgede ortaya çıkışı ve gelişiminin Urartular sayesinde olmasıdır. Van gölü havzasındaki Karagündüz ve Ernis'te erken demir çağına ait mezarlara konan hediyeler arasında çok sayıda demir ziynet eşyası ile törensel silahlar bulunmuştur. Demirin yanında, diğer maden çeşitleri de bulunmaktadır. Urartular demirden çok önce işlemesini öğrendikleri tunç ile de eşsiz eserler vermişlerdir. Bakıra kalay karıştırarak oluşturdukları bu madeni gerek dökme gerekse dövme tekniğini kullanarak şekillendiriyorlardı. Günümüzde Doğu Anadolu bölgesinde petrol yataklarının olduğu bilinmektedir. İlkçağ Anadolu'sunda petrol olma olasılığı olabilir, beklide günümüzde savaşımlara neden olan petrol o zamanlarda vardı fakat başka bir maden olarak geçmektedir.

Kuyumculuk ile dövme dökme tekniklerinin ustaca uygulandığı madeni eserler arasında altın ve gümüş ziynet eşyaları, fibulalar, hayvan ve insan heykelcikleri, şamdanlar, masalar ve tahtalarda dikkat çekicidir. Urartularda kolyeler, bilezikler, küpeler, yüzükler, hızmalar ve süs iğneleri bu insanların adeta ayrılmaz birer parçasıydı.

Urartuların oldukça özenli ürün verdikleri ve maden işletmeciliğindeki ustalıklarını kanıtladıkları bir başka alan ise, mobilya imalatıdır. Fildişi, mobilya süslemelerinde kullanılan bir hammaddeydi. Kuzey Suriye'den alınan fildişi, ustaca işlenerek hem ülke içinde, hem ülke dışında satılıyordu. Urartu krallığı fildişi ticareti ve oymacılığında Fenike ve Suriye'den sonra önemli bir yere sahiptir. Urartular da ihracat ve ithalat yapıldığı görülmektedir.

“Ahşap, taş ve maden, Urartu ticaretinin temel kalemleriydi. Tüm bu süs eşyaları ve diğer eserler Frigya, Kıta Yunanistan ve İtalya'ya ihraç ediliyordu. Gelişmiş ve geniş bir ticaret ağı kurdukları, uzak bölgelerde yapılan kazılarda ele geçen buluntularla kanıtlanmıştır. Özellikle Urartu kazanlarının yanlarına aplike edilen süsler ve kupa başka ülkelerde de sıklıkla rastlanmaktadır. Urartu maden sanatının örneklerine benzer ürünlere Etrüsk kalıntıları arasında rastlanmış olması da ilginçtir. Kökenleri Kafkasya'ya dayanan Etrüsklerin M.Ö. VIII. Yüzyılda İtalya'ya

yerleştikleri bilinmektedir. Bu ürünleri ticaret yoluyla Urartulardan alabilecekleri gibi kendi yaptıkları eserler olabileceği de gözden uzak tutulmamalıdır. Urartularda çanak ve çömlekçilik de çok gelişmişti. Bu dalda madencilik büyük bir etkisi bulunmaktadır. Zira Urartu kalelerinde bulunan çömlek atölyelerinde, kırmızı renkte ve parlak görünümlü bakır ve tunç gibi madeni kapların taklidi lüks mallar üretilmektedir. Çanak – çömlek biçimlerinde görülen bu monotonluk, iyi düzenlenmiş organize bir endüstrinin sonucudur. Gerçekten de belirli boy ve biçimdeki kapların fabrikasyon üretimi, gelişkin toplum ve ekonominin varlığına kanıt oluşturmaktadır” (anadolu.iwarp.com/ANASAY_files/Ekonomi/Ekonomi.htm 09.12.2011).

Urartuların yaptığı seferlerin ana amacını daha çok altın ve gümüş gibi maden kaynakları üzerinde hakimiyet kurmada kaynaklanmış olabileceği belirtilmektedir. Urartular zamanında madenlerin bulunduğu yerler:

“Altın; Gümüşhane / Güdül, Keltepe, Keltaş. Ordu/ Karakiraz, Rize / Latum, Giresun / Kızılev, Üzümlük, Çoruh, Kars / Darphane, Elazığ – Malatya ve Van Gölü’nün güney batısında bulunmaktadır.

Gümüş; Ordu / Hızarbaşı, Arapalık, Karakiraz, Kırnalık Dere, Zevli, Okçubel, Çatak, Kavak. Giresun / Çumanoğlu, Yakınlık, Kızılev, Başkırık, Yeşilkaya, Alibaba, Karagöl, Akköy. Rize, Trabzon / Yukarı Ögene. Çoruh, Gümüşhane / Dandeköy, Keltaş, Keltepe, Taşlıca, Deregözü, Eratbil, Livine, Alaçayır, Köstere, Tonan, Sive, Darıköy, Karayaylık. Bayburt / Maden. Erzurum / İspir. Elazığ / Keban. Malatya, Giresun, Amasya / Gümüşhacıköy. Sivas / Arapca, Görünlü’de bulunmaktadır.

Bakır ; Gümüşhane / Çatak, Köse Musa, Kozköy, Föl, Kustul, Hatipli, Karaçüktür, Çayır, Çükür, Yaylalar, Taşlıca, Deregözü, Maden, Kuru Maden, Köster, Tonan, Alaçayır. Bayburt / Maden, Zebealtı, Petek. Trabzon, Giresun / Site, Yaygınlık, Paya, Kızılelma, Osman Kıran, Karaerik, Harkköy, Kozköy, Karagöl, Şadi, Akköy, Kirazgören, Çoçandere, Kırıcak, Cibril, Karılar. Rize / Latum, Zigam. Ordu / Hızarbaşı, Kavak, Çatak, Karakiraz, Fındıklık, Zelvi, Okçubel. Erzurum / Erkek, Norgah. Erzincan / Çöpler, Ağamçağam. Van Gölü’nün Kuzeybatısı. Kars,

Bingöl, Tunceli, Elazığ / Ergani. Malatya, Adıyaman, Bitlis, Sivas / Maden, Gölcük, Handüzü, Çamlıkköy, Karaca Tepe, Bulhat. Artvin / Murgul.

Demir; Bingöl, Tunceli, Malatya, Erzincan / Çöpler. Erzurum, Sivas / Divriği, Van, Hakkari, Bitlis, Gümüşhane / Çatak, Kelkaya, Almacık, Kozköy, Gudul, Ertavil, Eğrikar, Ayıbeli, Apsayayla. Trabzon, Giresun / Osman Kıran, Karaerik, Harkköy, Kozköy, Karagöl, Kirazören, Ayıdere, Karaovacık, Kıran Maden. Rize / Latum, Çimil Dağ, Demirdağ, Çoruh, Ordu / Armuteli, Ünye, Taşoluk, Keçili, Çötelgöz, Başköy, Domarlı. Trabzon / Kalafka, Hatipli, Kustul, Küçük Ayven, Abyane, Sivas / Divriği, Harnavul.

Özellikle Amasya / Gümüşhacıköy madenlerinin Urartu ekonomisine çok önemli katkısını olduğunu ifade eder ki, Urartu'nun bu bölgeye ulaşmasının tek yolu Erzurum'dan geçmektedir. Urartu'nun Erzincan – Erzurum – Gümüşhane – Artvin – Kağızman bölgesine daha çok önem verdiğini ve bölgedeki maden yataklarından yapılan üretimi denetim altında tutan ekonomik ve yönetsel amaçlı yeni kaleler kurduğunu ifade etmektedir.

Urartu, doğal kaynakların aynı tipleri ile ilgilenmişlerdir. Greklerin kuzeyden Urartu'nun güneyden yaptığı büyük ölçüdeki ticaret sonucunda iki büyük ve zengin maden pazarı olan aşireti ortaya çıkmıştır. Bunlarda Diavehi ve Dayaeni (Amasya – Tokat) ‘dır’ (Çiğdem, 2007: 98-99-100-102).

Urartular diğer mallarda olduğu gibi metal işçiliğinden ürettiği malları pazarlaması gerekmektedir. Urartu ile Kuzey Suriye arasındaki askeri ilişkilerin yanı sıra ekonomik ve ticari alanda da bir işbirliğinin oluşturulmuş, Kuzey Suriye ve Urartu arasında dış satıma yönelik ortak bir üretim atölyesinin kurulmuş, böylece her iki bölgeden ustaların çalışmasıyla hem Urartu hem de Kuzey Suriye stilistik özelliklerini bu mallarda (boğa başları, siren ve eklentiler) görülmüş, bunun yanı sıra Urartu krallığının gelişkin bir metal işçiliğine sahip olduğunu hem ortak üretilen malların hem Urartu'ya ait olan bu malların batı dünyasına taşınmasında Doğu Akdeniz limanları etkin olmuştur.

Urartular ürettikleri malları satmak için yeni pazar arayışlarına girmişlerdir. Urartu krallığının üretmiş olduğu çeşitli bronz eşya, silah, deri ve çok kaliteli yünlü

kumaşları yeni buldukları pazarlarda, Trabzon'un Miletliiler tarafından koloni olarak kurulmasından sonra batı da Ege dünyasına ihraç etmişlerdir.

1.5. İyonlar

M.Ö. 1200 yıllarında Yunanistan'dan göç ederek Ege kıyılarına yerleşen Akalar tarafından kuruldu. İyonlarda şehir devletleri yönetimi önce krallar sonra soylular, daha sonra demokratik hükümetler tarafından yönetilmiştir. Akalar Ege kıyılarında 12 ayrı şehir kurmuşlar ve şehir devletleri halinde yaşamışlardır. En önemli İyon şehirleri; İzmir, Efes, Milet, Foça'dır. Her şehrin başında ayrı bir kral bulunuyordu. Bundan dolayı hiçbir zaman güçlü bir krallık kuramamışlar ve ayrı ayrı şehir devletleri halinde yaşamışlardır. Siyasi birlik yoktur. İyonlar deniz ticaretinde ileri gittiler ve Akdeniz ve Karadeniz'de koloniler kurmuşlardır. İyonya'da bilim ve sanat çok gelişmiştir. Bunu sebebi deniz ticareti ile uğraşmalarıdır. Uygarlıkların kesiştiği yerde olması bilimin zengin kişilerce desteklenmesidir. Ön Asya'dan gelen yolların bitiş yerinde olması bilimin gelişmesini sağlamıştır. Tales, Diyojen, Pisagor, Herodot, Homeros gibi bilim adamları İyonya'da yaşamışlardır. İyonlar denizcilikte ileri gitmişlerdir. Ancak zamanla Lidyalıların, Perslerin ve Romalıların egemenliğine girerek kaybolmuşlardır (Kurtöz, 2008).

Anadolu'da ticaretin Lidyalıların elinde olması, İyonları Akdeniz ve Karadeniz'de ticaret kolonileri kurmalarına sebep olmuştur. (Kolonizilikte Fenikelilerden etkilenmişlerdir.) Diğer İlkçağ uygarlıklarında olduğu gibi İyonlarda da çok tanrılı bir inanç vardır. Aralarındaki fark ise İyonlar öldükten sonra bir hayatın olduğuna inanmazlardı. Doğu medeniyetini, Ege havzasına taşıdılar.

İyonya, Anadolu'da bir kültür ve uygarlık merkezi olmuştur. Bunun sebepleri;

- Özgür düşüncenin varlığı, felsefede ve bilimsel gelişmelerde ileri düzeye ulaşmalarında etkili olmuştur.
- Doğu – Batı uygarlıklarını kesiştiği bölgede yaşıyor olmaları ve ticaret yolu ile kültür alışverişi içinde olmaları.
- Dini inanışlarının baskıcı olmayışı ve dünyevi olması da araştırma yapmaya engel olmayışı.

- Topraklarının zenginliği
- Koloniler sayesinde, dünyayı tanıdılar, diğer kùltùrlerden yararlandılar. (Fenike medeniyetini, kolonileri ile batıya taşıdılar. Foçalılar, Fransa ve İspanya'ya dek yayıldılar.)
- Medeniyetin gelişimi için yeterli sermayeye sahip olmaları
- Bu dönemin bilginleri, Ksenefon = Coğrafya; Diyojen = Heraklit = Felsefe; Hipokrat = Tıp; Herodot = Tarih; Pisagor = Matematik; Tales = Matematik, Gökbilim
- Mimaride İyon nizamı adı verilen yapı tarzını oluşturdular, bu ise Efes'teki Artemis tapınağıdır (tarihportali.net/tarih/ilk_cagda_anadolu_ve_cevresi-t2663.0.html 14.09.2011).

1.5.1 İyonlarda Ekonomi

İyonlar da geçim kaynaklarını tarımdan sağlamışlardır. Bunun yanında diğer geçim kaynakları ise yağmacılık ve savaşlardan elde ettikleri ganimetlerdir. İyonlu tüccarlar kendilerine komşu olan toplumlarla, Afrika, İtalya ve Asya'daki devletlerle ticaret yapmıştır. İyonlar sömürgeci bir politika izlemişler ve buda ticaretlerinin gelişmesine büyük bir katkı sağlamıştır. Madenin paranın icadından ve kullanılmaya başlamasından sonra para ve mal ticaretiyle uğraşanların servetinin artmasına neden olmuştur. Para ticareti olduğuna göre tefecilerden bahsedilmektedir. Borçluların yoksullaşması ve köleleşmesi ve gelir dağılımının adaletsizleşmesine ve site devletlerinde siyasal istikrarsızlıklara yol açmıştır. Bu dönemde ticaret daha çok yabancıların elindeydi, bunun nedeni ise; toplumun üst sınıfı aristokratlar devlet yönetimiyle uğraştıklarından ticaretle uğraşmamışlardır. Yaygın olan felsefi düşünceye göre asilzadelerin ve hür insanların servet peşinde ve ticaretle uğraşmaları iyi karşılanmamıştır. Köleler üretimde aktif rol almışlardır.

“Siyasi istikrarsızlığı gidermek için, Aristokrat sınıfına mensup Solon iş başına getirilmiştir. Solon deniz ticaretiyle uğraştığı için Akdeniz havzasında bulunan toplumların iktisadi ve siyasi yapıları hakkında bilgisi bulunan tecrübeli bir aristokrattı. Bu nedenle işe, borçlarından dolayı köleleştirilmiş olan vatandaşların borçlarını ödeyerek başlamıştır. Hazırladığı yeni anayasa ile Aristokrat sınıfın

görevlerini belirledi ve sistemin iktisadi ve sosyal kurumlarını yeniden düzenledi. Solon'un düzenlemeleri aşağıda belirtilen alanlarda olmuştur.

- Para sistemine yeni düzenlemeler getiren Solon, para olarak servetin biriktirilmesini önleyici önlemler aldı. Dolaşıma bakırdan düşük değerli paralar çıkardı.
- Para biriktirerek toplum üzerinde hakimiyet kurulmasını engellemek için faiz oranlarını düşürücü önlemler aldı. Faiz oranlarının üst sınırı yıllık % 10-12 olarak belirlendi. Bu düzenlemeler fazla etkili olmamıştır. Daha sonra faiz oranları yıllık % 120 ve aylık faiz oranını % 10 a yükseltmiştir. Faiz oranlarının yükselmesi gelir dağılımdaki dengesizliği ve dolayısıyla siyasal istikrarsızlığı artırmıştır.
- Toprak mülkiyetine bazı sınırlamalar getirdi.

Solon gelirlerine göre vatandaşları dört gruba ayırdı. Her grubun görev ve sorumluluklarını netleştirdi. Bu gruplar:

Büyük çiftçiler; yıllık kazancı 500 kile (bir kile 176 kg ağırlığında bir ölçü birimiydi), buğday veya eş değerli gelire sahip bulundan çiftlikler üst düzey yöneticisi, senato ve 400'ler meclis üyeliğine seçilme hakkına sahiptirler. Bu sınıf savaşa atlı olarak katılmaktaydı.

Atlılar sınıfı; atlılar yılda 300 kile buğday veya eş değerde gelire sahiptiler. Savaşlara atlı katılan bu sınıf, 400'ler meclisine üye olabilirdi.

Köylüler; savaşlara ağır silah veya yaya olarak katılan köylüler yılda 150-200 kile buğday veya eş değerde geliri olan vatandaşlardı. Köylüler de halk meclisine seçilme hakkına sahipti.

İşçiler; yıllık gelirleri 150 kile buğday ve bu miktara eş değerden daha az olan işçiler yalnız halk meclisine seçilebilirlerdi. Solon yasalarına göre işçiler vergiden muafı.

- Solon, Atina demokrasisinde etkin rol oynayan 400'ler meclisini kurdu. Vergi ve askeri hizmetler yeniden düzenlendi.

- Aile hayatına önem verdi. Evlenmeyi kolaylaştırdı. Aile dışı ilişkilere bazı sınırlamalar getirdi.
- Her ailenin çocuğuna sanat öğretmesi zorunlu kılındı” (Ersoy, 2008: 45-46).

1.6. Bölüm Değerlendirmesi

Birinci bölümde İlkçağ Anadolu’sundaki bazı devletleri incelendi, bunlar arasında Hititler, Frigyalılar, Lidyalılar, Urartular ve İyonları araştırıldı. İlkçağ Anadolu’sunda ekonominin ana temelini tarım, ticaret, hayvancılık, madencilik, vergi ve ganimetler oluşturuyordu. O dönemde tüccarlar ürettikleri malları satmak için pazar arayışındaydılar. Ürettikleri malları farklı ülkelere götürüp satıyorlar ve paranın icadına kadar olan dönemde oradan karşılığında takas usulü olduğundan dolayı kendilerine yarayacak mallar alıyorlardı. Böylelikle ihracat ve ithalatı o dönemde de görmek mümkündür. Bazı ülkeler ise, içe kapalı ekonomiden yanaydılar ve kendi ülkelerine tüccar giriş çıkışlarını yasaklamışlardı. Kanunlarında işçilerin alacakları fiyatlar satacakları ürünlerin fiyatları belirlenmiştir. Günümüz Türkiye’sinde bile kadınlar daha 10-15 yıldır yaygın olarak çalışmaya başlamışlar ancak, o dönemde kadınların ülke ekonomisine katkıda buldukları bunun karşılığında çalıştıkları ve aldıkları ücretler belirtilmiştir. Kadınların o dönemde hem siyasette hem ekonomide sözleri geçmektedir. Yapılan kazılarda görülmektedir ki; kraliçelerin bazı antlaşmaların, çıkan yasaların arkalarında imzaları veya isimleri geçmektedir. Bundan tam üç bin beş yüz yıl öncesinde rüşvet ve borsadan söz etmek mümkündür. Çok ağır vergiler vardı ve tüccarlar bu vergilerden kurtulmak için rüşvete başvurmuşlardır.

Paranın icadıyla alışverişi kolaylaşmış, ticaret canlanmış ve sermaye birikimine, finansal sektörün oluşmasına neden olmuşlardır. Buldukları coğrafi şartlara boyun eğmeyip o günün şartlarına göre kanallar yapmışlar ve ekonomide sadece hayvancılığa bağımlı kalmamışlar bunun yanında tarımla da uğraşmışlardır. Madencilikte ilerlemişler altın, gümüş çok bulunan madenlerdi bundan dolayı da kuyumculukta gelişmişlerdir. Yapılan kazılarda altından süs ve takı eşyalarına rastlanmıştır. O dönemde günümüzde ekonomiye ağırlığını koyan altın sadece takı ve süs eşyası olarak mı kullanılıyordu, yoksa ekonomide geçerlimiydi.

Sonuç olarak tarım, hayvancılık, madencilik geçim kaynaklarının başında geliyordu. Ekonomiye yön veren bunlardır.

II. BÖLÜM

2.ÇEVRE UYGARLIKLAR VE ANADOLU'YA ETKİLERİ

2.1. Sümerler

M.Ö. 4000 yıllarında doğudan (Ön Asya'dan) Aşağı Mezopotamya'ya gelerek yerleşmiştir. Sümer, Kengi gibi adlarla anılan bu topraklara yerleşen Sümerler şehir devletlerini kurmuştur. En önemli şehir devletleri Ur, Uruk, Lağaş, Eridu, Kiş, Nippur gibi yerleşim merkezleridir. Bataklıklar kurutularak oluşturulan şehirler, şehir ilahı adına yapılan tapınakların (ziggurat) etrafında evlerin kümelenmesiyle oluşmuştur. Şehirlerin başında Ensi veya Patesi adı verilen rahip – krallar bulunurdu. Sümer kralları daha sonra Lugal unvanını kullanmışlardır. (Ensi unvanını ise Lugal'a bağlı küçük krallar taşımaya başladı.) Bu şehir site devletleri sürekli birbirleriyle savaş halindedermiş. Sümer ülkesine tek başına hakim olan krala ise Lugal Kalama denirdi.

Eli silah tutan her erkek askerdi ve savaşa katılırdı. Ordu yaya ve arabalı askerlerden oluşmuştur. Erlere Erin, komutanlara Ukus denmektedir. Mezopotamya'da Babillere kadar düzenli ordu görülmemektedir. Bilinen ilk yazıyı Sümerler kullanmışlardır. Sümerlerin dili Asya kökenlidir ve Türkçeye benzer. Sümerler çivi yazısını icat ederek kullanmışlardır. Sümerlerde tapınaklar birer okuldu ve rahipler öğrencilere ders verirdi. Gılgamış Tufan ve Yaradılış destanı Sümerler edebiyatının en güzel örnekleridir. Yazıyı bulmalarıyla kültürler arası etkileşim meydana gelmiştir, bugün eski devirlerden ülkelere bilgi edinebiliyorsak bunda yazının icadını bulan Sümerlere borçluyuzdur. Daha sonra Anadolu'ya yazı girmiştir.

“Dünyanın ilk yazılı kanunu M.Ö 2375 yılında başa geçen Sümer Lağaş kralı Urukagina tarafından yapılmıştır. Bu kanunlar ile özel mülkiyet ve aile hukuku düzenlenmiş, kimsesizler ve güçsüzler korunmuştur. Lağaş kralı Urukagina, rahiplerin artan baskısını kırmak ticaret, evlenme, boşanma ve miras ile özel mülkiyet gibi konularda adaleti sağlamaya yönelik kanunlar yapmıştır. Sümer kanunlarında para cezası ağırlıktadır. Ölüm cezaları azdır. Kanunları yapan diğer krallar Gudean, Şulgel, Nema, Urnamu cezaları azdır. Sümerlerin bu kanunları Ön

Asya ve Yunanistan'ı etkilemiş ve hukuk devletinin kurulmasına öncülük etmiştir” (etarih.net.tr/ilkcagtarihi/sumerler.html 09.12.2011).

İlkçağ Anadolu medeniyetlerinde devletler birbirlerinden etkilenmişlerdir ve bu dini inanışlarına da yansımıştır. Sümerlerde dini inanışları çok tanrılı bir dini inanıştır. Ayrıca kendine ait bir ilahı vardır. Ülke genelindeki en büyük ilah ise gök ilahı Anu yer ilahı Enlil ve su ilahı Enki'dir. Sümerlerin diğer ülkelerden farkı ise ahiret hayatına inanmamalarıdır. Tapınaklarına Ziggurat denmektedir. Aynı zamanda okul ve rasathane olarak kullanılırdı. Bu tapınaklarda çocuklara eğitim verilir ve okuma yazma öğretilmiştir.

Sümerlerde sosyal hayat baba hakimiyetine dayanırdı. İslamiyet'te olduğu gibi Sümerlerde de erkek birden fazla kadınla evlenmiştir. Halk hürler, yarı hürler (korunanlar) ve köleler olmak üzere üç sınıfa ayrılıyordu. Hürler bütün haklara sahip kişilerden oluşuyordu. (Rahipler, asiller, memurlar, askerler ve tüccarlar) Mezopotamya'da Anadolu'dakinin aksine kölelerin hiçbir hakkı yoktur. Ticari bir mal gibi köleler alınıp satılmışlardır.

Yılı 30 günlük 12 aya bölmüşlerdir.(Gece-Gündüzü 12 'şer saat hesaplamışlardır) Ay ve güneş tutulmalarını hesaplamış ay yılına göre takvimi kullanmışlardır. Çarpma ve bölme cetvelleri hazırlamışlardır. Yüzey ve hacim ölçülerini, daireyi 360 dereceye bölmelerini bilmektedirler. Sümerler sayıları 2. ve 3. dereceden denklemleri bilmektedirler. Bu işlemlerden dolayı da bataklıkları kurutup kanallar yapmışlar ve mühendislikte ileriye gitmişlerdir.

Sütun, kubbe ve kemer usulünü Sümerler bulmuşlardır. İnşaatta da ilerlemişlerdir. Tanrıları için tapınaklar yapmışlar bu tapınakları ayrıca okul ve rasathane olarak da kullanmışlardır. Tanrılarına merasim yani törenler düzenlemişlerdir. Sümerler süs eşyaları, kabartmalar, hayvan ve bitki resimleri yapmışlardır. Uruk şehrinde bulunan tapınak en ünlü mimari eserleridir. Zafer Anıtı, Akbabalar Sütunudur. (Lagaş sitesinin başarısı)

2. 1. 1. Sümerler'de Ekonomi

Sümerlerde ekonominin temeli diğer devletler gibi tarım, hayvancılık ve ticarete dayanmaktadır. Toprak tanrıların malı sayılıyor ve rahiplerin gözetiminde

işletiliyormuş. Bu topraklar kiralanıyordu ve buradan elde edilen gelir rahiplere gelmektedir. Sümerlerde rahipler söz sahibidir.

Sümer ovasının kuzeyi ve güneyi arasında farklılık vardır. Kuzeyde daha az sayıda, daha büyük ve araziye daha çok dağılmış ören (eski yapı, şehir kalıntısı) yerlerine rastlanırken, güneyde büyüklüğü 20 hektarı aşan sadece iki ören yeri vardır; bunlardan biri zaten Uruk'un kendisidir. Bu şehirlerde Sümer'e bağlıydı ve birbirleriyle sürekli savaşıyorlardı. Sümerlerde ekonominin bir temeli de bu beyliklerden alınan vergiler ve haraçlardır.

“Sümerlerde toprakların büyük bir kısmı saray ve mabede aittir. Toprağı olmayanlar onu buradan kiraliyordu. Aynı şekilde köle de kiralanıyordu. Elde edilen ürünler satılıp alınmaktadır. Bütün bu işlemlerin hepsi bir mukavele veya senetle kanıtlanmıştır. Bu belgeler iki kopye olarak yapılmıştır. Bu tarzda bireylere ait ev, bahçe, tarla, hayvan, alım satımı, kiralama mukaveleleri, içinde borcun ne zaman ödeneceği ne kadar faiz alınacağını bildiren borç senetleri vardır” (Çığ, 2009b: 229).

Sümer ekonomisinin temelinden birisi tarım olduğundan, tarlaların, bahçelerin, sulanması, bataklıkların kurutulması gerekmektedir. Bunun için kanallar, göletler bent ve su depoları yapmışlardır. Bunların planlanması, yerlerinin ölçülmesi yapılacak işin çizilmesi ve sağlam olarak yapılması gerekiyormuş. Sümerler de Urartular'da olduğu gibi bentler su kanalları yapmışlar inşaatta ileri gitmişlerdir.

“Faydalanılan arazi üç kategoriye ayrılabilir: Genellikle su yataklarının kıyılarındaki ören yerlerinin sınırları içinde kalan yoğun olarak ekili bahçeler, su yollarına paralel bir kuşakta uzanan ve başlıca ürünlerin büyük kısmını sağlayan, sulanabilir tarlalar, su kaynaklarından uzak olup otlak olarak, yakıt depolama amacıyla, avlanma amacıyla ya da koşullar elverişli olduğundan kısa dönemde hızlı ürün yetiştirmek amacıyla kullanılan topraklardır. En önemli mahsulün hurma olduğu neredeyse kesindir. Sargon öncesi Lağaş'a ait metinlerde hurmadan bahsedilir ve Akad döneminden sonrada çoğu özel kişilere ait hurma ağaçlarından söz eden ekonomi metinleri vardır. Çoğu saraya ve tapınağa bağlı umuma açık büyük yerlere ait olan sulanabilir tarım alanları, hem alan, hem de üretkenlik bakımından açık farkla en önemli toprak kategorisini oluşturuyordu” (Crawford, 2010: 53-54-55).

Tarlalarda arpa, buğday, darı kaplıca gibi tahıl ürünleri yetişiyormuş. Tarlaları ekmek biçmek sürmek için sabanı, orağı icat etmişlerdir. Biri toprağı süren işleyen, diğeri tohumlayan iki tür sabanları varmış. Bira Sümerlerde önemliydi bundan dolayı da arpa özellikle önem kazanmaktadır. Sadece bira yapımında değil bunun yanında ekmek, hayvan yemi yapımında da kullanılıyormuş. Bira yapan büyük atölyeleri varmış. Çeşitli türleri olan bira su yerine içiliyormuş. Sümerlerde tarım o kadar ileriye yapıldıkları kanallar, su depoları ve bentler sayesinde tarlalara iyi bakılmasının sonucunda 80-100 misli ürün alınıyordu ettikleri ürünlerden. Sümerlerde topraklar, atölyeler kısaca işletmeler saraya, mabede aitti yani devletin malıdır. Tahılı öğütecek değirmenlerde devlete aittir. Zamanla devlete ait olan atölyeler iş yerleri özelleşmiştir. M. Ö 2000'lerden sonra ev değirmenciliği başlamıştır. Unun öğütülmesine göre çeşitleri vardır. Tahıl ürünleri genellikle büyük küplere saklıyorlarmış. Küplerin büyüklüğü kaç kişi taşıyacağı belliydi, bu işlerde çalışanlar alacakları günlük ücretleri de saptanmıştır. Her şey nizam için de yürümektedir.

Tarlaların yanlarında bahçelerin olduğu görülmektedir. Buralarda mercimek, kabak, fasulye, pırasa, sarımsak, soğan, salatalık, marul, kavun turp gibi sebzelerle, kimyon, nane kekik, kişniş gibi baharatlarda yetiştirilmiştir. Günümüzdeki sebzeler ve meyveler o dönemlerde de üretilmekteymiş. Çeşitli meyve ağaçları da vardır. Bunların başında hurma gelmektedir. Meyveleri taze ve kurutulmuş olarak yeniyor, çekirdekleri ve kütükleri ateş için özellikle maden eritmede kullanılmaktadır. Sümerlerde madencilikte gelişmiştir.

Hurma ağacının gölgesi çiftçiler için önemlidir. Bu ağaç, meyve ağaçları, nar, incir, elma ve hatta asma gibi daha hassas bitkilerin, gölgesinde büyümesini sağlamıştır. 3. binyılın ortasında susamında bir yaz ürünü olarak yetiştirilmeye başlandığı ve en önemli yağ bitkisi olduğu görülmektedir.

Toprağın birkaç farklı düzenleme altında farklı kategorideki insanlar tarafından işlendiği görülmektedir. Topraklar ve saraylar toprağın çoğunu bağımlı işçileri, toprak erkekleri ve kadınları kullanarak kendileri için işletirlerdi ve bunun karşılığında çalışan işçilere ücretlerini ödemektedir. Ayrıca büyük kurumlar önemli memurlara, bakım masrafları onlara ait olacak şekilde büyük toprak parçaları

başılamışlar. Toprak, ürününün belli bir oranını yıllık kira olarak ödeyen kiracı çiftçilere de ticari amaçlarla kiralanabilirdi. Çeşitli toprağı işleyen kesim vardı bunlarda kendi geçimlerini sağlamak amacıyla uğraşıyorlarmış. Toprakların icar şeklinde kiralandığı görülmektedir. Elde ettikleri ürünlerin bir kısmını kira niyetine toprak sahibine vermektedirler.

Sümerlerde bir diğer geçim kaynağı ise hayvancılıkmış. Sığır, koyun, keçi başta gelen hayvanlardır. Bunların sütünden yağ, peynir yapmasını bilmişler, derilerinden elbise, sandal, koşum takımı, çanta, su geçirmez torba, lastik gibi araba tekerleğine geçirilen kayış yapmışlardır. Postu da döşeme için kullanıyorlarmış. Deriyi çeşitli maddelerle terbiye ederek yağla esnek ve su geçmez hale getirmişlerdir. Hayvanların yünlerini dokuyarak çeşitli kumaş yapmışlardır. Domuzda yetiştirilmiştir. İlk çağlarda yalnız domuz yağı bilindiği halde, daha sonra bitkisel yağda bulmuşlardır. Kendi ihtiyaçlarını yaratıcılıklarıyla kendileri karşılamışlardır. Bu yaptıkları yiyecekleri, giyim eşyalarını, ayakkabıları, tarlada kullanılan eşyaları üretip sattıkları da görülmüştür. Yani ticaret yapmışlardır.

“Sümer’de balıkçılıkta önemlidir. Dicle ve Fırat nehirlerinde ve kanallarda tatlı su, denizde tuzlu su balıkçılığı yapılıyordu. 300’e yakın balık cinsi yazılı metinlerden ulaşılmıştır. Tutulan balıklar önce saraya götürülüyor orada fiyatları tespit ediliyor ve alınacaklar alınıyor sonra satışa çıkarılıyordu” (Çığ, 2009c: 172-173).

“Su yollarının en uzak olan yerlerde bulunan, sulanmayan topraklardır. Bunlar, metinlerde adı Edin olarak geçen kullanım dışı araziyle birleşmiştir. Bu boş arazi, bir kuşatılmış bölgeyle diğeri arasında tampon görevi görmüştür. Ayrıca önemli bir ekonomik rolü de vardır. Yılın büyük kısmında, etinden sütünden ve tekstil endüstrisi için yününden faydalanılan koyun ve keçilere otlak alanı olarak kullanılan değerli bir bölgedir. III. Ur hanedanından kral Şulgi’nin bir yılda toplam 350 bin hayvanı olduğundan bahsedilir. Koyun ve keçiden daha az sayıda olmakla birlikte, sığırdan yetiştirmişlerdir. Bunlarda arabaları çekmekten süt vermeye kadar çeşitli amaçlarla kullanılmıştır. Sürüler, özellikle İsin’de gayet iyi belgelenmiş olan deri sanayisi içinde önemli bir kaynaktır” (Crawford, 2010: 59).

“Sümerler’de kumaşçılık çok ilerlemiştir. Mabetlerinde 1500 kişinin çalıştığı dokuma atölyeleri vardı. Buralarda daha çok kadınlar çalışıyordu. Dokunan kumaşlardan hazır elbisede yapılıyordu. Bir tezgahda 3 kişi çalışıyordu. 3 metreye kadar kumaşın dokunması dokuz gün sürerdi. Belgelere göre senede binlerce tonluk yün işleniyordu. Yünle beraber ketende yetiştirilip kumaş yapılmış. Bu kumaşlardan yapılan giysiler bazı rahipler ve kutsal şahıslar giyiyordu” (Çığ, 2009c: 172).

2.1. 2. Sümerler’de Ticaret

Sümerlerde bir diğer gelişmişlik ticarete görülmektedir. Tacirler ve gemicileri komşu memleketleri olan Mısır ve Hindistan, Filistin ve İran’la sıkı ticari ilişkiler kurmuşlardır. Şu an Filistin uygulanan ambargo nedeniyle hiçbir ülkeyle ticari alışveriş yapamazken İlkçağ Anadolu’sunda ticaret yapmıştır.

“Sümer’de gerek üretilen malların fazlasını satmak, gerek ülkede olmayan malların temini için büyük bir ticaret hayatı başlamıştı. Bugünkü tüccar kelimesinin aslında Sümercede damkar, Akadca’da damkuradan geliyor. Ticaret devlete bağlıdır. Ancak daha geç çağlarda özel ticaret çıkmıştır. Dışa gönderilen maddeler; tahıl, susam yağı, hurma, kurutulmuş balık, canlı hayvan, yün, kumaş, hazır elbise, çanak – çömlek, asfalt, silindir mühürleri, parfüm, krem, süs boyası, süs eşyasıdır. Bu mallar Suriye, Filistin, Basra Körfezi etrafındaki yerlerden, Dilmun ve Hindistan’a kadar gönderilmiştir. Buna karşılık Amanos dağlarından, Lübnan, Antilübnan’dan sedir ağacı kütükleri, Kafkasların güneyinden şimşir ve abanoz, Nubya, Kuzey ve Batıdaki dağlık araziden sert taşlar, Anadolu’dan, Kıbrıs’tan gümüş ve bakır, Afganistan ve Hindista’nın kuzeyinden lacivert taşı, kırmızı akik, yeşim gibi yarı değerli taşlar Urmiye gölü civarından da kristali, Kafkaslardan firuze getirmişlerdir. Sümerlilerin süs eşyası olarak inciye biliyorlar ve onu Basra Körfezi veya Kızıl Denizden elde etmişlerdir. İthalat mallar arasında reçine ve ilaçlık otlar da vardır. İthalat genellikle değiş tokuş şeklinde olmakla beraber gümüş ile de alışveriş yapılıyordu” (Çığ, 2009c: 173-174).

Ticaret bütün ülkelerin ekonomileri için büyük bir yere sahip ve önemlidir. Sümerlerde ticaret nedeniyle diğer ülkelerle ithalat ve ihracat yapılmaktadır. Günümüzün fakir veya gelişmekte olan ülkelerin o dönemlerde tarih sahnesinde

isimleri geçmektedir. Sümerler zamanında görülmektedir ki canlı bir ekonomi vardır, bununla beraber finansal sektörde gelişmiştir.

İthal malların hacmi, özellikle tamamı hammadde veya bitmiş ürün biçiminde ithal edilmek zorunda olan metallerin kullanımını kaydettiğimiz dönem, yani Uruk dönemi boyunca hızlı bir artış gösterir. Bu ithal edilen hammaddelerle yeni ürünler üretip bunları tekrar ihraç etmektedirler. Bu da Sümerlerin tüketici bir toplum değil üretici bir toplum olduklarını gösterir. Ticari faaliyetlere konu olan ticari mallara dair elimizde doğrudan bir kanıt mevcut değildir; ancak çok büyük bir olasılıkla bakır, Habuba gibi yerleşim yerleri üzerinden, Fırat'ın aşağısından Anadolu platosundan ithal ediliyordu ve Ninova'nın Dicle üzerindeki benzer bir koloninin bir örneği olduğuna dair görüşler vardır. Sümerler de bakır ithalinden söz etmek mümkündür. Sümer ticaretinin asıl merkezinin Anadolu olduğunu teyit eder.

4. bin yılda ve 3. bin yılbaşlarında para ekonomisi kullanımda değildi ancak iyi düzenlenmiş bir takas sistemi vardır. Bu ürünün değeri bakır gibi bazı standart mallarla ifade ediliyordu. Sümer ovasında mamul ürünleri bayındır ticareti yapıyordu ve çok sayıda şehrin imalatları uzmanlıkları vardır. 3. bin yılın sonu itibarıyla İsin Nehri deri işçiliğinde uzmanlaşmış ve Sümer ülkesinde geniş ölçekte ticareti yapılan geniş bir ürün yelpazesini üretmiş gibi görünmektedir. Öte yandan Lagaş, köle ticaretinin merkezi gibi görünüyordu.

“Tekstil sanayisinde farklı olarak en azından dönemimizin erken kısmında, çömlek üretimine dair arkeolojik kanıtlar görece bereketlidir. Çoğunlukla metallerin Sümer ülkesine masraftan ve eritme işlemi için gereken yakıttan hemen hemen tümüyle mahrum olan bir ülkeye çok miktarda kaya kalıbını taşımanın zorluklarından kaçınmak için muhtemelen külçe biçiminde ithal edildiği varsayılır. Ancak III. EH dönemi itibarıyla, Mezopotamyalı zanaatkarlar bakır, kurşun, gümüş, altın ve kalay işleminin bütün temel tekniklerine hakim oldular. Aynı zamanda küçük ölçekte demir işlemeciliği denemeleri de yapmaya başladılar” (Crawford, 2010: 170-176-177).

2. 1. 3. Sümerler'de Vergi Reformu

Sümerler'de sarayın ve özellikle mabedin geniş arazileri vardır. Bu araziler bizzat saray veya mabet tarafından işletilir veya şehir halkına kiraya verilmiştir. Gelir

elde edilirdi, topraklar boş durmazdı ya ekilirdi ekilmeyen topraklarda hayvanların otlanması için kullanılmıştır. Ayrıca dokuma tezgahları da varmış. Birçok dokumacı kadın burada kumaş dokumaktadırlar. Sümerlerde de kadınların çalıştıkları görülmektedir. Pek tabiidir ki, bu arazilerin ve tezgahların gelirlerini hesap etmek, çalışanların ücretlerini vermek, alınan mahsulün gerek maliyetini, gerekse satışını düzenlemek gerekmekteydi ki, bütün bu işler mabede canlı bir iktisadi hayat meydana getirmiştir. Bu yüzden mabet yalnız bir dua yeri olmakla kalmamış, aynı zamanda ticaret ve sanayinin de merkezi olmuştur. Mabedin bankası da vardır. Bu bankadan ihtiyaç sahiplerine yüzde 20 – 33 faizle tahıl veya para yerine geçen gümüş verilmiş. Mabedin ayrı bir geliri daha vardı ki; bu da bizde camilere yapılan vakıflar gibi dini maksatla verilen hediyelerdir. Bunlardan bazıları halkın arzusuna tabii idiysen de bir kısmı devamlı ve mecburi olarak getirilmesi gerekiyordu. Bir nevi aidattan söz edilmektedir. Esas itibariyle vergi şeklinden başka bir şey olmayan bu hediyeler devamlı bir gelir oluşturmaktadır. İktisadi ve ticari sebeplerle mabet bu gelirlerin miktarını yükseltme yetkisine sahiptir. Mabet ibadet haneden çok ticaret işleriyle uğraşmıştır, çünkü Sümerler de toprakların işletilmesinden sorumlu kişiler rahiplerdir.

İktisatın bir kısmı da serbesttir. Yani özel mülkiyetten söz etmek mümkündür. Halk hayvan yetiştiriyor, balıkçılık yapıyor ve çeşitli sanatlarla meşgul olmuşlardır. Girişimci sanatkarlar kendi yaptıkları eserleri serbest çarşılarında satabilirler gezici tacirler ise mallarını civardaki memleketlere götürmüşlerdir. Buralarda pazarlar bulurlar ve ürettikleri mallarını bu pazarlarda satarlardır.

Bu arada krallar ordularını yaşatabilmek için halktan vergi almaya mecbur olmuşlardır. Ordu güçlü olacak ki ülkelerin saldırılardan ve felaketlerden koruyabilmelidirler. Çok karlı olan bu vergi adedinin bu sıkıntıları geçtikten sonra bile saray erkanı bırakmak istememiştir, çünkü vergilerden büyük bir gelir elde ediyorlarmış. Hatta, eski kalem efendileri gelir temin edebilmek için öyle gelir kaynakları tespit ettiler ki, en despot idarelerin tatbik ettikleri şekilleri kısıktırarak derecededir. Bundan 4000 yıl önce yaşayan Lağış tarihçilerinin bu husustaki sözlerini kendi ağızlarından dinleyelim:

“Gemilerin kontrolörü gemileri müsadere ediyordu, sığır kontrolörleri sığırların büyüklerini ve küçüklerini müsadere ediyordu, balık kontrolörleri balıkları müsadere ediyordu. Bir koyunu kırptırmak için saraya getirilen koyunların yünleri beyaz ise, beş şegel – yaklaşık 40 gr gümüş vermeliydi. Eğer bir adam karısından ayrılırsa kral beş şegel, vezir ve saray kahyası da birer şegel gümüş alırlardı.”

“O zaman “ölüm” bile vergi ve rüsumdan muaf değildi; bir ölü mezarlığa gömülmek için götürüldüğü zaman, memurlar hemen yetişip ailesinden bir miktar arpa, ekmek, hurma, şarap, ile çeşitli şeyleri vergi olarak alıyorlardı. Sümer tarihçisi büyük bir kederle memleketi bir baştan bir başa vergi tahsildarlarının sardığını yazmaktadır. Bu tahsildarlar, Sümerlilerin o kadar gözlerini korkutmuşlardı ki, bir Sümer atasözü bunu şöyle ifade etmekteydi”:

“Bir beyiniz olabilir, bir kralınız olabilir fakat insan ancak vergi tahsildarlarından korkar.”

“Bütün bu toplanan vergilerden dolayı saray fevkalade zenginleşmiş ve bolluğa kavuşmuştur. Bu arada mabedin malları da sarayın eline düşmüştür. Mabede ait tarlaları kral işletiyor. Hatta bu tarlalar mabedin hayvanları tarafından sürülüyordu. Buna karşılık mabet memurları hayvan ve tahıldan mahrum bırakılmışlardır. Lagaş şehri bu ağır vergilerden dolayı büyük bir ıstıraba düşmüş çırpınırken birden bire Urukagi’na isimli girişimci ve cüretkar bir kral ortaya çıktı ve onları bu fena durumdan kurtarmak için büyük bir gayret sarf etmeye başladı. Önce yeni bir teşkilat kurdu. Bu teşkilat vasıtasıyla memleketi saran yolsuzlukları, suistimalleri önleyici tedbirler aldı. Fakir halkı, dul ve yetimleri istismar eden şahısları cezalandırdı. Bütün esnafı kontrol altına aldı. Kontrolörleri de bizzat esnaf arasından seçmek suretiyle bir taraftan birbirlerinin hile ve yolsuzluklarını bilmeleri dolayısıyla iyi bir kontrol yapmak imkanına sahip oluyordu. Halkı inceleyen ve fakir düşüren ağır vergilerin birçoğunu ya kaldırdı veya bir miktar azalttı. İşte bu icraat tarihte yazılı olarak bilinen en eski vergi düzenlemesidir” (Çığ, 2009b: 150-151).

“Sümer’de zaman zaman çıkan büyük savaşlar sonucu devlet gelirini arttırmak için halka ağır vergiler yüklemişti. Böyle bir olayı bir Sümer tarihçisi

büyük bir üzüntüyle “ülkeyi bir baştan bir başa vergi memurları sardı” diye yazmıştır. Bu memurlar Sümerlilerin gözünü o kadar korkutmuştur ki, bu bir atasözünde “ Bir beyiniz, bir kralınız olabilir, fakat en çok vergi memurundan korkular” şeklinde dile getirilmiştir” (Çığ, 2009b: 229).

Sümerlerde vergilerde vardır, devlet teşkilatında yapı ve kanalların savaş masraflarının karşılanması için halk tahıl, hayvan vs şeklinde vergi verirdi. Bu vergilerin yazılması için saray ve mabette katipler oturur, yanlarında da bir çamur yığını bulunmuş. Birisi vergi getirdiği zaman katip hemen bir parça çamur alır, şekil verir ve üzerine, “falan şahıstan şu kadar arpa teslim alındı“ diye yazar ve üzerine isim, tarih ve mühür basarak o kimseye vermiş. Kendisine de ayrıca not alırdı. Tabii yine çamur tablet üzerine yazılmış. Gelir ve giderler bir araya toplanınca bizim idari defterlerimiz gibi bir doküman olurmuş. Bu kil belgeler, tarihte yazılı en eski istatistiklerdir (Çığ, 2009b: 41).

2. 1. 4. Sümerler’de İşçi Sınıfının Durumu

Geçen yüzyıl içinde Mezopotamya’da yapılan kazılarda Sümerlilerin yazdıkları bu belgelerden binlercesi bulunmuş, yazıları okunmuş, dilleri çözülmüş ve böylece çok uzun süre uygarlıklarını sürdürmüş olan Sümerlilerin yaşamları, birçok yönü ile gün ışığına çıkarılmıştır. Bu belgelere göre, Sümer şehirlerinde yapılan kazılar sonucunda bir çok meslek olduğu anlaşılmıştır bunlar; duvarcılar, taş kesiciler, marangozlar, gemi ve araba yapımcılar(tamirciler), bakır ve bronz işleyiciler, kuyumcular, yontu yapımcılar, balıkçılar, değirmenciler, fırıncılar, şarap ve bira üreticileri gibi her türlü sanat erbabından ve üretilen malları dış ve iç pazara satan tüccarlardan oluşan canlı bir ekonomik yaşam vardır. Yapılan bu ticaretten üretimden belirli oranda vergiler alınmaktaydı, buda devletin yaşaması için gerekli olan bir ödemedir. Fakat Sümer’in asıl ekonomik kaynağı tarımcılıktır. Onlar, Dicle ve Fırat nehirlerinin etrafındaki bataklığı kanallar açarak kurutmayı ve kurumuş toprağı sulamayı başarmışlardır. Bu yaptıkları işlemlerle birçok ürün elde etmişler bunları satmışlardır.

Tarım ve tarımla ilgili işlerde çalışan işçiler, köleler ve yarı bağımlı olan kimselerden oluşuyordu. Köleler iki kısımdır. Bir kısmı yabancı ülkelerden getirilen savaş esirleriydi, bir kısmı da yerli halktandır. İlkçağlarda erkek savaş esirleri

ekonomik zorluk yüzünden öldürülmekteyken yararlanılmıyor fakat daha sonraları bunlar sarayda, Tanrı evlerinde, hatta özel evlerde çalıştırılmaya başlanmıştır. Kölelerinde üretime katıldıklarını görüyoruz fakat kölelerin hiçbir hakları yoktur. Yerli halktan köleler ise, ya ceza olarak köleliğe indirilmiş ya da yokluk dolayısıyla satılmış veya verilmeyen bir borca karşılık köle yapılmış olanlardır.

Sümerlerin asıl üreticileri olan işçiler, yarı bağımlı kimselerden oluşmuştur. Bunlar mabede ve saraya kısmen bağımlıydılar. Kıtlik ve felaket zamanlarında bu kimseler bir tür sigortaya alınmışlardır. O dönemde sigortacılığın başladığı görülmüştür. Bunlar daha çok tarımda ve tarımla ilgili endüstride ve madencilikte çalışmışlardır. Özgür Sümerliler gibi her hakka sahiptiler. Kadın ve çocuk işçiler de vardı ve daha çok dokumacılıkta çalışmışlardır. Kadın ve çocuk işçilerin zor işlerde çalışmadıkları ve çalıştıklarının karşılığını almışlardır. Tanrı evlerinin büyük dokuma atölyeleri bulunuyordu. Bazı atölyelerde çalışan işçi sayısı 1500'e kadar çıkmıştır. Bu işçiler onluk, yüzlük gruplara ayrılıyor, başlarına birer sorumlu konmuştur. Sorumluların onbaşı, yüzbaşı gibi adlar verilmiştir.

“İşçiler genellikle bir mukavele ile alınırlardı, ücretleri bir senelikti. Bir işçi mukavelesinde, işçinin ayda üç gün çalışmayacağı dinleneceği yazılıdır ki, bu da en az 4 bin yıl önce çalışanlara belirli bir dinlenme zamanı verildiğinin gösterir. Yalnız işçi ücretleri hayvan kira ücretinden azdı, buna karşılık işçilere ayrıca tayin veriliyordu. Ücretler gümüş, olmadığı takdirde arpa ile ödeniyordu. Kadın işçilere erkeklerin yarı yevmiyesi veriliyordu. M.Ö. 2400'lerde Lağaş kralı Urukagina bu uygulamayı değiştirerek kadınların da erkekler gibi aynı ücreti almalarını sağlamış, fakat ne yazık ki bu durum uzun sürmemiş ve yine eskiye dönmüştür. İşçilerin çalışma şartları kanunlarda bir düzene sokulmuştu. Ne yazık ki, Sümerce yazılı kanunlardan bulunanları çok kırıklı. Yalnız okullarda okutulmak üzere hazırlanan kanun maddelerinden ele geçen bazıları işçilerle ilgili. Yapılacak işlerin ücretleri belirlendiği gibi, işçilerin de işverene herhangi bir zarar vermesi durumunda, zararı karşılaması kuralı konmuş” (Çığ, 2009c: 164).

2. 2. Babiller

Aşağı Mezopotamya'da kurulmuştur. Devletin en güçlü zamanı Kral Hammurabi zamanıdır. Kral Hammurabi Sümer kanunlarını geliştirerek uygulamıştır

(Hammurabi kanunları diye bilinir. Babil, dünyanın yedi harikasından biri olan “Babil” in Asma Bahçeleriyle ünlüdür).

M.Ö. 4000 – M.Ö. 500 arası dönemde Ortadoğu’nun önemli dini ve siyasi güç merkezlerinden birisi de, başkenti Babil (Ninova) kenti olan Babil devletidir. Güney Mezopotamya’nın dini ve kültürel değerleri ile bütünleşmiş bir megapol olan Babil, ilk “mutlak Krallık” anlayışının ortaya çıktığı devlettir. Bu kent merkezli devleti bir medeniyet eşiği ve hukuk devleti haline getiren hükümdarı ise Hammurabi olmuştur.. “Hammurabi Kanunları” adı ile bilinen en eski yasa ve yönetim kurallarını oluşturan bu hükümdar; kurumsal devlet yönetiminin ve bürokratik sistematığın temellerini atmış ve bu bakımdan oluşturdukları kanun nedeniyle kamu yönetimi tarihinde önemli bir yere sahiptir. Sümer ve Akad töre ve yasalarını, fermanlarını sistematize ederek Sami dili ile yazdırtan Hammurabi, Ninova merkezli bir hukuk devleti kurmuştur.

“Merkezi idareyi güçlendirmek için ülkenin her yanına memurlar tayin eden Hammurabi, bu kurumsal yapılanmayı yasal düzenlemelerle koruyarak siyasi birliği uzun bir süre koruyabilmiştir. Dönemin kamu yönetimine önemli bir katkısı da “Babil Klasizmi” olarak anılan ve duru bir gramer ve üslupla yazılan bürokratik diyalekti geliştirmeleridir. Akad dili ve Sümerlerin mirası olan çivi yazısını kullanan Babillilerin; bu bürokrasi dilini geliştirmelerindeki amaç, iktidarı kutsallaştırma ve mutlak bir bürokrasi monarşi yönetimi kurma amaçlarını hayata geçirmektedir” (Ateş ve Ünal, 2004: 27).

Babil devleti en güçlü dönemini Hammurabi zamanında yaşamıştır ancak Hammurabi öldükten sonra, Babil uygarlığı gücünü yitirmeye başlamıştır. Babil uygarlığı kısa sürede zayıflamış ve Hitit, Asur, Elam gibi birçok krallığın egemenliği altına girdiği görülmektedir. Sürekli el değiştiren Babil, daha sonra tekrar varlık göstermeye başlamıştır. Kaldeli önderlerinden Nabopolassar tarafından başkent ilan edilmiştir. Nabopolassar’ın oğlu II. Nabukaddazer, Babil’de görkemli asma bahçeler kurup Marduk tapınağıyla Zigguratı yeniden inşa ederek, Babil’e yaşam vermiştir.

Babil M.Ö. 539 yılında Persler tarafından işgal edildi. Ve bu işgalin ardından bir daha bağımsızlığına kavuşamadı. M.Ö. 6. yüzyılda Persler tarafından yıkıldı.

2. 2. 1. Hammurabi Kanunları

Babil uygarlığının bilinen en önemli eseri ve sembolü 282 maddeden oluşan “Hammurabi Kanunları”dır. Çeşitli konulardaki kralın kararlarını halka anımsatmak üzere, bir dikme taş üzerine kazdırılan bu ilk yazılı hukuki metinler, teokratik (devletin din işleriyle yürütülüş şekli) temelleri dayanmaktadır. Nitekim kanunların kutsallığını gösteren ve Kral Hammurabi’ye bu kanunları yazdırtan Güneş Tanrı’ya saygılarını sunduğu bir kabartmanın da kitapta yer alması; Hammurabi’nin, “bilinen ilk kanunların tanrı sözü olduğunu da anlatmak istediği şeklinde yorumlanmıştır. Bununla beraber, ilk hukuki metinlerin gerek hazırlanış gerekse uygulama evrelerinde dini ve mistik ideoloji ile temellendirilmesinin, bunların meşruiyetini sağlama kaygısından ziyade, uyulmasını manevi müeyyidelerle tamamlama eğiliminden kaynaklandığı düşünülebilir. Hammurabi kanunlarında ekonomiyi içeren maddelerde vardır.

“Gemi kirası, mülkiyet, köle hukuku, tımar görevleri, veraset hukuku, evlenme hukuku ve hayvan kiralama meselelerinden bahseder. Örnek vermek gerekirse; Bir adam, diğer bir adamın bahçesinde bir ağacı keserse, ceza olarak yarım mina gümüş (250 gr öder, altın sikke o zaman hala bilinmiyordu.) yahut: “Bir kimse bir adamdan sığır kiralar ve gözünü kör ederse, satış fiyatının yarısını öder. Bilhassa önemli ve ilgi çekici olan veraset ve evlenme hukukuna ait hükümlerdir. Köle olmayan bir kimse esas karısı varken bir de kuma alırsa, her iki kadının çocukları aynı şekilde babalarından kalan mirasa hak kazanırlar” (Weidner, 1950: 380381).

O dönemde de ilerleme oldukça her devlette olduğu gibi kanunlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu kanunlar o kadar gelişmiş olmasa da o günün şartlarına göre yeterlidir. Kanunlar da ekonomiden, miras, veraset, boşanma, öldürme, vb. cezaların yer aldığı görülmektedir. Kanunların ekonomiye etkileri olmuştur. İnsanları engellemiştir.

“Hammurabi Kanunlarında düzenlenen toprak hukukuna göre, iki tür toprak ve iki tür tarım emekçisi vardı. İlki Neolitik toplumlarde yaşayan ve toprağa bağlı emekçiler, ikincisi ise herhangi bir hükümdara ve tapınağa ait topraklarda çalışanlar. Köle olmayan ve hukuki olarak tanınan bu ikinci grup kişiler topraklarında kiracıydı. Osmanlı’daki tımar benzeri bu toprak sahipleri, yarı – özgür ya da “bağımlı” olarak

yaşayan kişilerdi. Özel mülkiyet ve serbest ticaretin var olduğu Babil ülkesinde, Ortadoğu toplumlarının klasik hükümdar – tebaa (uyruk) ilişkisine dayanan vatandaşlık düzeninden oldukça farklı bir yapı olduğu görülmektedir.

Modern anlamda medeni hukuku ve kişi hukukunu da içeren bu yasal metinler, kadın – erkek ilişkilerini ve toplumsal hayatı oldukça rasyonel ve çağdaş bir çerçevede değerlendirmiştir. Örneğin, bu hukuk sistemi evlilikte tek kişilik esasını kabul etmiş, istisnalarını da geçerli sebeplere bağlamıştır. Erkeğe ancak çocuğu olmadığı takdirde nikahsız bir eş veya yardımcı kadın seçme hakkı tanımıştır. Yine murisin terekesinin eşit paylaşımı, kadının kendi medeni haklarını savunması, kocasından kalan mirası yönetme gibi günümüzdekine çok benzer normlar getirmiştir. İslam fihhinde da önemli bir yeri olan bu kurallar; hür olmayan suçlular için “göze göz, dişe diş” esasına göre tatbik edilirken, asil – özgür insanlar için maddi bir tazminat ödetmek şeklinde uygulanmaktadır. Ayrıca suçlara getirilen cezalar da oldukça ağırdı: Kırbaqlama, dilin koparılması, el kesme, ölüm cezası vb. “Adalet” anlayışını kurumlaştıran ve sistematize eden bu ilk yazılı kanunlar, kendisinden sonraki hukuk sistemlerini ve yönetim biçimlerini de önemli ölçüde etkilemiştir” (Ateş ve Ünal, 2004: 27-28).

Kanundan bazı örnekler;

- “Eğer bir kişi açık alanda kadın ya da erkek bir kaçak köle bulursa ve onu efendisine getirirse kölenin sahibi ona iki şekel gümüş ödeyecektir.
- Eğer bir kabile reisi ya da bir adam evini, bahçesini ya da arazisini terk eder ve ücret karşılığı kiraya verirse ve başka biri onun evinin, bahçesinin ve arazisinin zilyedi (malı elinde tutan kullanan) olursa ve onları üç yıl süresince kullanırsa onların ilk sahibinin geri dönüp evini, bahçesini ve arazisini geri istemesi halinde ona geri verilmez ve onların zilyedi olan ve kullanan kişi onları kullanmaya devam eder.
- Eğer onları bir yıllığına kiralar ve bir yıl sonra geri dönerse evi, bahçesi ve arazisi ona geri verilecek ve onlara tekrar sahip olacaktır.
- Her hangi bir kişi kralın kabile reislerine hediye ettiği sığırı ya da koyunu satın alırsa parasını kaybeder.

- Bir kabile reisinin, bir adamın ya da bir tebaanın kiraladığı arazisi, bahçesi ve evi satılamaz.
- Bir mülkün kirasının, ödeyerek başka her türlü yükümlülükten muaf olma hakkına sahip olan bir kabile reisi, adam ya da tebaa tarlası, evi ve bahçesi üzerindeki bu imtiyazını karısına ya da kızına devredemez; borcuna karşılık veremez.
- Bir kimse bir tüccardan para alır ve tüccara susam ya da mısır ekilebilen bir tarlayı verir ve tarlaya susam ya da mısır ekilmesini sipariş ederse ve yetiştirici tarlaya susam ve mısır ekirse hasat edilen susamlar tarla sahibine aittir ve tarla sahibi tüccardan aldığı para ve yetiştiricinin geçimini sağlamak için tüccara mısır ile ödeme de bulunur.
- Etkili bir mısır ya da susam tarlası verilirse tarladaki mısır ve susamlar tarla sahibine aittir ve kira olarak tüccara para ile ödeme yapar.
- Bahçe sahibinin izni olmaksızın her hangi bir adam bir ağacı kesip bahçeye devirirse yarım mina para öder.
- Her hangi bir kişi bahçesini bir bahçivana işlemesi için devrederse bahçivan bahçenin mülkiyetine sahip oluncaya dek bahçe sahibine bahçede üretilen ürünlerin 2/3'ünü verir.
- Gittiği ülkelerde ticaret anlaşması yoksa kazandığı bütün parayı tüccara vermek amacıyla simsara bırakacaktır.
- Her hangi bir kişinin para veya mısır sevkıyatı varsa ve onları sahibinin bilgisi olmaksızın bir tahıl ambarından ya da bir kutudan almışsa; bu durumda sahibinin bilgisi olmaksızın tahıl ambarından mısırını ya da kutudan parayı alan kişi mahkum edilir ve aldığı mısırını geri öder. Ödediği komisyonu kaybeder.
- Eğer para veya mısır karşılığında bir hak talep etmez ve güç kullanarak hakkını almaya kalkışırsa her bir olay için bir mina (yarım kilo)'nın 1/3!ü kadar gümüş verir.
- Eğer bir kişi başkasına saklaması için gümüş, altın ya da başka bir şey verirse verdiği her şeyi birkaç şahide göstermelidir, bir sözleşme hazırlanmalıdır ve ondan sonra saklanması için teslim edilmelidir.

- Eğer şahit ve sözleşme olmaksızın saklanması amacıyla teslim ediliyorsa ve teslim alan kişi bunu inkar ediyorsa o zaman yasal olarak talep edeceği bir hak yoktur.

- Eğer bir adam kendisine çocuk vermeyen karısından ayrılmak isterse ona babasının evinden getirdiği çeyizi ve başlık parasını verir ve ondan sonra onun gitmesine izin verir.

- Başlık parası yoksa ayrılma parası olarak yarım kilo altını ona vermelidir.

- Eğer adam azad edilmiş bir köle ise yarım kilonun 1/3'ü kadar altın verir.

- Bir adam kendisi ile eşit olan birinin dişini kırarsa onunda dişi kırılır.

- Bir kişi azad edilmiş bir adamın dişini kırarsa bir mina altının 1/3'ü verir.

- Bir kimse usta bir zanaatkar kiralarsa ona ...'nın ücreti olarak günde beş gerah, çömlekçilik ücreti olarak beş gerah, terzilik ücreti olarak beş gerah, ... ipçilik ücreti olarak dört gerah, duvarcılık ücreti olarak ... gerah öder.

- Bir kimse bir feribot kiralarsa 3 gerah öder.

- Bir kimse bir yük gemisi kiralarsa iki buçuk gerah öder.

- Bir kimse 60 günlük bir tekne kiralarsa onun kirası olarak günde bir şekelin 1/6'ı kadar para öder.

- Bir kimse bir kadın ya da erkek köle satın alır ve bir ay geçmeden benu hastalığına yakalanırsa köleleri, satıcıya geri götürür ve ödediği parayı alır” (Aktan, 2009).

2. 2. 2. Klikya'nın Babil için Önemi

“Yeni Babil İmparatorluğu bölgenin stratejik önemi ve doğal kaynakları dolayısıyla Yeni Babil Kralları için bir cazibe merkezi oluşturmuş olmalıdır. Zira Yeni Babil Krallarının Klikya'ya en az üç defa askeri sefer düzenledikleri anlaşılmaktadır. Bu seferlerden ilki, babası Nabopolassar'ın ölümü üzerine kral olan

II. Nabuchednezzar (M.Ö.605-562) tarafından yapılmıştır. Klikya'ya tanınan yeni statü, Babil'in kuzey batısında tampon bir bölge oluşturmuştur. Bunun sonucu olarak Babil, buradaki kuvvetlerini rahatça başka kritik bölgeler kaydırma imkanı elde etmiştir. Gerçekten de Nabuchednezzar'ın M.Ö. 585'ten 570 yılına kadar Mısır'a karşı Fenike ve Filistin sahillerini kontrol altına almak için verdiği mücadeleler, kralın amacını bütün açıklığıyla gözler önüne sermektedir. Adı geçen Babil kralının kontrol altına aldığı Akdeniz limanlarındaki politik ve ekonomik faaliyetler için memurlar tayin ettiği bilindiğine göre, söz konusu faaliyetlerinde başarı kaydettiği düşünülebilir" (Kurt, 2009: 187-188).

Ayrıca M.Ö. VI. yüzyılda bölgedeki Helen varlığı göz önüne alındığında, Neriglissar'ın seferinin Hume üzerindeki mevcut Babil kontrolünü sağlamlaştırma yanında, Batı Klikya sahillerinde Fenike ve Yunan kullanımına son vermeyi amaçlamış olacağı da düşünülebilir. Bilindiği üzere Asur kralı II. Sargon (M.Ö. 722-705)'un Klikya'daki faaliyetleri sonucunda bölgedeki ticari ilişkiler, Göksu Nehri'nin batısında yoğunlaşmıştır. Bu bakımdan Neriglissar'ın Klikya seferini, Babil'in Akdeniz ticaretini kontrole yönelik bir sefer olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Aynı zamanda bölgeye karşı bir güç gösterisi niteliği taşıyan seferin, Helenlerin Mısır ile olan ticari faaliyetlerini engelleme amacı taşıdığı sonucuna da ulaşılabilir (Kurt, 2009: 190).

"Yeni Babil döneminin Klikya'ya dair metinlerinin çok önemli bir bölümünün ekonomik içerikli olması son derece anlamlıdır. Babil kaynaklarının "Hume ülkesinin demiri" ve hububat tohumlarını zikretmesi, Klikya'nın bu dönemdeki ekonomik önemini işaret etmektedirler. Gerçektende söz konusu metinlerden bazıları, Hume ülkesinden getirilmiş demirden söz eder. Bu bakımdan anılan belgeler, Klikya ve Babil arasında gelişmiş bir ticaretin varlığını gösteren kayıtlardır. Uruk Tapınağın'da bulunan ve Hume ülkesinden demir götürüldüğüne dair ilk metin, Nabopolassar'ın onuncu hakimiyet yılına ait olup, halka üretmek için 27 mine (13,5 kg) Hume demirinden söz eder. Ovalık Klikya (Çukurova)'dan Babil'e demir naklini gösteren kayıtlar, Yeni Babil için Klikya'nın önemini işaret eder. Daha batıdan getirilen madenin nakliye nedeniyle maliyetinin yüksek oluşu, Babil için Klikya demirinin değerini bir kez daha arttırıyordu. Bu durum, Yeni Babil krallarının Hume adını verdikleri Ovalık Klikya'da kontrolü sağlamalarındaki ısrarlarını ve en

azından giriş yolunu korumadaki hassasiyetlerini anlamaya izin vermektedir” (Kurt, 2009: 191).

2. 3. Asurlar

Yukarı Mezopotamya’da kurulmuştur. Ninova şehri başkentleridir. Asurlar ticaretle uğraşmışlardır. Anadolu, Mısır ve Mezopotamya arasında ticaret yapmışlardır. Asurlar ticaret amacıyla Anadolu’ya geldiklerinde yazıyı da beraberinde getirmişlerdir. Böylece Anadolu hem yazıyı öğrenmiş hem de tarih çağlarına girmiştir. Asurluların Anadolu’ya ticaretle yazıyı getirmeleri bizim o devirde Anadolu’da kimlerin yaşadığı ekonomileri kültürleri hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır.

Asur devleti çekirdek olarak Mezopotamya’nın kuzey bölümünde kurulmuş ve zaman içinde oradan yayılarak bugünkü Irak’ı kaplayacak bir görünüm almıştır. Yine zaman içinde genişleyerek bugünkü Suriye’nin Akdeniz kıyısındaki bölümü ile Türkiye’nin güneydoğusunu ele geçirecek kadar büyümüştür. Bunun nedenleri arasında ticaretle uğraştıkları için yayılma politikası izlemişlerdir.

“Asurlar, tarih sahnesine çıktıkları M.Ö. 2000 yıllarından M.Ö. I.bin yılın ilk yarısına kadar Asur şehri ve çevresinde kurulu küçük bir devlet iken, bu tarihten itibaren genişlemeye başlamış ve Mezopotamya, Elam, Suriye ve bir süre Mısır’ı da içine alan büyük bir imparatorluk halini almıştır. “Fethedilmiş toprakların illere bölünerek ve merkezi idare tarafından atanmış valilerin yönetimine verilerek sürekli denetim altında tutulur; olması ile.” Asur devletinin doğası değişmeye başlamıştır. Demir Çağın’da askeri ve siyasal varlığı ile Mezopotamya’da siyasal birliği sağlayan Asurlar, Ortadoğu’nun siyasal ve idari yapılanmasında çok önemli gelişmelere sebep olmuşlar. Örneğin; Anadolu ve Mısır uygarlığı ile yakın temaslar kurmuş. Yunan kültürü ile bağlantıya geçmiş ve Yunan uygarlığında “Orientali-san” çağın doğmasına sebep olmuşlardır. Asurlar bir köprü vazifesi görerek, doğuyu batıya taşıyan ilk kültür emperyalisti devlet olmuştur. Anadolu ticaretinde de, daha devlet kurmadan “Asurlu Tüccarlar” potansiyelini oluşturarak, devletin korunmasındaki dış ticaret sistemini kurmuşlardır.”Kapadokya Tüccarları” adı verilen bu tüccarlar çivi yazısını da Anadolu’ya öğreterek, Anadolu’da tarih devirlerini başlamasına sebep olmuşlardı” (Ateş ve Ünal, 2004: 28).

Asurlar, siyasal anlayışların ve devlet yönetimlerinde, kültürel mirasçıları oldukları Sümer'den farklılık göstermektedir. Her ikisinin de savaşçı karaktere sahip olan kralları, Sümerlerde dinsel sisteme göre, Asurlar da ise kişisel isteklerine göre devlet yönetmişlerdir. Fetih ettikleri ülkelerde Sümerler barışçı niyetlerle hoş görüyle, Asurlar ise savaşçı, hırçın ve acımasız davranışlarla kendi isteklerini kabul ettirmişlerdir. Ayrıca Asur ülkesinde merkezi otoritenin yönetime tam anlamıyla sahip olduğu da anlaşılmaktadır. M.Ö. 612 yılında Pers egemenliğine girmiş.

2. 3. 1. Asurlar'da Vergi ve Rüşvet

O dönemlerde tüccarların vergi ödedikleri yapılan kazılar sonucunda elde edilen tabletlerden de anlaşılmaktadır. Asurların ekonomisi ticarete dayandığından Asurlu tüccarların oluşturduğu ticaret kervanları içinden geçtikleri kentin kralına geçiş vergisi ödemişlerdir. Bu vergilerin ne kadar olacağı taşınan malın cinsine göre oransal olarak hesaplanmıştır. Bu tür vergileri ödemedi kentten geçme veya girip de malını satabilme olanağı imkansızdır. Asurlu tüccarlar vergiden kaçışın yollarını aramışlardır. Sonuç olarak vergiden kurtulmanın iki yolu vardı; ilki, vergiden kaçınma biçiminde ortaya çıkmıştır. Bir diğeri ise kentin içinden geçmeyip dışarıdan dolaşılırsa vergi ödeme yükümlülüğü doğmuyordu. Ancak buda büyük tehlikeler içeriyordu, mesela geceleri kervanın saldırıya uğrama olasılığı her an olabiliyordu. İkincisi vergi kaçakçılığıydı. Bunun yolu ise malları kente, kapılarda duran nöbetçilerle anlaşılıp gizlice sokmakmış. Nöbetçilere verilecek para, vergiden düşük olduğu sürece bu çekici bir seçenekmiş. Ama vergi kaçırmak çok riskli bir olaydı bunu yapan tüccar yakalandığı an kralın bütün mallara el koyma doğuyormuş. Anadolu'da bulunan Asur tabletlerinden tüccarların hangi kentte daha kolay vergi kaçakçılığı yapıldığı konusunda birbirleriyle yazışmalar yaptığı anlaşılıyor.

“Asurlar, Huriler, Hattiler, o dönemde Anadolu'da yerleşik diğer kavimler ve sonraları Hititlere, kredili olarak sattıkları mallar için çok yüksek oranlı faiz uyguluyorlardı. Bulunan Asur ticaret tabletinde geçen hububat miktarları üzerinden yapılan hesaplamalardan anlaşıldığı kadarıyla yıllık faiz oranları yüzde 30 ile yüzde 180 aralığında oluşan yüksek oranlardaydı. Bu kadar yüksek faizler borçların ödenmesinde büyük sorunlar yaratıyordu. Çünkü Anadolu halkı bir sonraki hasat mevsiminde de borcunu ödeyemezse ailesinden birisini, bazen ikisini Asurlu tüccara

köle olarak vermek zorunda kalıyordu. Yüksek faizler, borçlar, kölelik düzeni Anadolu insanını perişan etmişti. Borçlarını ödeyemeyen yerel halk yaşadıkları kentlerin krallarına şikayette bulunuyor, borçlarının kaldırılmasına talep ediyordu. Bazen yerel krallar bu tür borç – alacak ilişkilerini çözmek için borçların silinmesi hakkında yasa çıkarıyorlardı. Aşağı yukarı dört bin yıl öncesinde Anadolu’da Asurlu tüccarların katkısıyla gelişen bir rüşvet, vergiden kaçınma ve yüksek faize dayalı bir tefecilik düzeninin kurulmuş olduğu anlaşılıyor” (Eğilmez, 2008: 56-57).

Günümüzde olduğu gibi bundan tam dört bin yıl öncesinde de insanlar vergi kaçırmaya, rüşvete, yüksek faiz ödemeye, faizlerin silinmesini istemeye alışmışlardır. Yöneticiler ise kendi olanaklarını aşarak borçlanmış halkın borçlarını silmeye alıştı. Buna karşılık alınan üçüncü kişinin kefaleti ise bugün bankacılık sisteminde yaygın olarak kullanılan şahsi kefaletin ilk türü olsa gerek. Anadolu insanı yüksek reel faize de binlerce yıldır göğüs germektedir. Bu devirde yöneticilerin halkın borçlarını silmelerinin en büyük nedeni siyasi çıkardır, halka yaranıp tekrar başa gelebilme sevdasıdır. Bunun yanına alınması imkansız vergilerin indirimine gidilmesi ülke ekonomisine de bir kazanç sağlamaktadır.

“Devletlerin ayakta kalmasını sağlayan gelirleridir, vergi almayan devletin yaşaması ise neredeyse imkansızdır. Ticaret esnasında Asurlu kralların uymak zorunda oldukları kurallarda şunlardır:

- Her Anadolu krallık sarayına, malın cins ve miktarına göre vergiler vermek.
- Saraylara getirilen kaliteli kumaşların bir kısmı veya tamamında ilk satın alma hakkı kabullenmek.
- Sarayların bazı özel mallar üzerinde ticari tekeli olduğunu kabul etmek ve bunların ticaretini yapmamak” (Koçak, 2009: 221).

“Birisi adına gönderilen takdis parası (= ikrubum), kurban parasından (= nigum), rahibelere hediye olarak gönderilen paradan, az ya da önemsiz miktarda mallardan ve soyguna maruz kalmış tüccarın elinde kalan maldan vergi alınmıyordu. Başlıca alınan vergiler ise şunlardır;

- Nişhatum, saddi'atum, tatum, gaggadatum, isratum, wasitum, eruptum, metum hamsat.

Bu vergileri Anadolu'da tahsil eden en önemli yetkili mercii Karumlardı. Anadolu'da bulunan Karum'lardan en önemlisinin Kanis olduğu öteden beri bilinmekte ve onun Asurlarla direkt bağlantılı olduğu ve çeşitli konularda diğer Karumlara direktifler verdiği görülmektedir.

a.Nişhatum Vergisi: Bu vergi hakkında en çok şey bilinen bu vergi çeşidi, Nişhatum veya Nisihtum telaffuzlarıyla kaydedilmekte ve “çıkarmak, koparmak, çekip almak vs.” karşılıklarındaki nasahum fiilinden türetilmiştir. Nişhatum, tekstil ürünlerinden ve yünden %5, kalaydan 2/65 ve gümüşten ise 5/120 nispetinde alınmakta veya ödenmekteydi.

b.Saddi'atum Vergisi: Nişhatum'dan sonra en sık kaydedilmiş olan vergidir. Kelime nada'um “atmak, depo etmek” fiilinden, saprusat formunda teşkil edilmiştir. Bu vergi, Anadolu'da Karum dairesine ve Asur'da bet-alim'e yani şehir devletine ödenirdi.

c.Tatum Vergisi: Tatum ya da datum vergisi yol vergisi anlamına gelebilir. Asur'da gelen kervanlardan Anadolu'da alınan vergi veya ödeme ya da yol vergisi olarak değerlendirilmiştir.

d.Gaggadatum Vergisi: Kısaca “kafa vergisi” olarak alınan kelime, Asur'dan Anadolu'ya getirilen ticari mal hariç, bütün kervanlardaki insanlardan alınan vergiyi ifade ediyordu. Kişi başına on ya da on beş şegel olduğu sanılmaktadır.

e.İsratum Vergisi: On manasına gelen esrum kelimesinden türetilmiş olup, öşür vergisi, mahalli idareciler tarafından elbiselerden %10 nispetinde alınan vergi olarak izah edilmiştir. Bazı uzmanlara göre “öşür vergisi” değil sarayın gelen mal üzerinde sahip olduğu %10 nispetinde ilk satın alma hakkı olarak açıklanmıştır.

f.Eruptum Vergisi: İçeri girmek, varmak, girmek karşılığında gelen erabum fiili ile ilgili olan kelime, şu ana kadar ancak iki metinde geçmiş ve “giriş vergisi” karşılığında wasıtumla zıt manalı değerlendirilmiştir.

g. Wasitum Vergisi: Kelime wasa'um "bırakmak, çıkmak, terk etmek" fiilinden türetilmiş ve "ihraç vergisi, kervanın hareketinden alınan vergi" olarak değerlendirilmiştir. Kervan Asur'dan Anadolu'ya gitmek için ayrıldığında yükün 1/20'si oranında alınmaktaydı.

h. Metum Hamsat Vergisi: Akadca, met 100 ve hamsum 5 sayılarından yapılmış bir terimdir. Bunun anlamı %5'tir. Bu verginin Anadolu da ticaret ile uğraşan tüccarlar tarafından Karum dairesine ödendiği anlaşılmaktadır" (Koçak, 2009: 221-222-223).

2. 3. 2. Asurlar'da Ticaret

Anadolu yalnız siyasal baskılara değil, sinsi sinsi gelip savaş yapmadan şehrin bir köşesine veya ülkelerin bazı noktalarına sığınıp yavaş yavaş o şehre yerleşip dükkanlar iş yerleri açarak yerli halkın ticaret hayatını etki altına alan açık göz kavimlerinde olduğu bilinmektedir. Yapılan kazılar sonucunda bunun en eski olan en çok yazılı belge bırakanı Asurlar olduğu bilinmektedir. Asurlar Mezopotamya'nın kuzey bölgesine yaşamış ve uzun zaman varlıklarını korumuşlardır. Eski Asur çağı denilen M.Ö. 2000 yıllarında Asur ülkesinde büyük bir iktisadi ve ticari faaliyet başlamıştır. Asur şehri önemli bir ticaret yeri olmuştur. Artık büyük şirketler kuruluyor, tüccarlar bu şirketlere banka gibi paralarını yatırıyorlar, paraları yetmediği takdirde kredi temin ediyorlar veya borç ve alacaklarını oraya devredebiliyorlardı. Halk sürekli çalışıyor, satılık mallar hazırlayıp bu malların satılacağı pazarları bulmaya uğraşıyordu. Pazarın merkezi olan Kayseri toprakları da ilk ve önemli duraktır. Burası Kayseri civarında bulunan ve şimdiki ismi Kültepe veya Karhöyük olan alandır. Asurlar gittikleri bölgelere yavaş yavaş yerleşmişler oralarda iş yerleri kurmuşlar ticari faaliyette bulunmuşlar bununla da yetinmeyip akrabalarına mektup yazarak akrabalarını da o bölgelere çağırmışlardır. Orda yaşayan insanlarla yavaş yavaş kaynaşip kendilerini onlara kabul ettirmişlerdir.

"Kültepe'de Asurlu tüccarlar koloni kurdukları zaman bile hazır giyim varmış. Listeye göre bir keten elbise 30 şegel gümüş (1 şegel 8,5 gr) mavi renkli yün elbise 20 şegel, bir başörtüsü 1 şegel gümüştür. Yiyeceklerin ve içeceklerinde fiyatı varmış. 1 ölçü sıvı yağ 2 şegel, aynı ölçü tereyağı 2 şegel, bal 1 şegel, şarap yarım

şegel gümüştür. Ayrıca hayvan fiyatları, tahıl fiyatları, maden fiyatları da yazılıyormuş. Bakır, gümüşün en az yüzde 1 değerindeymiş” (Çığ, 2009a: 89).

Kaniş'e yerleşen tüccarlar, Kaniş şehrinin dış kısmına gecekondu örneği evler, dükkanlar, hatta atölyeler yapmışlardır. Bu atölyelerde yerlilerden aldıkları hammaddeleri kendi yöntem ve zevklerine göre işleyip halka satmışlardır. Asur tüccarları, Asur'dan Anadolu'ya, Anadolu'dan Asur'a çeşitli mallar taşımaya başlamışlardır. Asurların ticarete oldukça üst seviyede olduğu görülmektedir. Asurlar Kayseri'de ticaret yapıyorlar ve oraya yerleşmişlerdi, günümüzde ticaret denince Kayseri aklımıza gelmektedir. Kayseri insanını ticari zekasını da belki Asurlardan almışlardır.

Asurlu tüccarlar, önceleri Asur'da ve yakın bölgelerde ticarete başlamışlar, daha sonra bu ticari ağı genişleterek Anadolu'ya kadar yayılmışlar ve buralarda ticaret kolonileri kurmuşlardır. Asurlar sadece kendileri gelmemiş onlarla birlikte kültürlerini yazılarını da Anadolu'ya getirmişlerdir. Anadolu'da kurulan ticaret kolonilerinin merkezi Kanis Karumu'dur. Asurlu tüccarlar, Babil'den kumaş ve bakır, Afganistan'dan ise kalay getirerek, bunları eşek kervanlarıyla Anadolu'ya taşımışlar, karşılığında ise altın, gümüş ve çeşitli madenleri Asur'a götürmüşlerdir. Asurlu tüccarlar, ticaretin daha sistemli yürütülebilmesi için Kuzey Suriye ve Anadolu'da Karum ve Wabartum denilen pazar yerleri kurmuşlardır. Bu Karum'lara en büyüğü Kültepe olup, Hattusas (bugünkü Boğazköy) ve Alishar'da da Asurlu tüccarlara ait pazar yerleri olduğu yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır.

“Asurlu tüccarlar ile yerli halk arasındaki ilişkiler çoğunlukla ticari niteliktedir. Özellikle borç vesikalarında, borçlu olan tarafı yerliler olduğu görülmektedir. Asurlu tüccarlar, kendi aralarında düzenledikleri ticari belgelerde borcun ödeneceği zamanı ifade etmek üzere “limum”, “warhum”, “hamustum” adlarını yerliler ile olan borç vesikalarında ise zirai tabirleri ve yerli tanrı adlarını kullanmışlardır. Asurlu tüccarlar, Anadolu'da istedikleri gibi ticaret yapmamakta, yerli beyler ile yapmış oldukları antlaşmalar çerçevesinde ticari faaliyetlerini sürdürmekteydiler. Bu antlaşmalar sayesinde, yerli beylerin idaresindeki Anadolu sarayları, ihtiyaç duydukları ürünleri elde etmekte ve Asurlu tüccarlarda mallarını

satabilmek için geniş bir pazar yeri bulma şansına sahip olabilmekteydiler” (Öz, 2005: 4-6).

Asurlu tüccarlar Anadolu’da ticaret üzerinde etkin olmalarına rağmen idare üzerinde söz sahibi değillerdi ve yerli idareye bağlı konumdaydılar. Gittikleri yerlere yerleşmişler daha sonra akrabalarının da oraya yerleşmelerine neden olmuşlar ticarete söz sahibi olmuşlar fakat siyasette başarılı olamamışlardır. Yani yöneten değil yönetilen kesimdeydiler. Vergilerin belirlenmesi, ticareti yapılacak eşyanın sınırlandırılması veya serbest bırakılması, hukuki kuralların tespiti yerli hanedanlar tarafından yapılmıştır. Asur devletinde bulunan müteşebbis ruhlu sermaye sahipleri Anadolu ve kendi ülkelerinin ihtiyaçlarını gidermek için o günkü imkanlar dahilinde ortaklıklar kurarak çeşitli türde malların mübadelesine başlamışlardır. Buna da ortaklık diyebiliriz. Kurulan şirketlerde ortaklardı.

“Asurlu tüccarlar koloni çağında ticaretin başlamasını ve gelişmesini sağlamışlardır. Asurlu tüccarlar Asur’da bulunan malları Anadolu’ya getirerek satmışlar ve burada bulunup ülkelerinde bulunmayan malları da ülkelerine götürerek büyük oranda kazanç elde etmişlerdir. Asur’dan gelen malzemeler şunlardır;

- **Kalay:** Asurlu tüccarlar tarafından Anadolu’ya getirilen malzeme içerisindeki en kıymetli madendir. Çünkü bakırı bronza dönüştüren alışımdı. Bu alışım Asur’da mevcut değildi, ancak Asurlar da dışarıdan ithal ederek Anadolu’ya sevk ediyorlardı. Asur tüccarlarının dışardan Asur’a ithal ederek kalayı getirmeleri ve tekrar Anadolu’ya götürmeleri çok pahalı olmasına rağmen kalaya duyulan ihtiyaç bu ticareti teşvik etmiş ve ticaretin en önemli kalemi olmuştur. Kalay ticareti sayesinde Asurlu tüccarlar büyük oranda kar etmişler ve nihai hedefleri olan gümüş ve altını elde ederek ülkelerine dönmüşlerdir.

- **Lapis Lazuli:** Lapis Lazuli ya da lacivert taş kıymetli taşlardan bir tanesiydi. Asurlu tüccarlar Kuzey – Batıya ihraç yaparlardı. Eski Mezopotamya’ya gelen lapis lazuli kaynaklarının çoğu Kabil’in kuzeybatısındaki kaynaklardan elde edilirdi. Daha çok mücevher ve oymalarda kullanıldığı görülmektedir.

Asurdan gelen diğer malzemeler; Yukarıda belirtilen kıymetli mallar dışında pek çok malda gelmiştir. Bunun yanı sıra pek çok dokuma ürünü de vardır:

Ayartum Madeni, Fil Dişı, Antilop Dişı ve Kemikleri, Ayna, Baharat, Tarak ve çeşitli süs eşyalarıdır.

Gelen bazı kumaşlar ise şunlardır;

- **Abarnium / Abarna Kumaşı:** Asur'dan gelen iyi cins kumaşlardandır. Asurlu erkekler Abarna kumaşından elbise yapıp giyiyorlardı.

- **Subatum sa Akkidie:** Babil'den ithal edilen bir kumaş türüdür, farklı türleri vardır. Çok iyi kaliteli, muhteşem kaliteli, olağanüstü kaliteli, normal kaliteli ve iyi kalitede olanları vardır.

- **Kutanum Kumaşı:** Kültepe metinlerinde en çok ismi geçen kumaştır. Çok kaliteli olduğundan şehir yöneticilerine hediye olarak verilmektedir.

- **Buraum Kumaşı:** Ne tür bir kumaş olduğu yapılan kazılarda belirlenememiştir.

- **Kamsum / Kamsitum:** Çoğu kez TUG determinifiyle ve yalnızca Kültepe metinlerin de görülen bu kumaşın Yunanca ve Latince'deki camisa ile münasebeti olduğu ve Fransızca'da gömlek manasına gelen chemise ve Almanca hemd kelimelerinin aslı sayılmaktadır.

- **Kusitum:** Asur'dan ithal edilen bir kumaş olduğu anlaşılmaktadır. Çok kaliteli olması lazım gelir.

- **Lubusum:** Eski Asurca metinlerde çeşitli anlamları vardır. Bir Kültepe metninde elbise olarak tipik kervan muamelelerinde geçmektedir. Lubusum çok pahalıdır.

- **Makuhum:** Kaliteli ve pahalı bir ithal kumaştır.

- **Namassum:** Asurdan ithal edilen bir kumaş olduğu anlaşılmaktadır. Bu kumaş tipik bir Asur kumaşıdır.

- **Nibrarum:** Anadolu'ya gelen pahalı ithal bir kumaş çeşididir.

- **Raggutum**

- **Surum:** Bu kumaş pek çok yerde geçmektedir, hem ticari hem de kalay ambalaj paketi olarak bulunur.

- **Sulupkaum:** Asur'dan Anadolu'ya ihracat yapıldığı görülmektedir.
- **Sulhum:** Asur'dan Anadolu'ya ihracatı yapıldığı görülmektedir.
- **Sitrum**
- **Suziam / suze**
- **Takusta (um)**

Ticareti yapılan madenler arasında şunlar yer alır;

- **Amytum:** Kültepe vesikalarında altından beş misli pahalı olduğu anlaşılan bu madenin ne olduğu anlaşılmamakta ve arkeolojik buluntulardan hiç biriyle de telif edilememektedir. Ticareti yerel idareler tarafından sınırlandırılan ve ne olduğu tam olarak anlaşılmayan ancak, birçok bilim adamı tarafından meteor-demiri şeklinde tanımlanmaktadır

- **Altın:** Kültepe vesikalarında en çok adı geçen madenlerden biride altındır. Hurasum = altın; Hurasum pasallum = saf altın; Hurasum damgum = iyi altın; Hurasum kubursinum veya kuburtanum = kıymetli altın. Altın fiyatları belgelerde farklı şekillerde geçmektedir. 1 şegel altın 8,5 veya 9 şegel gümüş değerindedir.

- **Gümüş:** Kültepe vesikalarında gümüşe sık sık rastlanmakta ve değişimin temel aracı olarak kullanılmaktadır. Asurlu tüccarlar kazandıkları gümüşü 3 ve 15 kilo ağırlığında paketleyip ve mühendislikten sonra akrabaları veya güvenilir kuryeler ile Asur'a gönderiyorlardı.

- **Bakır:** Koloni devrinde yaygın olarak istihsal edilmiştir. Bakır eşya yapımında kullanıldığı gibi kırık bakır para yerine geçmiştir. Bakır ev eşyası, alet ve siyah yapımın da üretiminde kullanıldı.

- **Asium:** Değerli bir madendir.
- **Husarum:** Çok değerli bir maden olup, muhtemelen mücevher taşı olduğu sanılmaktadır.

- **Birtum**
- **Kırmızı Taş**

- ***Lulium***

Bazı dokuma çeşitleri de şunlardır;

- ***Prikannu:*** Anadolu içlerinde alınıp satılmaktadır.
- ***Episum***
- ***Sabtinum***
- ***Di-za-bu-um***
- ***Menunian (um)***
- ***Aniani (am)***

Asurlu tüccarların temel amacı mal mübadelesi yaparak en yüksek oranda kar elde etmektedir. Bu amaca matuf (bir yöne eğilmiş) Asur'dan Anadolu'ya Anadolu'dan Asur'a ve Anadolu'nun içinde mal sevkıyatı ve ticaretinde bulunmuşlardır. Asurlu tüccarlar bu ticaretle uzmanlaşmışlardır ve Anadolu içinde de büyük oranda ticareti ellerinde bulundurmuşlardır. Anadolu içindeki ticarete ise, tahminen daha kısa ömürlü tüketim malzemeleri ve de dayanıklı tüketim malzemelerinin bir kısmını alıp satmışlardır. Asurlular Anadolu içinde bakırın, yerli yünün, yerli dokuma ürünlerinin belli türlerinin ticaretini yapıyordu. Yün iç ticarete önemli yer tutuyordu ve bu sebeple Asur'a yün gönderilmezdi.

Ayrıca taşınabilir mallar dışında Asurlu tüccarlar Anadolu'da gayrimenkul alıp satmışlar. Bunun sözleşme ve fiyatlarını tabletlerde yazmışlardır. Belgelerde fazla rastlanmamakla birlikte ev fiyatları 18 şegel gümüş ile 660 şegel gümüş arasında değişmektedir. Fiyatlar arasındaki büyük fark, satılan evlerin genişlik ve kalite bakımlarından birbirlerinden çok ayrı oldukları gerçeğini ortaya koymaktadır” (Koçak, 2009: 214-220).

2. 3. 3. Tarihte En Eski Gümrük Kaçakçılığı

İnsanlar asırlar boyunca medeniyeti geliştirmek için çalışmış, uğraşmış ve büyük başarılar elde etmişlerdir. Fakat insanlık karakteri, bütün bu ilerlemelere rağmen pek değişmemiştir. Zaman ilerlese de insanoğlu hep aynı kalmıştır. Nerde yasak var nerde kanun dışı olaylar var bunlara yönelmiştir. Mesela insanların yasak olan şeylere karşı daima bir yönelişi olmuştur. Hele bunlar zevk verici veya

kendilerine yarar sağlayıcı şeyler olunca daha çok ilgi çekmektedir. Dinler, kanunlar insanların hareketlerine kısıtlamalar getirmeye çalışırken kısıtlama derken birbirlerinin haklarına tecavüz etmemeleri yememeleri, zaman zaman bazı kimseler bunların açık kapılarını bulmaya ve aksini yapmaya heves etmiştir. Bunun tipik örneklerinden biri de gümrük kaçakçılığıdır.

Anadolu'nun, ortasında bundan 4000 yıl önce yapılmış bir kaçakçılığı bize bildirmektedirler. Kayseri'nin yakınında Kültepe veya Kara Höyük denilen yerde ele geçen binlerce belgenin arasında bulunmuştur. O devirde, burada Kaniş şehri vardı. Bu şehre Asur tacirleri yerleşmişler ve Mezopotamya denilen Irak toprakları ile Anadolu arasında ithalat ve ihracatçılık yapmaya başlamışlardır. Anadolu'dan hammadde halinde altın, gümüş, bakır, yün gibi şeyler Asur'a götürülüyor, oradan da bunlar işlenmiş olarak alet, eşya, kumaş vs. halinde Anadolu'ya getiriliyordu. Bu tacirler Anadolu'nun diğer müsait yerlerine de yerleştiler. Oralarda da Kaniş'te olduğu gibi ticarethaneler, bürolar kurmuşlardır (Çığ, 2009b: 153-154).

“Ticaret kolonisi dediğimiz bu teşkilat, zamanımızdakilere taş çıkartabilecek kadar mükemmeldi. Bu teşkilatın merkezi durumda olanların “büyük pazar” anlamına gelen “Karum” diyorlardı. Karum'da Asurlara ait mahkeme teşkilatı da vardı. İcra organı olarak “şehir habercileri” denilen sınıf bulunuyordu. 4000 yıl önce bile ticaret, resmi makamlar tarafından teşkilatlandırılmış, düzene sokulmuş ve kontrol altına alınmıştı. Fiyatlar, ölçüler tespit edilmiş, her faaliyet bir prensibe bağlanmıştı.

Asurluların, Asur'dan getirdikleri mallar önce saraya gelir, orada malın kalitesi, cinsi görülür, buna göre bir gümrük vergisi tespit edilirdi. Bu vergiye mahsuben malların bir kısmı sarayda kalırdı. Eğer bu arada mallardan sarayın beğendiği olursa onu satın alma hakkı önce saraya aittir. Ancak bundan sonra toptancı veya perakendeci tüccarlara dağıtılır, onlardan halk satın alırdı.

Bir mektup yazılmış ve bu mektup 3 kişi tarafından bir şahsa yazılmıştır. Konu şöyledir; Kanunlarla çeşitli cins kumaşlar Asur'dan Kaniş'e gönderiliyor. Getiren şahıslar bu kumaşları nerelere verdiklerini bildiriyorlardı. Bu arada kaçak olarak gönderilen malların müsadere edildiğini, getiren şahsın hapse atıldığını, gözcülerin çok sıkı olduğunu, kaçak eşyaların yakalanması için bütün prensliklere

yazıldığını, onun için bir şey kaçırılmamasını bildirdikten sonra bu kaçak eşyalar için elbirliği ettiğini söylüyorlar. Mektup şöyle:

*“İndiilum, Ennabelum, Aşsurzululu'dan Pazuraşşur'a”
şöyle : Gönderilen kumaşlardan kervan sahibi Amuristar,
kendisine ait olanları çıkardıktan sonra kalan 245 kumaştan üç
Akat kamaşını Hahhum şehrindekini kayınbiraderinin evine
bıraktı. Üç ayrı cins kumaşı şimdi oraya götürdüm. Kumaşlardan
geri kalan 239 tanesinden on ikisini gümrük vergisi olarak, yirmi
sa kumaşı da satın alarak saray aldı. 38 kumaş için Bitkarım'da iyi
fiyat verildi. Kervan sahibi Amuriştar kendisine ait olanları
aldıktan sonra kalan 166 kumaş serbest bırakıldı. Şimdi onlar
satılmaya hazırdır”.*

*“İmdiadad'ın kervanındakilerden $M + I =$ (rakam tablette kırık)
kumaş saraya gitti. Vergi olarak 5,5 kumaş ile 5/6 şegel gümüşü
ödemeye mecburdu. 11,5 kumaş hediyedir. Birini saray satın aldı.
Ziyarı kapamak için 1,5 şegel gümüş vereceksin. İki kumaşa
Bitkarım'de iyi fiyat verildi. İmdiadad'ın kervanındaki kalan
kumaşlar, kervan sahibine ait olanlar çıktıktan sonra, serbest
bırakıldı ve satılmaya hazırdır”.*

*“İrra'nın oğlu kaçak eşyaları Puşkin'e gönderdi. Onun kaçak
eşyaları yakalandı ve alındı. Puşkin ise saray tarafından tutuldu ve
hapse atıldı. Gözcüler çok sıkı, kaçak eşyalar hakkında
Luhuzattiya, Hurama, Salahşuaya ve onların prenslerine yazıldı.
Aman çok dikkatli olmalısın! Herhangi bir şey kaçırmalısın! Sen
Timelkiya'ya gelersen, kaçırmak istediğin meteor demirlerini
orada iyi bir eve bırak! Bundan başka emniyet ettiğin
hizmetkarlarından birini de orada bırak, fakat sen buraya gel.
Burada seninle bazı meseleler hususunda konuşmak istiyoruz.
Fakat sana herhangi birisi gümüş için elinde bulunan bir tek şegel
gümüş için “kalayını ve kumaşlarını bana ver, onları kaçırmak*

istiyorum derse, sen buna asla kulak asma zira oradakilerin hepsi el ele vermiştir” (Çığ, 2009b: 154-155-156-157).

Anadolu’dan Asur’a, Asur’dan Anadolu’ya kervanlarla mal taşımışlardır. Fakat tüccarlar istedikleri gibi Anadolu’ya giriş yapamıyorlardı, bunun nedeni ise getirdikleri ürünlerden gümrük vergisi vermek zorundaydılar. Gümrükten nasıl mal kaçırıldıkları veya nasıl gümrük verdikleri yapılan kazılarda elde edilen mektuplardan tabletlerden anlaşılmaktadır. İnsanoğlunun yapısında karakterinde yüzyıllar geçse de hiçbir değişiklik olmamıştır.

2. 4. Akadlar

M.Ö. 2300 yıllarda Arabistan’dan gelerek Mezopotamya’da devlet kurmuşlardır. Akadlar; Elam, Asur, Doğu Anadolu ve Akdeniz’i feth ederek imparatorluk kurmuşlar.

Akadlar ilk düzenli ve sürekli ordular kurmuşlardır. (bu sayede kısa zamanda Mezopotamya’nın tamamına sahip olmuşlardır.) Tarihte bilinen ilk büyük imparatorluğu Akadlar kurmuşlardır. Kurucuları Sargon, başkentleri Agade’dır. (Tapınaklarına da Agade denirdi.) En önemli mimari eserleri Zafer Anıtı’dır (Girgin, 2009).

“Akadlar çağı (2350-2150), Anadolu’nun eski bronz çağının geç evresine rastlanmaktadır. Bu dönemde henüz yazının kullanılmadığı Anadolu’da siyasal yapıyı tanımakta yararlanacağımız kaynaklar şüphesiz Anadolu dışında yazıyı kullanan kavimlerin, yani Akad’ların bu coğrafyaya ilişkin olmak üzere yazılı belgelerinde aktardıkları bilgiler, yapılan kazılar ve yüzey araştırmalarında eski bronz III. dönemine ilişkin elde edilen buluntulardır” (Yiğit, 2000: 13).

Akad şehrinin merkez haline gelmesinden sonra Sargon’un kurduğu devleti Akad devleti, konuştukları doğu Sami diline de, Akadca denilmiştir. Sümerlerin gücünü kaybedip yenilmelerinden sonra yeni bir dil kullanılmaya başlanmıştır. Akad dili bütün Mezopotamya’da Sümer dilinin yerine geçerek günlük yaşamda ve ticarete kullanılmıştır. Kral Sargon kurduğu merkezi devleti ile asırlar boyu Mezopotamya’da süren teokrat (din ile yönetilen devlet yapısı) tapınak şehir yönetimine son vermiş ve yerine güçlü bir memur mekanizmasıyla idare edilen bir devlet kurmuştur. Sargon, Mezopotamya’da iktidarı ele geçirmekle beraber sosyal,

siyasal ve ekonominin yanında sanata da değişiklikler yapmıştır. Akadlarda da dini açıdan diğer devletlerle fark yoktur. Akadlarda çok tanrılı dine inanmışlardır. Dinsel açıdan Güneş Tanrısı Şamaş, Ay Tanrısı Sin ve Venüs Tanrıçası İştar en çok tapılan tanrılardı. Sargon'dan sonra güçlü bir otorite kuran torunu Naram-Sin, kendisini Akad'ın tanrısı ve dünyanın dört bölgesinin kralı ilan ederek, o devirde ilk tanrılaştırılan kral olmuştur (delinetciler.net/forum/turk-tarihi-kahraman-turkler/84088-akadlar-m-o-2100-a.html 09.12.2011).

M.Ö. 2150 yılında Zaganos Dağlarından gelen Guttiler Akadlara son vermiştir.

2. 4. 1. Akadlar'da Ticaret

Akadlı Niram-Sin ovadaki Akad krallığına bağlı beyliklerin ortalığı karıştırmak istemelerine rağmen yaptıkları ayaklanmalarına rağmen, yaklaşık 50 yıl hüküm sürmüştür; bunun nedeni ise Akadda siyasal istikrar ortamının bir göstergesidir. Ayaklanmalara rağmen 50 yıl hüküm sürmesi sıra dışı bir başarı göstergesidir. Yapılan kazılar sonucunda elde edilen tabletlerden anlaşılmaktadır ki Akadlar zamanında iyi gelişmekte olan deniz ticaretinin olduğunu gösteren kanıtlar mevcuttur. Bu da o dönemde yüksek bir refah düzeyinin varlığını akla getirmektedir.

Dicle Nehri ile Zagros Dağı arasında yer alan Hamrin havzasından üç önemli ticaret yolu geçmekte ve bu havza, önemli bir noktada ovoidan farklılık göstermektedir. Hamrin'de sulama yapılmadan da tahıl yetiştirilebilmektedir. Bu durum ve büyük kuzey-güney ticaret yolunun varlığı, bölgedeki yerleşim biçimlerini etkilemiştir.

“Sargon'un fethi adı verilen faaliyetlerin kaç tanesinin gerçek olduğunu, kaç tanesinin hammadde arayışı sırasında gerçekleştirilen akın ve yiyecek vb. arama seferi olduğunu söylemek zor olsa da, Akad dönemi yabancılarla temasın büyük oranda yaygınlaşmasına tanıklık etmiştir. Magan tepelerinde siyah taş madenciliği ve Niram-Sin'in Magan'ı fethederek ganimetlerini doruğa çıkarma hesaplarıyla ortaya konmaktadır. Siyah taş, diyorit (birbirinden gözle kolayca ayrılabilen açık ve koyu renkli minarelerden oluşan iç püskürük bir taştır) veya olivin-gabro (mermercilikte çok tanınan bir kayaç) Akad krallarının en sevdikleri taştı ve onların heykellerinin yapımında kullanılıyordu. Akad hanedanının ilk kralı Sargon'un hükümdarlığı

sırasında gerçekleşmiştir. Sargon'un Dilmun, Magan ve Meluha teknelerinin Akad taş ocaklarında palamarla bağlandığıyla övüldüğü ünlü bir yazıt vardır. Sargon yazıtlarında, belki bu bölgenin gümüş bakımından zengin dağlarıyla tanımlanacak gümüş dağa ulaştığını iddia etmiştir. Bundan kısa bir süre sonra, Naram – Sin Anadolu Platosunun güneyinden gelen önemli yollardan biri üzerinde bulunan Brak'taki büyük deposunun ve kalesinin inşa etti, bu da kuzeydeki alanların yaşamsal önem taşıyan malzemelerin tedarikçisi sıfatıyla taşıdığı önemin bir başka göstergesidir. Gerçek kalay bronzunun sonraki Akad döneminde fiilen ortadan kayboluşu, muhtemelen asıl olarak Afganistan'dan karayoluyla ithal edilen kalay tedarikiyle ilgili sorunlara işaret etmektedir” (Crawford, 2010: 198-199-200).

“Sargon'un Anadolu'ya seferini konu alan metinde anlatılanlar özet olarak şöyledir. Öncelikle Krala Bursahanda'ya değin yolun zorlukları, geçilmez olduğu, zahmetli olduğu anlatılmaktadır. Daha sonra tüccarların kralın huzuruna çıkarak savaşçı olmadıklarını belirterek Sargon'dan yardım istemeleri vardır. Bu tüccarlar Anadolu'daki Bursahanda (Purushanda) şehrinde olmalı ve şikayetlerinin konusu da Anadolu'ya yerli bir kral olan Nurdaggal olmalıdır. Sargon'un sorması üzerine tekrar Bursahanda'ya değin yolun güçlüklerinden bahsedilir.

Sargon'un Anadolu'nun içlerine dek sefer yaptığına dair başka metin, Asur Ticaret Kolonileri dönemine ait olmak üzere Kültepe'de gün ışığına çıkarılmış, Sargon'u konu alan Eski Asur lehçesi ve çivi yazısı ile yazılmış bir hikayedir. Akkadlı Sargon zamanından Anadolu'da tüccarlığı meslek olarak edinen kişilerin var olduğu, belki bunların yerli tüccarlar olabilecekleri gibi belki de Mezopotamyalı tüccarlar olduklarıdır. Herhalde bunlar ağırlıklı Anadolu ile Mezopotamya arasında ticaret yapıyorlardı. Tüccarlar yerli ise, bunların Sargon'dan yardım isteyecek kadar organize olduklarını ve Mezopotamyalı olsalar bile Anadolu şehirlerinde yine de organize bir ticaret geleneğinin olduğunu gösterir”(Yiğit, 2000: 21-22).

2. 4. 2. Akadlar'da Ekonomi

O dönemde varlıklarını sürdürmüş diğer devletler gibi Akad zamanında da önemli miktarda toprak sarayın mülkiyetindeydi ve Akadlı krallar yetiştirilen topraktan alınan mahsulleri ve dini inanışlarını yerine getirdikleri tapınakların inşası ve yenilenmesi onların göreviydi başlıca tanrılarına armağanlar sunmak için

kullanmışlardır. Ayrıca, önemli kişilerin sadakatini kazanmak için de toprak bağışlamışlardır. Önceleri, yöneticinin ekonomik gücü muhtemelen tapınağındakinden daha azdı, sonraysa bir dengeye ulaşılmıştır. Durumdan anlaşıldığına göre, ovanın kuzeyinde ve güneyinde durum biraz farklıdır; kuzeydeki Akad'da tapınakların elindeki toprak miktarı çok daha azdır. Hem saray, hem de tapınak ekonominin değer yönlerini de kontrol altında tutmuştur; çünkü görünüşe göre çok sayıda erkek ve kadın, bu iki kurum için yiyecek ve diğer gereksinimler karşılığında çalışmaktadır. Bu insanların başka yerlere gitme özgürlüğü yoktu, kendilerine ait toprakları da yoktur. Tapınaklarda çalışan erkek ve kadına hiçbir özgürlük sağlanmadığına köle olduğu görülmektedir.

“Akad'da işlenebilir toprağın bireylerden ziyade ailelerin elinde olduğunu ve satışının gerçekleşebilmesi için ailenin bütün erkeklerin izin vermesi gerektiğini gösteriyor. Evler, tarlalar ve meyve bahçeleri bireyler tarafından mülk edinebilirdi. Sargon dönemine gelindiğinde ise, komünal mülkiyet ortadan kalkmıştı ve görünüşe göre, önceden toplumun olan toprakların tamamı iktidardaki hanedanın ve bireylerin mülkiyetine geçmişti. Kadınlarda toprak ve diğer mülklere sahip olabiliyordu, şehir yöneticilerinin eşleri sıklıkla çok büyük arazileri yönetiyordu, ancak genellikle toprak tanrılara ait olarak kabul edilmekteydi”(Crawford, 2010: 33).

Akad döneminde, büyük araziler, kral tarafından kendisine destek olanlara, hizmetleri karşılığında bir ödül olarak veriliyordu ve görünüşe göre özel mülkiyet niteliğindeki toprak miktarı artmıştı; öte yandan eskiden beri bilinen tapınak mülkiyetinde çok geniş arazilerin varlığına ilişkin Sümer ülkesinde bile çok az kanıt vardır. Verilen topraklarla özel mülkiyetin artmasından sonra kişisel servet miktarı da artmış gibi görünmektedir ve dönemin sonuna gelindiğinde, aşağı yukarı herkesin özel mülkiyeti arttığı görülmektedir. Önceleri sadece devletin ayrıcalığı olan uzak mesafelerle ticaret ve diğer ticari etkinliklere yetecek kadar sermaye, artık bireylerde de olduğu görülmektedir.

2.5. Bölüm Değerlendirmesi

İkinci bölümde çevre uygarlıklarla ve Anadolu'ya etkileri olan devletler incelenmiştir. Bunlar; Sümerler, Babiller, Asurlular ve Akadlardır. Bu dönemde de görülmektedir ki bu devletlerin ekonomiye çok büyük katkıları olmuştur. Çevre

uygarlıkların ekonomilerinin temelini tarım, hayvancılık, ticaret ve madencilik oluşturmaktadır. Toprakların büyük bir kısmı mabede ve saraya aitmiş ve o zamanlar dönemin sonuna doğru özel mülkiyetin arttığı görülmektedir. Özel mülkiyetin artmasıyla kişisel servette artmıştır. Mabet sadece dini görevlerini yerine getirildiği yerler değil aynı zamanda banka ve ticarethane görevi yapmaktadır. Günümüzdeki banka sisteminin temelleri o dönemde atılmıştır. Mabetler kişilere faiz karşılığında kredi vermişlerdir. Devletlerin ayakta kalmaları için gelirlere ihtiyaçları vardır, varlıklarını sürdürebilmeleri için güçlü olmaları şarttır. Bundan dolayı o dönemde ticaret yapan tüccarlardan ağır denilecek düzeyde vergiler alınmaktaydı. Bundan dolayıdır tüccarlar bu ağır vergilerden kaçmak için hem rüşvete hem de gümrük kaçakçılığına başvurmuşlardır. Anadolu'da ve Mezopotamya'da maden yatakları çoktu ve geçim kaynaklarının biriside buydu. Tüccarlar diğer ülkelerle ticaret yaparlardı ve oradan hammadde alırlardı bunun karşılığında da kendi getirdikleri ürünlerden karşılığında verirlermiş buda gösteriyor ki o dönemlerde para daha icat edilmemiştir. En önemli gelişmelerden biriside kanunlar hazırlanmasıdır. Bu kanunların içinde ekonomiyle alakalı kanunlarda görülmektedir. Tabii insanoğlunun doğasında yasakları çiğnemek olduğu için o dönemde de insanlar bunların yollarını aramışlar rüşvet verdikleri görülmüş bununla da kalmayıp gümrük kaçakçılığına kadar ilerletmişlerdir. Asurlarla birlikte yazının Anadolu'ya girmesiyle kültürel etkileşim olmuştur. O dönemlerden bilgi edinebilmek için iyi bir gelişmedir.

Sonuç olarak bakıldığında o dönemde ticaretten, vergiden, rüşvetten, kaçakçılıktan, yani kısacası ekonominin bütün yapılarından bahsetmek mümkündür. Yazının ve paranın icadı insanların birbirleriyle iç içe yaşamalarına ve ticaret yapmalarına neden olmuştur.

III. BÖLÜM

3. ANADOLUYU ETKİLEYEN DİĞER UYGARLIKLAR

3. 1. Persler

İran’da hüküm süren Persler M. Ö. 6. yüzyılda Anadolu’ya gelerek 200 yıl hüküm sürdüler.

M. Ö. 550’de Persler Büyük Kiros (ya da II. Kiros ya da II. Kyros) önderliğinde birleşerek kuzeydeki Medleri yıkmış ve bir devlet haline gelmişlerdir. Bundan sonra Kyros fetih hareketlerine girişmiştir. Bu fetihlerde ise Babil, Fenike gibi zengin yerleri fethedip fethettiği yerlerden ganimetleri kendi ülkesine getirerek ülkeyi zengin bir krallık haline getirmiştir. Ermenistan’ı, Lidya’yı ve Krezu’un servetini ele geçirip tüm Anadolu’yu hakimiyeti altında birleştirmiştir. Anadolu’yu ele geçirdikten sonra Babil’e saldırmış ve orayı da fethedip kendini Babil kralı ilan etmiştir.

Başta ünlü Pers imparatoru I. Darius geçmiştir. İlk olarak kabile isyanlarını bastırması ve çeşitli alanlarda devrim niteliğindeki hareketlere girişmiştir. I. Darius da fetih hareketlerine girişmiş, İmparatorluk sınırları doğuda Hindistan’a dayanmıştır. Kafkasya’ya doğru İskitlere karşıda sefer yapmış, ama başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Daha sonra batıya yönelip Trakya, Makedonya ve Ege’ye saldırıp buraları ele geçirmiştir. Bunun üzerine Spartalılar, Darius ve oğlu Kserkes’e karşı Salamis Deniz savaşını yapmışlardır. Salamis Deniz savaşında elde edilen ganimetlerin bütünü Büyük İskender’in fethinde ele geçirilmiştir. Pers imparatorluğu savaşarak ülkenin sınırlarını genişletmiş ve savaşta fethettiği yerlerden esirler, köleler ve ülkelerin zenginliklerini kendilerine katmıştır (Lissner, 2006).

Döneminde çok güçlü bir İmparatorlukken Büyük İskender’in seferi ile Persler yenilmiş ve imparatorluk sona ermiştir.

3. 1. 1. Persler’de Ekonomi

“Persler, Batıya yönelik yayılma politikalarını gerçekleştirmek için Kral Yolunu inşa etmişlerdir. Böylece tarihte ilk defa Anadolu, doğu ile batı arasında 200 yıl süreyle köprü görevini yapmıştır. Kral Yolu Efes’te başlıyor, Sardes üzerinden Lydia’ya oradan Gordion ve Ankara’ya, Kızılırmak’a varıyordu. Buradan da

Kapadokya üzerinden Kilikya kapılarından Fırat'a geliyor, Dicle'yi geçiyor ve Assyria üzerinden Sosa'ya ulaşıyordu. Yol 90 gün sürüyordu. Yol boyunca konaklama yerleri ve krallığa ait posta istasyonları vardı. Her konaklamada atlar ve postacılar hazır bekliyor ve gerekli haberi bir konaklamadan ötekine ulaştırıyordu” ([msxlab.org/ forum/soru- cevap/301393- perslerin-yapi- yerleri-ve-ticaret-ozellikleri hakkında-bilgi-verebilir-misiniz.html](http://msxlab.org/forum/soru-cevap/301393-perslerin-yapi-yerleri-ve-ticaret-ozellikleri-hakkinda-bilgi-verebilir-misiniz.html) 09.12.2011)

Persler, egemenlikleri altında bulunan Helen kent devletçiklerini göreceli bağımsızlıklarla idare ediyor, onlardan vergi almakla yetiniyorlarmış.

Pers imparatorluğu sınırlarını oldukça genişletmişlerdir. Ticareti canlandırmak amacıyla Kral Yolunu yapmışlar ve bu yol doğu ile batı arasında bir köprü görevi görmüştür. Persler zamanında posta teşkilatı vardır, postacılar bu Kral Yolu üzerindeki konaklama yerlerinde durmuşlardır.

“Perslerin süvari kentleri gelince: Medler ve Persler üstün vasıflı binek atlarının yetiştiriciliği konusunda dünyaya öncülük ettiler. Atın üretilmesi, yetiştirilmesi ve beslenmesi ayrı bir kaynak mekanı gerektirdiği için, süvari ordusu, kendine tarımsal bir gelir kaynağı yani belirli bir alanda tarımsal üretimi gerçekleştirenlerin ödediği vergi ve rant karışımı bir ürün payı tahsis edilen kişilerle oluşturuluyordu. Bu türden tahsis yapılan bazıları da atlı savaş arabası sağlamak zorundaydı. Persler ticaret güzergahlarını önemli olanlar üzerinde, kendi haberleşme, askeri hareket ve “yeniden dağıtım” iktisadi kaynak tahsisi ihtiyaçlarını karşılamak için, öncekilerden çok daha yüksek standartlarda ve çok daha uzun yollar inşa ettirdi” (bydigi.net/genel-kultur/185913-pers-imparatorlugunda-askeri-idari-siyasi-orgutlenme-kurum-ve-yapilar.html 09.12.2011).

3. 2 Roma İmparatorluğu

M. Ö. 753'te İtalya'da kurulan Roma İmparatorluğu M. Ö. 60'lı yıllarda sınırlarını hızla genişletmiş ve Anadolu, Mısır, Suriye ve Kuzey Afrika'yı ele geçirerek büyük bir imparatorluk kurmuşlardır. Anadolu'da Roma dönemine ait mimari eserler vardır. Bunlar; İstanbul'da Bozdoğan Kemerli ve Çemberlitaş, Ankara'da ise Ogüst Mabedi (Tapınağı) ve Roma Hamamıdır. Roma İmparatorluğu M. S. 395 yılında Batı Roma ve Doğu Roma (Bizans İmparatorluğu) olmak üzere ikiye ayrıldı. Doğu Roma'dan (Bizans'tan) günümüze pek çok mimari eser kalmıştır

bunların en önemlisi İstanbul'daki Ayasofya, Yerebatan Sarnıcıdır. İlkçağ Anadolu devrinin kapandığı tarih olarak bazı kaynaklarda Roma İmparatorluğunun Doğu Roma ve Batı Roma olarak ikiye ayrıldığı dönem sonu olarak kabul edilmektedir.

Romalılar; disiplinli, planlı ve teşkilatlı hareket ederek kısa sürede bütün İtalya'yı Roma'ya bağlamışlardır. Bu gelişmelerden sonra Romalılar, Doğu Akdeniz'e yönelmişlerdir. İskender İmparatorluğu parçalandıktan sonra Selevkoslar Krallığını yenerek Türkiye topraklarının tamamına hakim olmuşlardır. Her devletinin kuruluş en parlak ve yıkılış dönemleri olduğu gibi Roma İmparatorluğunun da vardır. Doğu Roma'ya (Bizansa) Osmanlı devleti son vermiştir.

Roma İmparatorluğunun siyasal tarihinde; krallık, cumhuriyet ve imparatorluk dönemleri yaşanmıştır. Merkezi yönetimin zayıflaması eyaletlerin güçlenmesi, Hıristiyanlığın yayılması, kavimler göçünün meydana getirdiği iç karışıklık, iç savaşlara katılan orduların sınırları ihmal etmesi gibi nedenlerle dolayı Doğu ve Batı olarak parçalanmıştır.

Roma'da patricilerle (soylular) plepler (Roma'ya sonradan gelen halk) arasında çatışmalar olmuştur. Romalılar Yunan kanunlarından yararlanarak 12 Levha Kanunlarını yapmışlardır. Patrici-Plep mücadelesi 12 Levha Kanunlarından sonra da devam etmiştir. Mücadelenin devam etmesinde Patricilerin payı büyüktür bunun nedeni ise bu çıkan 12 Levha Kanunuyla ellerinde bulunan siyasi gücü kaybedecek olmalarıydı. Günümüz batı dünyasında uygulanan hukuk kurallarının temeli Roma hukukuna dayanır.

Romalılar ticareti geliştirmek amacıyla Anadolu'da yeni yollar yapmışlar ve ihtiyaç duydukları ürünleri Anadolu'dan götürmüşlerdir. Romalılar; Fenikeliler, İyonyalılar'ın ve Yunanlıların geliştirdiği alfabeye son şeklini kazandırmışlar ve “ Latin Alfabesi'ni” oluşturmuşlardır. Mısır'dan aldıkları Güneş yılı esaslı takvimi, Sezar ve Papa XIII. Gregor dönemlerinde ki düzenlemelerle bugün kullandığımız şekle getirmişlerdir (macmes.com/konugoster.asp?id=2620 12.12.2011).

3. 2. 1. Roma İmparatorluğunda Ekonomi

Roma'da Patricler (soylular) ve Plebler (Roma'ya sonradan gelen halk) olmak üzere iki ayrı sınıf vardı. Patricler (soylular) zengin ve güçlü sınıfı senato üyesi olan ve mülk sahipleriydi siyasi güç, para bunların elindedir. Tüm toplumsal ve

siyasal güç birkaç soylu ailenin elindedir. İmparatorluk döneminde senato gücünü büyük ölçüde yitirdiyse de, senatörlerin geldiği aileler kamuoyunu yönlendirmede etkilerini sürdürmüşlerdir. Patricilerin çoğunun Roma'da evi kırsal kesimde çiftliği ve Orta ya da Güney İtalya'da birkaç tane villası olurdu. Bunlar zengin kısımdı ekonomiye yön verende patricilerdir. Kent evine bir verandadan (üstü kapalı ve çevresi camla kapalı balkon) girilmiş. Varlıklı ailelerin oğulları genellikle okula gönderilmiş, özel öğretmenlerce eğitilenlerde olurdu. Oğlan çocukların büyüdükları zaman eyaletlerde para işleriyle ilgilenmeleri ya da ticaretle uğraşabilmeleri için iyi matematik bilmeleri gerekiyordu. Mülk sahiplerinin oğullarının da siyaset yaşamına katıldığı olurdu. Genç bir adam ilk önce kent meclisine seçilir, görevi mısır stoklarının yeterli olup olmadığını saptamak olurdu. Bunun bir üstündeki görev muhasebe işleriyle ilgilenmektir. Bunları yapan zengin sınıfların çocuklarıydı ve muhasebe işleriyle de ilgilenirdi. Muhasebenin o dönemde de olduğunu görülmektedir.

Romalı Patriciler köleleri sayesinde rahat bir yaşam sürerdi. Her işlerini bu kölelere yaptırırlardı ve hizmetkarları da vardır. Zevklerine düşkün bir sınıfmış. Plebler de denen Romalı yoksullar ise karanlık izbelerde üst üste yaşarlardı, ne ocakları, ne de evlerine bereket getirecek tanrıları vardır. Evde yatar, ama yemeklerini devletin sağladığı aşevlerinde yerlerdi. Roma halkının yüzde sekseni işsiz ve yoksuldur. Bir işleri olmadığı için evin ihtiyaçlarını karşılayamazlar ve yemeklerini aşevlerinde yerleşmiş. Erkekler orduya katılmaya can atarmış. Böylece yaşamlarının bir amacı olurdu. Zengin Romalıların köle sahibi olmaları iş alanlarının tıkanmasına yol açmıştır. Yoksul kesimin yapacağı işi kölelerine yaptırdıkları için işsizlik büyük bir sorun olmuştur. Plebler özgür doğmuş olsalar da iş gücü sahibi olamıyorlardı. Köleler imparatorluğun işgali altındaki eyaletlerden getirilirdi. Villalarda hizmetçi ve uşak, tarlalarda işçi olarak çalıştırılmış. Bazen kahyalık da yaparlarmış. Hiçbir hakkı olmayan kölelerin yalnızca görevleri vardı ve efendiler kölelere diledikleri gibi davranırlardı.

Antik Roma çok fazla doğal kaynağa ve insan kaynağına sahip fevkalade geniş bir alana hükmediyordu. Roma ekonomisi tarım ve ticarete dayanmaktadır. Serbest tarım ticareti İtalya'nın görünümünü değiştirmiş ve M. Ö. 1. yüzyılda üzüm ve zeytin arsaları ithal hububat fiyatlarıyla baş edemeyen küçük çiftçilerin yerini

almıştır. Mısır, Sicilya, Tunus ve Kuzey Afrika'nın alınması devamlı bir hububat akışı sağlamıştır. Zeytinyağı ve şarap İtalya'nın başlıca ihraç ürünleri haline gelmiştir. Nöbetleşe ekim uygulanmakla birlikte genel verimlilik düşüktü ve hektar başına 1 ton civarındaydı. Nöbetleşe ekim derken tarlaya bir yıl başka bir ürün diğer yıl başka bir ürün ekilmesine denir.

“Sanayi ve imalat faaliyetleri daha küçüktü. Bu alandaki en büyük faaliyetler dönemin binalarının inşası için malzeme sağlayan madencilik ve taş ocakçılığıydı. İmalatta üretim daha küçük ölçekteydi ve genelde atölyeler en fazla 10 kûsur işçi çalıştıran küçük fabrikalardan ibaretti. Ancak bazı tuğla fabrikalarında yüzlerce işçi çalışırdı. Peter Temin gibi bazı iktisat tarihçileri Roma İmparatorluğunun ilk dönemlerindeki ekonomisin bir Pazar ekonomisi ve verimlilik, şehirleşme ve sermaye pazarlarının gelişimi bakımından o güne kadarki en gelişmiş tarım ekonomisi olduğunu savunurlar. O kadar ki sanayi devrimi öncesi ekonomilerle, 18. yüzyıl İngiltere ekonomisi ve 17. yüzyıl Hollanda ekonomisi ile mukayese edilebilir. Her türlü ürünün pazarı vardı. Toprak, kargo gemileri ve hatta sigorta pazarı da vardı” (Küpçü, 2008)

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ekonomi küçük arazilere ve ücretli iş gücüne dayalıdır. Ancak yapılan fetihlerle köleler giderek çoğaldı ve iş gücü ucuzlamıştır. Bundan dolayı da işsizlik artmış ve yoksulluk meydana gelmiştir. Cumhuriyetin son dönemlerinde ekonomi büyük ölçüde gerek vasıflı işlerde gerekse vasıfsız işler için kullanılan köle gücüne dayanıyormuş. Bu dönemde kölelerin Roma Cumhuriyeti nüfusunun yüzde yirmisini Roma şehrinin ise yüzde kırkını oluşturduğu tahmin edilmektedir. İmparatorluk döneminde fetihlerin sona ermesinin ardından köle fiyatları ancak arttı ve maaşlı iş gücü köle tutmaktan daha ekonomik hale gelmiştir. Antik Roma'da takas sistemi, genellikle vergi toplanmasında uygulandıysa da Roma'nın oldukça gelişmiş bir madeni para sistemi varmış. Pirinç, bronz ve değerli madenlerden yapılan madeni paralar imparatorluk içinde ve dışında kullanılmaktadır. Roma parasının değeri giderek asli değerinin üstüne çıkmıştır. Pazarlardan ziyade askeri karakolları birbirine bağlamak için inşa edilen Roma yollarının tekerlekli araçlara göre tasarlandığı pek söylenemez. Atlar çok pahalı, yük hayvanları da çok yavaşmış. Bu yüzden M. Ö. 2. yüzyılda Roma deniz ticaretinin yükselişine kadar Roma toprakları içinde emtia (ticari malın tümü) nakli oldukça

azdır. Bu dönemde bir geminin Cadiz'den yola çıkıp Ostia üzerinden tüm Akdeniz'i kat ederek İskendiriye'ye varması bir aydan az sürüyormuş. Denizden yapılan nakliyat karadakinin 60 kez daha ucuzdur. Deniz ticareti o dönemde caziptir. Yapılan ticaretten vergi alınmaktaydı diğer ülkelerden farkı madeni paraları olmasına rağmen vergi takas sistemiyle alınmaktaymış. Roma döneminde sanayi kesiminde, çalıştırılan işçilere düşük ücret verildiği ve artık değer soylu sınıfın lüks yaşamına ayrıldığı için gelişme sağlanamamıştır. Daha önce geliştirilmiş olan üretim teknikleri kullanılarak, yollar, köprüler ve Roma'da askeri ve toprak sahiplerinin yaşadığı semtlerde büyük evler ve malikaneler yapılmıştır.

“Romalılar şehirlere, sanayi bölgelerine ve tarım alanlarına su sağlamak için sayısız su kemeri inşa etmişlerdir. Roma şehri toplamda uzunlukları 350 kilometre olan on bir suyoluyla besleniyordu. Suyollarının büyük bir bölümü yerin altındaydı. Yalnızca ufak bir bölümü kemerlerle desteklenmiş olarak yerin üstündeydi. Tamamen yer çekimi gücüyle işleyen suyolları iki bin yıldır aşılamaayan bir etkinlikle çok büyük miktarda su taşıyorlardı. Bazen 50 metreden daha derin çukurlarda suyu yukarı çıkarmak için şifon kullanılırdı” (Küpçü, 2008).

“Eski Roma'da bahçe ve su kullanımı; Roma mimarisinin genel özelliği, yapılardaki büyüklükle imparatorluğunun gücünün simgelenmesiydi. Roma kentleri zenginlikleri ile bir kentin bütün gereksinimlerini sağlayacak yapılara sahip olmuştur. Kentlerde yollar, hamamlar, tiyatrolar, stadyumlar, gimnasyumlar, hipodromlar yapılmış; taklar, mermer sütunlar dikilmiş, taş köprüler, sütunlu yollar ve su kemerleri inşa edilmiştir” (Karahana, 2005: 219).

3. 2. 2. Roma İmparatorluğunda Toprakların Kiralanması

Topraklardan yararlanılması ile bağlantılı olarak, Cumhuriyet döneminin son iki yüzyılında, Locatio conductio rei (kira akdi) kurumu açık olarak tanımlanmış ve çabuk bir biçimde önem kazanmıştır. Tarihi boyunca tarımsal temeli değişmeyen Roma toplumunda, Romacı hukukçuların eserlerinden alınmış metinlerin, kent binaları ve tarımsal topraklar gibi taşınmazların kiralanması konusundaki meselelere ilişkin olması şaşırtmamalıdır.

“Bilindiği gibi, kira sözleşmesi iki temel borç doğurur: Kiraya verenin (Locator) malı normal koşullarında kullanmaya hazır bulundurma ve kiracının

(Conductor) önceden saptanmış olan bir ücreti belli aralıklarla ödeme borcu, malın (Res) kullanımını karşılığı bedelin (Mevers) ödenmesi zorunluluğudur, Roma hukukundan çağdaş Kıta Avrupas'ı hukuklarına geçmiş olan bu bağ, bir ilkeye dayanır. Buna göre, ücretin ödenmesi borcu, kira konusu malın kiracı tarafından kullanılabilmesi olanağının varlığına bağlıdır. Bu nedenle, eğer bir zorlayıcı neden (Vis Major) ile bu imkansızlaşmışsa, örneğin kira konusu malın yok olması nedeniyle bu durumda ücretin ödenmesi borcu ortadan kalkar. Bu durum, başka bir deyişle, kira konusu mala ilişkin hasar (periculum) kiraya verene yüklenmektedir” (Çelebican, 1993: 337-338)”.

“Cumhuriyet döneminin ilerlemiş tarihlerinin hukukçuları tarafından kiraya verilmiş malın kullanımının ortadan kalkması ya da azalmasından kaynaklanacak hukuki sonuçlara ilişkin olarak, kurumsal bakımdan bir bütünlük (çerçeve) oluşturmak için kullandıkları Vis Major (zorlayıcı neden) ölçütünün etkisini ve sınırlarını saptamaya çalışırken hemen aşağıda bu metin söz konusu edilecek. Bu noktada, sadece bu ilkenin daha açık ifadesinin tarımsal toprakların kiralanmasına ilişkin olarak Servius tarafından yaratıldığının ileri sürüldüğünü söyleyebiliriz. Gerçekten eğer evin malik tarafından yıkılması kaçınılmazsa bu durumda malik kiracıya sadece evin kullanılmadığı süre için kendisine ödenmiş olan ücreti geri ödemekle sorumlu tutulur. Şu olayı vurgulamakta fayda var, bu olay kaynaklara dayandırılarak, kira sözleşmelerinde kira bedelinin malın belli sürelerle kullanımında önce ya da sonra ödenmesi biçimlerinin Romalılar tarafından kullanıldığı ve Servius zamanından başlayarak hukukçular tarafından değerlendirildiğidir” (Çelebican, 1993: 339-340-343).

Kira ücretlerinin azaltılması uygulamalarını yöneten mantıktan ve Roma hukukçularının eserlerinden çıkarılan ipuçlarından, çeşitli hukukçular tarafından da değinildiği gibi, kira bedelinin kısmen azaltılmasının sonucuna varılmıştır. Tarımsal yılın kötü geçmesi dolayısıyla, daha güç olan kira bedelinin kısmen indirilmesi olanağını hatırlatılmaktadır. Eğer otlakta zehirli otlar yetişirse eğer toprağın ürünü, önlenemeyecek dış olaylarla düzeltilemez bir biçimde yok olmuşsa bunun gibi maldan yararlanma ya da daha doğrusu bundan doğan yararlı ekonomik sonuçlar belli bir süre için durmuşsa bu durumda malın sahibine, kiraya verene ait olmaktadır.

3. 2. 3. Roma İmparatorluğunda 12 Levha Kanunları

12 Levha Kanunları M. Ö. 451-449 günümüz Avrupa Hukukunun temelini oluşturan Roma Hukukunun gelişiminde yazılı olmayan hususların yazılı biçimde hukuki kurallar haline getirilmesi devrine ait hukuk kaynağıdır. Roma İmparatorluğu dönemine ait ilk yazılı kanunlar 12 Levha Kanunları, Roma toplumundaki Patrici (soylular) ve Pleb (halk) arasındaki sınıf mücadelesi sonucu hazırlanmıştır. Romalılarda pleblerin hiçbir hakkı yoktu bundan dolayı da bu kanunların hazırlanması soyluların işine gelmemiştir.

Roma İmparatorluğunda yazılı kanunlar olmadığı dönemde, örf ve adete göre hareket edilirdi. Bu örf ve adetleri de ancak Patriciler bilirdi. Bunun için Patriciler, örf ve adetlerin yazıya geçirilmesine mümkün olduğu kadar uzun bir zaman karşı koymuşlardır. Karşı koymuşlardır çünkü örf ve adetleri istedikleri gibi çıkarları doğrultusunda değiştirmişlerdir.

Pleblerin baskısıyla M. Ö. 450'de kanunları yazmak üzere 10 kişilik bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon yasaları hazırlarken daha önce İyon yasalarını hazırlayan Solon yasalarından da yararlanılarak 2 yılda hazırlanmıştır. 12 madeni veya tahta levha üzerine yazılarak ve meclisin onaylanmasından sonra, herkesin görebilmesi için Roma'nın en büyük meydanına asılmıştır. M. Ö. 307'de Galler'in Roma'yı yağmalamalarında imha edilene kadar orada asılı kalmıştır.

Yasalar aile hukuku, veraset hakkı, dava hakkı, borç ve ceza kanununa dair hükümleri içermektedir. Bunlar Roma hukukunun hiç değişmeyen esaslarını teşkil etmişlerdir. Kanunlarla birlikte Roma toplumunda hiç olmayan Patriciler ve Plebler arasında hiç olmayan adalet ve dürüstlük mekanizması kurulmuştur. Daha önce gücü elinde bulunduran Patriciler yasalardan sonra bu gücü Plebli büyük toprak sahipleriyle paylaşmak zorunda kalmışlardır. Böylece, her iki halk grubu da seçme ve seçilme hakkı edinmiş toplumdaki sınıf farklılıkları için ekonomik durum belirleyici olmuştur.

Bazı suçlar ise ilahların mukaddes haklarına tecavüz şeklinde anlaşılmalı, suçlu cemiyet dışı ve her türlü haklardan mahrum bırakılmıştır. (herkes tarafından öldürülebilir) Şahıslara yönelik suçlarda şahsi intikam usulü kullanılmıştır. Diyeti kabul etmeyen suçlu, zarar görene teslim edilir, o da göze göz, dişe diş şeklinde

öcünü almış. Aile reisinin (babasının) riyaseti altındakilere karşı hayat ve ölüm hakimiyeti vardır.

“Tarihçi ve hukukçuların naklettiği kısımlardan anlaşıldığına göre 12 Levha Kanunlarında iki gaye güdülmektedir.

- *Siyasi gayesi:* Asillerle halk arasında mümkün olduğu kadar eşitlik sağlamak ve vatandaşları, idarecilerin keyfi davranışlarına karşı korumak (Ancak kanunlar bunu tam manasıyla gerçekleştirememiştir, o devirde asiller ile halk arasındaki evlenme yasağı devam etmiştir.)

- *Hukuk gayesi:* Eski teamül hukukunu (örf ve adet hukukunu) toplayıp tespit etmektir.

- Bir kimse kendisine borçlu olan vatandaşı majistra (hakim) önüne götürür, borçlu borcunu ödeyemezse muayyen şekillere riayet ederek ona el koyar, evine götürür ve zincire vurur. Muayyen zaman içinde yine ödeyemezse öldürülebilir. Veya köle olarak satar. Alacaklı birden fazla ise borçlu, alacaklar nispetinde parçalara ayrılır.

- Vatana ihanet, ana veya babayı öldürmek, kundakçılık (suçlu kırbaçlanır, zincire vurulur, ateşle öldürülür.)

- Yalancı şahitlik (suçlu uçurumdan atılarak öldürülür.)

- Gece bir hırsızlık olursa ve hırsız suçu işlerken yakalanırsa öldürülebilir. Daha hafif durumlarda yaptığı zararın iki misli ödettirilir. Günümüz Avrupa hukukunun temelini oluşturan bu kanunlar İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin temeli sayılmaktadır” (tr.wikipedia./wiki/12_Levha_Kanunlar%C4%B1 15.12.2011).

3. 3. Mısır

Mısır medeniyeti, Nil nehrinin çevresinde kurulmuştur. Etrafının çöllerle çevrili olması, diğer medeniyetlerle daha az etkileşmesine neden olmuştur. Mısırlılar öldükten sonra dirilmeye inanmışlar ve bu nedenle diğer yaşamlarında kullanabilmek için bazı eşyalarını mezarlarına koymuşlardır. Mısır sanatı dini ağırlıklıdır. Yeniden dirileceklerine inandıklarından cesetlerin bozulmamasına dikkat etmişler ve Mısırlılarda mumyacılık milli sanat haline gelmiştir. Mumyacılık faaliyetleri insan

vücudunun yakından tanınmasını ve Mısırda tıp biliminin gelişmesini sağlamıştır. Mısırlılar, resim yazısı denilen hiyeroglif yazısını kullanmışlardır. Gök cisimlerini incelemek için rasathaneler kurmuşlar ve astronomide oldukça ilerlemişlerdir. Bugün kullandığımız miladi takvimin ilk düzenli şeklini Mısır medeniyeti oluşturmuştur. Mısır ekonomisinin temelini tarım ürünlerinden sağlanan gelirler oluşturuyordu. Mısırda canlı bir ticaretin olduğu bilinmektedir.

Önceleri “ nom” adı verilen şehir devletleri varken, M. Ö. 4000’de Kral Menes’in başa geçmesiyle merkezi krallık haline gelmiştir. Mısır krallarına “ Firavun” denirdi. Firavunlar, dini ve siyasi otoriteyi kendilerinde toplamışlardır. Kendilerini tanrı olarak ilan etmişlerdir. Dinleri çok tanrılıdır. Tanrılarını, insan ve hayvan şeklinde tasvir etmişlerdir. Firavunlar için piramitler yapmışlar, ölülerini mumyalamışlardır. Bu durum, öldükten sonra dirilme inancının olduğunu göstermektedir. Halk mezarlarına ise labirent denmiştir.

“Eski Mısırlılar çok yaratıcı insanlardır. Piramitler gibi dev yapıları yapabilecek mühendislik bilgisine sahiptirler. O dönemde makaranın daha bulunmamış olmasına karşın kızaklar, silindirler ve kurdukları rampaların yardımıyla büyük kütleleri taşımışlardır. 2. hanedan döneminden başlayarak bilinen tekerlekten ancak Yeni krallığın başlangıç yıllarında yararlanılmaya başlanmıştır. Mısır tarihi boyunca Nil başlıca ulaşım yolu oldu. Yıldızları gözleyen Mısırlılar Ay’ın durumuna ve Güneş sistemine bakarak takvimler oluşturdular. Nil’in taşma zamanlarını göz önüne alarak karmaşık bir sulama sistemi geliştirmişler. Tahıllarını depolamış. Kuru bir iklimi olan Mısır’da başka bir yerde kısa sürede bozulacak olan giyecek, deri, kereste, yiyecek gibi şeyler özelliklerini koruyarak günümüze kadar gelmiştir. Bu kalıntılar ve mezar duvarlarına çizilmiş günlük yaşama ilişkin resimler bize Eski Mısırlıların yaşam biçimini kapsamlı olarak açıklamıştır.

“Mısır piramitleri yeryüzündeki anıt kabirlerin en eskileri ve en büyükleridir. Bunların en haşmetlisi olan Keops Piramidi dış görünüşü ile de “ Dünyanın Birinci Harikası” olma niteliğine hak kazanmıştır. Piramitler, Firavunun mumyası ile hepsi birbirinden değerli eşsiz nitelikteki sanat eserlerinin, kral, kraliçe, prens heykellerini de içlerinde saklıyordu ve bu eşsiz hazineleri saklamak için

yapmışlardı. Büyük piramit 20 yılda yapılmıştır” (misirpiramitleri.gen.tr 15.12.2011).

3. 3. 1. Mısır’da Ekonomi

Mısırda tapınaklar dini merkezlerin yanında ekonominin de temel dayanağını oluşturuyormuş. Tapınaklar sadece dini merkezler değildi bunun yanında bu konudaki yetkililer tarafından yönetilen kraliyet hazineleri ve tahıl ambarları sistemindeki ulusal servetin toplanmasından, depolanmasından ve yeniden dağıtılmasından da sorumludurlar.

“Ekonomi büyük ölçüde merkezi olarak düzenlendi ve işleyişi sıkı bir biçimde denetlendi. Antik Mısır’da son döneme kadar madeni para kullanılmadı. Ancak mal değişimlerinde bir tür takas sistemi kullandılar. İşçilere tahılla ödeme yapıldı. Bir ustabaşı ayda 250 kg. tahıl kazanırken sıradan bir işçinin aylık kazancı 200 kg. kadar olurdu. Fiyatlar ülke genelinde sabitlenmişti ve ticareti kolaylaştırmak üzere listeler halinde belirlenmiştir. Örneğin bir gömlek beş gümüş deben, bir sığır fiyatı ise 140 debendir. Tahıl diğer mallarla belirlenmiş olan listelere göre işlem görebilir, değiş tokuş edilebilirdi. Madeni para Mısır’a ilk kez M. S. 5. yüzyılda dışarıdan getirildi. İlk sikkeler gerçek para yerine standart hale getirilmiş değerli maden parçaları olarak kullanıldı. Daha sonraki yüzyıllarda uluslar arası ticaret gerçek sikkelerle geldi” (tr.wikipedia. org/wiki/Antik_M%C4% B1s% C4%B1r 15.12.2011).

Çiftçiler toplumun ana gövdesini oluşturmuşlardır. Fakat tarımsal üretim, doğrudan doğruya kraliyet, tapınak ya da toprak sahibi soylu ailelere aittir. Çiftçi bir işgücü vergisine konuydu ve bir angarya sistemi içinde sulama ya da inşaat projelerinde çalışmışlardır. Günümüzde olduğu gibi sanatçılar ve esnaf, çiftçilerden daha yüksek bir statüdeymiş, ama onlar da hükümdarlığın kontrolü altındaydı, tapınağa bağlı işliklerde çalışır ve doğrudan hükümdarlık hazinesinden ücret alırlarmış. Mısır döneminde de maaşlı çalışan işçi sınıfının olduğu görülmektedir. Her kadın ve erkeğin kendi mallarını satmaya, mal edinmeye, sözleşme yapmaya, evlenmeye, boşanmaya, mirasçılığa ve mahkemelerdeki hukuki itilafları takip etmeye hakkı varmış. Özel mülkiyetten söz etmek mümkündür. Mısır döneminde insanların özgür oldukları belirli haklarının olduğu saptanmıştır.

“Uygun coğrafi koşulların bir araya gelmesi, Mısır uygarlığının başarısında önemli bir rol oynamıştır. Bu coğrafi koşullar arasında en önemlisi Nil nehriydi. Nil, her yıl yenilenen taşkınlarıyla bölgeye verimli topraklar kazandırıyor. Bu sayede antik Mısırlılar, bol gıda maddesi üretmeyi başardılar. Böylece, toplum kültürel etkinliklere, teknolojik ve estetik yönelimlere daha geniş zaman ve kaynak ayırabildi. Arazi yönetimi antik Mısır’da önemliydi çünkü vergiler her kişinin sahip olduğu arazi ölçüsüne göre belirlenirdi. Mısırda tarım Nil’in döngüsüne bağımlıydı. Bunun doğal sonucu olarak da Mısırlıların üç iklimi vardı. Akhet (taşkın), Penet (ekim) ve Shemu (hasat), taşkın mevsimi Hazirandan Eylül’e kadar sürerdi ve Nil nehri kıyılarında mineralce zengin bir alüvyon tabakası yığılırdı. Bu alüvyon bitki yetiştirmek için son derece uygun bir toprak oluşturmaktadır. Taşkın suların gerilemesinden sonra ürünlerin gelişme mevsimi Ekimden Şubat’a kadar ki dönemdi. Bu dönemin hemen başında çiftçiler tarlaları sürer ve tohum ekerdi. Devamında ark ve kanallar yardımıyla tarlalar sulanırdı. Mısır, o zaman içinde kurak bir iklime sahipti ve çiftçiler bu yüzden tarlaların sulanmasında Nil’e bel bağlamak zorundaydılar. Mart-Mayıs aylarında çiftçiler orak kullanarak hasat yaparlardı. Daha sonra samanla tohumu ayırmak için bir döven kullanarak harman dövülürdü. Daha sonra kepek ve tahıl ayrılır, un ve bira üretmek ya da daha sonra kullanmak üzere depolanırdı. Eski Mısırlılar, verimi düşük bir tahıl olan emmer, arpa ve bazı diğer tahılları yetiştirirlerdi. Bu tahıllar, iki temel gıda maddesi olan ekmeke ve bira yapımında kullanılırdı. Yetiştirilmeye başlanılmadan önce açık araziden köklenen keten, elyaf olarak kullanılırdı. Bu lifler iplik olarak bükülür, giysi ya da diğer kullanımlar için dokunurdu. Nil kıyılarında yetişen Papirus (bir bitki), ise bir tür kağıt yapımında kullanılırdı. Sebze ve meyve hazırlanan bahçelerde, civar yerleşimlerde kısmen yüksek arazide yetiştirilirdi ve insan gücüyle sulanırdı. Eski Mısırda yetiştirilen sebzeler pırasa, sarımsak, kavun, karpuz, bakliyat, marul, kabak ve bunların yanı sıra şarap yapımında kullanılan üzümdü” (tr.wikipedia.org/wiki/Antik_Mısır 15.12.2011).

Mısırda devlet ekonomik faaliyetlerin her aşamasında düzenleyici görevler üstlenmişlerdir. Sulama ve taşkınlara karşı kanalların yapımında ve yönetiminde devlet rol üstlenmiştir. Eski Mısır’da tarım, hayvancılık ve avcılık geliştirilmiş araç ve gereçlerde yapılmıştır. Ön Asya ve Akdeniz havzasındaki ülkelerle yoğun ticari

ilişkiler geliştirilmiş ve bu yolla uygarlıklar arasında bilgi alış verişi de sağlanmıştır. Elde edilen tahıllar kraliyetin ambarlarında saklanır ve kıtlık zamanında kullanılmıştır. Mısır'da madencilik sektörü de önemli ölçüde gelişmiştir. Savaş araçlarının yapımında ve ulaşım araçlarının geliştirilmesinde farklı metaller kullanılmıştır.

O dönemde büyükbaş hayvanlar en önemli çiftlik hayvanlarıdır. Yönetim düzenli nüfus sayımlarında çiftlik, hayvanlarından vergi toplarmış. Arazinin ve toprağın önemi ve sahip olunan sürülerin büyüklüğü, saygınlığın ölçüsü sayılıyordu. Büyükbaş hayvanların yanı sıra koyun, keçi ve domuz da beslenmiştir. Ördek, kaz ve güvercin gibi kümes hayvanları ağlarla yakalandı ve çiftliklerde yetiştirildi. Ayrıca Nil, balık yönünden zengin bir kaynak sayılırdı. Mısırlar devletin devamı ve güçlülüğü için vergi toplarlarmış.

“Mısırlılarda ender olarak komşularıyla ticari ilişkilere girdiler, yabancı mallar Mısır'da pek çok bulunmazdı. Nubya ile altın ve tütsü sağlamak için ticari ilişkiler geliştirilmiştir. Ayrıca Filistin'le de ticaret yapıldığı 1. Hanedanlık Dönemi Firavunlarının mezarlarında bulunan Filistin tarzı yağ testilerinden anlaşılmaktadır. Mısırdaki bulunmayan kaliteli kerestenin önemli bir kaynağı olan Biblos'la ticari ilişki kurdu. Altın, kokulu reçine, abanoz, fildişi ve vahşi hayvan (maymun ve babun gibi) sağlamak için de Punt'la ticaret kuruldu. Mısır Anadolu ile ticarete önem vermişti. Anadolu, önemli miktarda kalayın yanı sıra bakır da sağlıyordu. Afganistan'ın uzak kesimleriyle mavi taş lapis lazuli için ticaret yapmaktaydı. Ayrıca Akdeniz ticaretine de katıldılar. Özellikle Antik Yunanistan ve Girit uygarlığı ile diğer malların yanı sıra zeytinyağı sağlamak için ticaret yapıldı. Bu hammaddeler ve lüks mallar karşılığında Mısır esas olarak tahıl, altın, keten, papirus ve mamul ürünlerden cam ve taş eşyalar ihraç etmiştir” (tr.wikipedia.org/wiki/Antik_M%C4%B1s%C4%B1r 15.12.2011).

3. 3. 2. Kadeş Antlaşması

Mısır ile Hitit devleti arasında yapılan savaş ve savaşın sonunda yapılan antlaşmadır. İlkçağın bu en büyük meydan savaşı, Mısır ve Hitit devletlerinin birbirlerine denk duruma gelmesi ve iktisadi ve menfaatlerinin Kuzey Suriye üzerinde birleşmesi yüzünden çıkmıştır. Her savaşta olduğu gibi bu savaşta tamamen

ülkelerin kişilerin menfaat çıkarları yüzünden çıkmıştır. Suriye, ilkçağ tarihinde askeri ve ticaret bakımından çok önemli bir ülkedir. Hitit kralı Muvattaliş'in Şuppilulima'nın siyasetini devam ettirerek Suriye'den vazgeçmemesi, Mısır Firavunu ikinci Ramses'in Suriye hakim olma isteği savaşın başlamasına sebep olmuştur. Savaş M. Ö. 1296 yılında bugünkü Humus yakınlarında harabeleri bulunan antik kent Kadeş önünde cereyan etmiştir. Savaşın başlarında savaş arabaları sayesinde Hititler üstünlük sağlamışlar. Ancak çok geçmeden Hitit ordusunun yağmaya dalmasını fırsat bilen ikinci Ramses yardımcı kuvvetlerini getirerek bir baskın düzenlemiştir. Bu baskından sonra savaş Mısırlılar tarafından kazanılmış gibi görünmüştür. Fakat kesin bir sonuç alınamadı ve her iki taraf savaş meydanından çekilmişlerdir.

Uğruna savaşılan topraklar Amurru topraklarıdır. Savaş öncesinde Ramses'in babası Sethi tarafından Mısır'a bağlanmış olan bu topraklar savaş sonrasında Hititlere devredilmiştir. Kadeş kalesi tartışmasız biçimde Hititlerde kalmaya devam etmiştir. Bu durum savaşın üstünlüğünün Hititlere ait olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Kadeş savaşından on beş yıl sonra iki ülke arasında bir antlaşma imzalanmıştır. Kadeş barış antlaşması, bu antlaşma iki ülkenin yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlayan Asur gücüne karşı yaptığı bir işbirliği antlaşmasıdır. Bu antlaşmanın gümüş tabletler üzerine yazılı iki kopyası bulunuyor. Birisi Hatti ülkesinde diğeri ise Mısır ülkesindeymiş. O dönemde gümüş değerli bir maden olduğundan bu gümüş tabletler günümüze kadar gelememiştir. Büyük ihtimal eritilmiştir. Aynı antlaşma Kil tabletler üzerine de yazılmış, kil tabletin herhangi bir ticari değeri olmadığı için günümüze kalmıştır. Kadeş antlaşmasının en önemli maddeleri iki ülkenin bundan böyle dost olacakları, birbirlerine saldırmayacakları ve herhangi birini tehdit eden bir düşman ortaya çıktığında ötekine yardım edeceği hususunda olmasıdır. Ortak düşmana karşı işbirliğinin temelini atan bu madde bugünkü Nato Barış Antlaşmasının beşinci maddesinden farklı değildir.

“Mısır Memleketi Kralı, Büyük Kral, Kahraman Ra-maşe-şa mai Amana'nın Hatti memleketlerinin büyük Kralı Hattuşili ile iyi dostluklarının, kardeşliklerinin ve büyük krallıklarının devamı için yaptıkları antlaşmadır. Bunlar, Mısır memleketi Büyük Kralı, bütün memleketlerin kahramanı, Mısır memleketi Kralı, Büyük Kral,

kahraman Minmua-rea'nın oğlu, Mısır memleketi Kralı, Büyük Kral, kahraman Min-pahirita'rea'nun torunu, Rea-Maşeşa-Mai Amana'nın, Hatti memleketi Kralı, Büyük Kral, Murşili'nin oğlu, Büyük Kral, Hatti memleketi Kralı, kahraman Şuppiluliuma'nın torunu, Büyük Kral, Hatti memleketi Kralı, kahraman Hattuşili'ye söylediği sözlerdir. Bunlar, Mısır memleketi Büyük Kralı, bütün memleketlerin kahramanı, Mısır memleketi Kralı, Büyük Kral, kahraman Minmua-rea'nın oğlu, Mısır memleketi Kralı, Büyük Kral, kahraman Min-pahirita'rea'nın torunu, Rea-Maşeşa-Mai Amana'nın, Hatti memleketi Kralı, Büyük Kral, Murşili'nin oğlu, Büyük Kral, Hatti memleketi Kralı, kahraman Şuppiluliuma'nın torunu, Büyük Kral, Hatti memleketi Kralı, kahraman Hattuşili'ye söylediği sözlerdir. Aramızda daima olarak iyi kardeşlik ve iyi sulh kurdum. Mısır memleketi ile Hatti memleketi arasındaki münasebetlerde iyi kardeşliğin ve iyi sulhun tesisi için şunları söylüyorum: İşte, Mısır memleketi ile Hatti memleketi arasındaki münasebete gelince, ezelden beri tanrı onlar arasında düşmanlığa müsaade etmediğinden antlaşma ebedidir. Büyük Kral, Mısır memleketi Kralı, Rea-Maşeşa Mai Amana, güneş ve fırtına tanrılarının münasebeti gibi öyle edebi bir münasebet tesis etti ki, o aralarında daima düşmanlık yapmağa mani olur. Mısır memleketi Kralı, büyük Kral Rea-Maşeşa Mai Amana gümüş bir tablet üzerine kardeşlik Hatti memleketi Kralı, büyük Kral Hattuşili ile bugünden itibaren aramızda iyi sulh ve iyi bir kardeşlik tesisi için bir muahede yaptı. O benim kardeşimdir, ben de onun kardeşiyim ve onunla daima sulh halindeyiz. Bize gelince: Bizim kardeşliğimiz ve sulhumuz evvelce Mısır memleketi arasındaki sulh ve kardeşlikten daha iyi olacaktır. Bak, Mısır memleketi Kralı, Büyük Kral Rea-Maşeşa Mai Amana Hatti memleketi Kralı, Büyük Kral Hattuşili ile sulh ve kardeşlik halindedir. Bak, Mısır memleketi Kralı Rea-Maşeşa Mai Amana'nın oğulları Hatti memleketi Kralı, Büyük Kral Hattuşili'nin oğulları ile ve kardeşleri ile sulh ve dostluk daimidir. Onlar da bizim gibi kardeş ve sulh halindedir. Mısır memleketiyle Hatti memleketi arasındaki münasebete

gelince: Onlarda bizim gibi daima kardeşlik ve sulh halindedirler. Mısır memleketi Kralı, büyük Kral Rea-Maşeşa Mai Amana istikbalde her hangi bir şey almak için Hatti memleketine girmeyecektir. Hatti memleketi Kralı, Büyük Kral Hattuşili de istikbalde herhangi bir şey almak için Mısır memleketine girmeyecektir. Bak Güneş ve Fırtına tanrılarının Mısır memleketi ile Hatti memleketi için getirmiş oldukları ilahi nizam, onlar arasındaki sulh ve kardeşliktir, düşmanlık değildir. Bak Mısır memleketi Kralı; Büyük Kral Rea-Maşeşa Mai Amana bugünden itibaren iyi durumu muhafazada sebat edecektir. İşte Mısır memleketi Hatti memleketi ile daimi sulh ve kardeşlik halindedir. Eğer yabancı bir memlekette bir düşman Hatti memleketine gelirse ve Hatti memleketi Kralı, Büyük Kral Hattuşili bana “Ona karşı koymak için bana yardıma gel” diye bir haber gönderirse Mısır memleketi Kralı, Büyük Kral Rea-Maşeşa Mai Amana piyadesini süvarisini gönderecek onu öldürecek, Hatti memleketi için ondan intikam alacak. Eğer Hatti memleketi Kralı, Büyük Kral Hattuşili tâbi beylerine kızarsa, onlar ona karşı bir kusurda bulunursa Mısır memleketi Kralı Büyük Kral Rea-Maşeşa Mai Amana’ya haber gönderirse Mısır memleketi Kralı piyadesini ve süvarisini ona gönderir. O kimlere kızmışsa onları imha eder. Eğer dış memleketlerden yabancı bir düşman Mısır Kralı kardeşin Rea-Maşeşa Mai Amana’ya ve Mısır memleketine karşı gelirse ve onun kardeşi Hatti memleketi Kralı Hattuşili’ye “Ona karşı koymak için bana yardıma gel” diye bir haber gönderirse Hatti memleketi Kralı Hattuşili piyadesini, süvarisini gönderecek ve benim düşmanımı öldürecek. Eğer Mısır Kralı Rea-Maşeşa Mai Amana tâbi beylerden birine kızarsa, onlar ona karşı birleşirlerse ve ben Hatti Kralı kardeşim Hattuşili’ye “Haydi” dersem Hatti memleketi Büyük Kralı Hattuşili piyadelerini ve harb arabalarını gönderecek, o kimlere kızmışsa onların hepsini mahvedecek. Bak, Hatti memleketi Kralı Hattuşili’nin oğlu babası Hattuşili’nin birçok senelerinden sonra Hattuşili’nin yerine Hatti memleketi Kralı olacak. Eğer Hatti memleketinin asilzadeleri ona karşı birleşirlerse Mısır memleketi

Kralı, Büyük Kral Rea-Maşeşa Mai Amana piyadelerini ve harp arabalarını Hatti memleketinin hatırı için onlardan intikam almak üzere gönderecek. Hatti memleketinin Kralının ülkesinde asayişini temin ettikten sonra memleketleri Mısır'a dönecekler. Eğer bir asilzade Hatti memleketinden kaçarsa böyle bir adam Mısır memleketi Kralı, Büyük Kral Rea Maşeşa Mai Amana'ya iltica ederse vazifesini yerine getirmek için, ister Hatti memleketi Kralı Hattuşili'ye ait olsun, ister ayrı bir şehre ait olsun, onu yakalayacak ve onu Hatti Kralı, Büyük Kral Hattuşili'ye iade edecektir. Eğer bir asilzade Mısır memleketi Büyük Kral Rea-Maşeşa Mai Amana'dan kaçarsa ve böyle birisi Hatti memleketine, Hatti memleketi Kralı Büyük Kral Hattuşili'ye gelirse onu yakalayacak, kardeşi Mısır memleketi Kralı Büyük Kral Rea-Maşeşa Mai Amana'ya iade edecektir. Eğer bir adam veya iki üç adam Hatti memleketinden kaçarsa, Mısır memleketi Kralı, Büyük Kral Rea-Maşeşa Mai Amana'ya gelirse Mısır memleketi Kralı Büyük Kral onları yakalayacak ve kardeşi Hattuşili'ye iade edecek. Mısır Kralı ve Hatti Kralı kardeşirler, bu sebepten onları bu kabahatleri için şiddetle cezalandırmalarını, onların gözlerinden yaş akmasını, bu şahıslardan karı ve çocuklarından intikam alınmasını" (corumkulturturizm.gov.tr/TR/belge/1-70713 /kades -savasi-ve-baris - antlasmasi.html 15.12.2011).

Bu savaşın sonunda yapılan antlaşma sayesinde barış sağlanmış ve krallar birbirlerine çeşitli hediyeler karılarına da çeşit çeşit hediyeler göndermişlerdir. Mısır kralı yapılan antlaşmada Hitit kraliçesinin mührünü görür ve etkilenir bunun sonucunda Mısır kralı Ramses'de karısının siyasette söz sahibi olmasını sağlamıştır.

3.4. Bölüm Değerlendirmesi

Üçüncü bölümde Anadolu'yu etkileyen diğer uygarlıklar incelenmiş ve bunlar; Persler, Roma İmparatorluğu, Mısır medeniyeti ele alınmıştır. Ticareti geliştirmek ve yayılma politikasını gerçekleştirmek için o dönemde Kral Yolu yapılmıştır ve bu yol sayesinde Anadolu ilk defa doğu ve batı arasında köprü görevi üstlenmiştir. Sosyal sınıf farklılıklarının kaldırılması için bunu engellemek amacıyla

bu dönemde kanunların yazıldığı ve yayımlandığı görülmektedir. Toprakların kiralanması günümüzdeki icar gibi algılanmaktadır. Mısır döneminde bulunduğu coğrafi konum nedeniyle dışarıyla ticaret yapamamış ve iç pazarda ticaret yapılmıştır. Mabetlerinde sadece dini ibadetlerini değil bunun yanında ticaret ve rasathane olarak kullanmışlardır. Bu dönemde tıpta, gök biliminde gelişmişler ve bugünkü kullandığımız takvimi o günlerde geliştirmişlerdir.

Sonuç olarak bugün kullandığımız birçok ürün o dönemlerde icat edilmiştir. Ekonomiye birçok katkıları vardır. Sigortacılık, banka işlemleri, faiz, serbest piyasa, vergi, rüşvet hepsi o dönemlerde de görülmüştür.

SONUÇ

Yeryüzünün ilk büyük medeniyetlerini doğuran Ortadoğu temelde Mezopotamya bölgesi uygarlığının bir öyküsüdür. M. Ö. 5000 – 500 yılları arasında 4500 yıl kadar süren, insanoğlunun bu en uzun yönetim deneyimi, ilk olarak step halklarının yerleşik hayata geçişin özetlemektedir. Tarım devriminin sosyo – ekonomik altyapısını şekillendirdiği bu dönüşüm / geçiş süreci, örgütlü toplumsal yapıya, bir başka deyişle “ uygarlığın doğuşuna” neden olacak tarihi şeridin miladı olmuştur. Bu büyük dönüşüm Mezopotamya’da sosyal, ekonomik ve politik ilişkileri kökten değiştiren ve katlanarak çoğalan bir takım sonuçlara neden olmuştur. Örneğin, toplumun hiyerarşik örgütlenmesi kendine özgü özellikleri bulunan ve belli bir mekanda yoğunlaşan kentleri ortaya çıkarmıştır.

Anadolu halklarına yazılı belgelerin yetersizliği Anadolu’nun etnik yapısını çok detaylı olarak belirlememize imkan vermese de, Kültepe metinlerinde geçen Anadolu kökenli şahıs isimleri ve tanrı adlarına ulaşılabilmektedir. Kültepe tabletleri dışında Hitit metinlerinde de Anadolu’nun farklı kültürlerine ve halklarına özgü şahıs ve tanrı adlarının varlığı, koloni döneminde Anadolu’da homojen bir nüfus yapısının olmadığını göstermektedir.

İlkçağ Anadolu’da yaşayan uygarlıkların ailelerin yaşadıkları ev dahil olmak üzere, büyük küçük her türlü ekonomik ve sosyal kurum doğrudan devlete bağlanmış ve devlet, görevliler vasıtasıyla sürekli bu kurumları denetlemiş onlara sorumluluklar yüklemişlerdir.

O dönem itibariyle gündelik yaşamında olan hemen her şey fiyatlandırılmıştır. Kanunlardan fiyatları hakkında bilgi edindiğimiz mal ve hizmetler şunlardır; bağ ve bahçe fiyatları, hayvan fiyatları, hayvan ürünlerinin fiyatları, şarap fiyatları, eşya ya da hayvan kiralama fiyatları, giysi fiyatları. Bunlar o dönemde bir toplumun temel mal ve hizmet tüketim ihtiyaçlarının özetidir.

Saray devlet yönetiminin yanı sıra ticareti düzenleyen en önemli yerel kurumdu. Tüccarlar ticari faaliyetlerini sürdürebilmek için Anadolu sarayları ile antlaşmalar yapılmaktaydı. Anadolu’ya gelen kervanlar geçtiği tüm ülkelerin saraylarına çeşitli vergiler ödüyorlardı. Bu da görülüyor ki vergiler bundan yıllar önce devletlerin en önemli gelir kalemleriydi.

Tüccarlar bu vergilerden kaçmak için yani vergileri ödememek için saray görevlileriyle gizlice anlaşarak vergi ödememek için bu görevlilere rüşvet verdikleri görülmektedir. Bazen de vergi vermemek ve saray görevlileriyle anlaşmaya varmadan direk kaçakçılığa başvurdukları görülmektedir. Buradan şu sonuç çıkmaktadır bu dönemlerde doğrudan gümrük kaçakçılığı yapılmaktaydı. Gümrük kaçakçılığı yapanlar yakalandıkları zaman çeşitli cezalar veriliyordu. Hapis, mallarına el koyma, çok daha fazla vergi alma gibi bunlardan bazılarıydı.

Günümüzden dört bin yıl önce Asur tüccarları Anadolu'ya gelerek canlı bir ticaret ortaya çıkarmışlardır. Ancak bu ticaret modern uluslar arası ticaretin başlangıcı olmuş ve ilk kurallarını ortaya koymuştur. İnsanlığa kendi sınırları dışında alışverişi öğretmiş ve ticaret yollarının oluşmasını sağlamıştır. “ Kral Ticaret yolu” buna örnektir.

Ayrıca bu dönemde yazının icat edilmesi günü gününe kayıt tutan önemli bir yazıcılar bürokrasisinin de ortaya çıkmasında neden olmuştur. Öyle ki bu nedenle diplomatik ve ticari yazışmaları yapmak üzere ustalaşmış katip sınıfı ortaya çıkmıştır ve yeni bir iş istihdamı oluşmuştur.

Son olarak görülmektedir ki İlkçağ Anadolu'sunda insanlar geçim kaynaklarını tarım, hayvancılık, kara ve deniz ticareti, madencilikle sağlamışlardır. İnsanlar belirli pazarlar kurmuşlar ve ürettikleri ürünlerin satılması bu pazarlarda sağlanmıştır. İlk başlarda takas yoluyla yapılan ticaret, yani giyim, tekstil karşılığında altın gümüş gibi madenlerle değiştirilip yapılıyordu. Daha sonra paranın icadıyla ticarete takasın yerine para yani sikkelerle yapılmaya başlandığı görülmüştür.

Asurlar ticaret yapmak için pazar yerleri aramışlardır. Kayseri Kültepe'ye gelerek buraya yerleşmişlerdir. Asurlar yazıyı da Anadolu'ya getirerek Anadolu'nun tarih sahnesine çıkmasını sağlamışlardır. Yazının gelmesiyle kültürel etkileşim olmuştur.

İlk çağ Anadolu uygarlıklarındaki devletler birbirleriyle ticaret yaparak kültürel etkileşim olmuştur. Daha önceleri takas sistemi kullanılırken paranın icadıyla bir devir kapanmış yeni bir devir açılmıştır. Serbest Pazar yerleri kurmuşlardır.

İlk çağ uygarlıklarının ekonomiye katkıları şunlardır;

Borsa; Hititler zamanında pazarlar borsayı andırmaktadır. Satıcının önünde toplananlar satıcının verdiği fiyatın altında fiyat öneriyorlar. Satıcı bu fiyatı duyduktan sonra yeni ve daha düşük bir fiyat veriyor ve o fiyattan alımlar başlıyordu.

Paranın icadı; Lidyalılar parayı icat ettikten sonra takas sisteminden vazgeçilmiştir. Serbest ticaret pazarı inşa ettiler. Alışverişi kolaylaştırmıştır.

Faiz; İyonlar döneminde Solon iş başına getirilerek siyasi istikrarsızlığın giderilmesini sağlamıştır. Bunlar arasında faiz oranlarının düşürücü etkileri de vardır. Faizin o dönemlerde olduğu görülmektedir.

Bankacılık; Sümerlerde ziggurat denilen tapınakların ayrıca bankacılık görevi üstlenmişlerdir. Bu banka ihtiyaç sahiplerine yüzde 20-33 faizle tahıl veya para yerine geçen gümüş verilirmiş.

Vergiler; Asurlar döneminde ticaret ön planda olduğundan yaptıkları ticaret karşılığında vergiler verirlerdi.

KAYNAKÇA

AKTAN, Can (2009), “Hammurabi Kanunları”, (Çevrimiçi) http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/magna-carta/hamurabi.htm (E.T: 15.11.2011).

ALP, Sedat (2005), Hitit Çağında Anadolu (6. Basım), Ankara : Tübitak Yayınları.

ALP, Sedat (2003), Hitit Güneşi, Ankara: Tübitak Yayınları.

ATEŞ, Hamza, Soner Ünal, “Devletin Doğduğu Yer: Antik Çağ Ortasında İdari Hayat”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.6 Sayı 1: 21-42.

CRAWFORD, Harnet (2010), Sümer ve Sümerler (Çev. Nihal Uzan), Ankara, Arkadaş Yayın Evi.

ÇELEBİCAN, Özcan, “Toprakların Kiralanması: Antik Çağ Roma’sında Hukuk ve Ekonomi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 43 Sayı 1-4: 337-357.

ÇİĞ, Muazzez İlmiye (2009), Hititler ve Hattuşa İhtar’ın Kaleminden (8. Basım), İstanbul: Kaynak Yayınları.

ÇİĞ, Muazzez İlmiye (2009) , Ortadoğu Uygarlık Mirası-1 (6. Basım), İstanbul: Kaynak Yayınları.

ÇİĞ, Muazzez İlmiye (2009), Ortadoğu Uygarlık Mirası – 2 (4. Basım), İstanbul: Kaynak Yayınları.

ÇİĞDEM, Süleyman, “Urartu Krallığı’nın Doğu Karadeniz İlişkilerinde Diauehi Ülkesinin Rolü”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.7 Sayı 1: 81-97.

EĞİLMEZ, Mahfi (2008), Hattuşa’dan Kaçış, İstanbul: Remzi Kitabevi.

EĞİLMEZ, Mahfi, “Hititlerde Ekonomik Büyüme”, (Çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/haber.php?hanerno=103783> (E.T: 12.10.2011).

EĞİLMEZ, Mahfi, “Hitit Ekonomisinin Temelleri”, (Çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=146324>, (E.T: 12.10.2011).

ERSOY, Arif (2008), İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi (3. Basım), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

GİRGİN, Ahmet, “Anadolu Medeniyetleri”, (Çevrimiçi) <http://girgin.org/ansiklopedi/anadolumedeniyet.htm> (E.T: 09.12.2011).

LİSSNER, Ivon (2006), “Uygarlık Tarihi” (Çevrimiçi) http://tr.wikipedia.org/wiki/Ahameni%C5%9F_%C4%B0mparatorlu%C4%9Fu (E.T: 25.11.2011).

KARAHAN, Faris, “Tarih Boyunca Bahçe Sanatının Gelişmesinde Su”, (Çevrimiçi) http://www.akuademi.net/sg/?USG2005:Teknoloji_Strateji_ve_Cansiz_Kaynaklar:tsck07 (E.T: 14.09.2011).

KOÇAK, Kürşat, “Asur Ticaret Kolonileri Çağında Ticareti Yapılan Mallar ve Vergiler”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 27: 219-227.

KURT, Mehmet (2009), “Kronikler Işığında Ovalık Klikya'nın Yeni Babil Devleti İçin Stratejik Ve Ekonomik Önemi”, *Selçuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 22: 185-195.

KURTOZ, Halil, “Anadolu'da Kurulan İlkçağ Uygarlıkları”, (Çevrimiçi) <http://halilkurtoz.blogcu.com/anadoluda-kurulan-ilk-çag-uygarliklari/3603036>, (E.T: 14.09.2011).

KÜPÇÜ, İsmail Hakkı, “Roma İmparatorluğu”, (Çevrimiçi) <http://www.msxlab.org/forum/medeniyetler-tarihi/9086-roma-impatorlugu.html> (E.T: 12.12.2011).

ÖZ, Esmâ (2005), “Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Anadolu'nun Etnik ve Sosyal Yapısı”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sumeroloji Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

REYHAN, Esmâ (2010), “Hititlerde Gündelik Hayata Dair İktisadi İlişkiler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.29 Sayı 47: 65-82.

SEVİNÇ, Fatma (2008), “Hititlerin Anadolu’da kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistem”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 17: 11-32.

TURAN CANDAN, Nurcan (2008), “Frigya’da Hayat”, (Çevrimiçi) <http://blog.milliyet.com.tr/frigya-da-hayat/Blog/?BlogNo=130883>.(E.T: 09.12.2011).

ÜRETEN, Hüseyin (2007), “Tanrıça Leto: Lydia Sikkeleri Üzerinde”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 16: 25-40.

ÜSKÜDAR, Rıza (2009), “Urartu Krallığı’nın Genel Özellikleri-2”, (Çevrimiçi) <http://blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=181881> (E.T: 09.12.2011).

WEİDNER, Ernst (1950), “Dünyanın En Eski Kanunnameleri” (Çev. Hasan Sevimcan), *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı 1: 379-383 (Çevrimiçi) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/245/2190.pdf> 15. 11. 2011.

YİĞİT, Turgut (2000), “Akadlar Devrinde Anadolu’nun Siyasal Yapısı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 40: 13-28.

http://anadolu.iwarp.com/ANASAY_files/Ekonomi/Ekonomi.htm (E.T: 09.12.2011).

http://anadolu.iwarp.com/ANASAY_files/YONETIM/yonetim.htm (E.T: 09.12.2011).

<http://www.bydigi.net/genel-kultur/185913-pers-imparatorlugunda-askeri-idari-siyasi-orgutlenme-kurum-ve-yapilar.html> (E.T: 09.12.2011).

<http://www.corum.kultur.turizm.gov.tr/TR/belge/1-70713/kades-savasi-ve-baris-antlastmasi.html> (E.T: 15.12.2011).

<http://www.delinetciler.net/forum/turk-tarihi-kahraman-turkler/84088-akadlar-m-o-2100-a.html> (E.T: 09.12.2011).

<http://www.etarih.net/tr/ilkcagtarihi/sumerler.html> (E.T: 09.12.2011).

<http://www.frmtr.com/tarih-ve-inkilap-tarihi/2645096-Lidyahlilarin-ekonomik-ve-kulturel-faaliyetleri.html> (E.T: 09.12.2011).

<http://www.hakkinda-bilgi-nedir.com/lidya-karun-hazinelere-nedir+lidya-karun-hazinelere-hakkinda-bilgi> (E.T: 10.12.2011).

http://ileritarih.blogspot.com/2007/07/frigyalilar_17.html (E.T: 09.12.2011).

<http://www.macmes.com/konugoster.asp?id=2620> (E.T: 12.12.2011).

<http://www.makrodedektor.com/?t=Lidyal%C4%B1lar&mod=content&Cid=152&ID=121&setLg=1> (E.T: 10.12.2011).

<http://www.misirpiramitleri.gen.tr> (E.T: 15.12.2011).

<http://www.msxlab.org/forum/soru-cevap/217341-lidyalilerin-ekonomik-ve-kulturel-yapisi-nasildi.html> (E.T: 10.12.2011).

<http://www.msxlab.org/forum/soru-cevap/301393-perslerin-yapi-yerleri-ve-ticaret-ozellikleri-hakkinda-bilgi-verebilir-misiniz.html> (E.T: 09.12.2011).

<http://www.msxlab.org/forum/soru-cevap/231061-urartular-hakkinda-bilgi-verir-misiniz.html> (E.T: 10.12.2011).

http://www.tarihportali.net/tarih/ilk_cagda_anadolu_ve_cevresi-t2663.0.html (E.T: 14.09.2011).

http://tr.wikipedia.org/wiki/Antik_M%C4%B1s%C4%B1r (E.T: 15.12.2011).

http://tr.wikipedia.org/wiki/12_Levha_Kanunlar%C4%B1 (E.T: 15.12.2011).

ÖZGEÇMİŞ

16. 09. 1984 yılında İsviçre’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Konya’da tamamladı. 2002 yılında Özel Başak Lisesinden mezun oldu. 2005 yılında Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünde başladığı lisans öğrenimini 2009 yılında tamamladıktan sonra aynı yıl Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans öğrenimine başladı. “İlk Çağ Anadolu Medeniyetlerinde Ekonomik Hayatın Gelişim Süreçleri” isimli tezi hazırlamıştır. Türkiye İstatistik Kurumunda çalıştı.